תולדות משפחת
בכנהיימר-בחן

DIE BACHENHEIMER FAMILIENGESCHICHTE

THE BACHENHEIMER FAMILY STORY

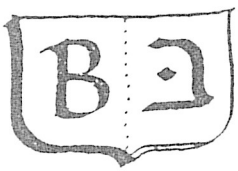

לכבוד יום ההולדת ה-90 של מיכה בחן

יולי 2004

תולדות משפחת
בכנהיימר - בחן

נכתב על ידי מיכה בחן

תוספות: הרמן בכנהיימר ז"ל

גבי בחן

עריכה ,תרגום , גרפיקה והפקה: גבי בחן

לרגל יום הולדת 90 של מיכה בחן, יולי 2004

WRITTEN BY MICHA BACHAN

ADDITIONS: HERMAN BACHANHEIMER

GABY BACHAN

EDITING, GRAPHICS, and PRODUCTION: GABY BACHAN

IN HONOR OF THE 90TH BIRTHDAY OF MICHA BACHAN, July 2004

עץ המשפחה

הירש בכנהימר (צבי הלוי)
נ. 1748 רוישהולצהאוזן (גרמניה)
מ. 1815 רוישהולצהאוזן (גרמניה)

הנדל מאיר
נ. ???? רוישהולצהאוזן
מ. 1832 רוישהולצהאוזן

יעקב בכנהימר (יעקב בן צבי הלוי)
נ. 1805 רוישהולצהאוזן (גרמניה)
מ. 1883 רוישהולצהאוזן

שרה וורטהים
נ. 1814 בורקן
מ. 1887 רוישהולצהאוזן

זליגמן בכנהימר (פנחס בן יעקבהלוי)

נ. 1841 רוישהולצהאוזן (גרמניה)
מ. 1927 קירשהיין

בטי באום

נ. 1839 גיילשהאוזן (גרמניה)
מ. 1930 קירשהיין

הרמן בכנהימר (צבי בן פנחס הלוי)

נ. 1878 רוישהולצהאוזן (גרמניה)
מ. 1954 ניו יורק (ארצות הברית)

סטי שטיין

נ. 1888 לאודרבך
מ. 1984 ניו יורק (ארצות הברית)

הרולד (הלמוט) נ. 1911 גרמניה

מ. 2004 ארה"ב

לי (ליזל) נ. 1923

גרמניה

מיכה (פריץ) בחן (בכנהימר) (יששכר בן צבי הלוי)

נ. 1914 אופנבך (גרמניה) עלה לא. ישראל 1937

מרים ברוק

נ. 1923 בינגן (גרמניה)
עלתה לישראל 1948

שולמית (שולי) ארבל (בחן)
נ. ישראל 1948

גבריאל (גבי) בחן
נ. ישראל 1950

ראובן צבי בחן
נ. ישראל 1956

איל בחן
נ. ישראל 1961

אורי (אוקי) ארבל (אקשטין)
נ. ישראל 1946

שולמית דברת (דובו)
נ. ארצות הברית 1948 עלתה לישראל 1976

שושי יעקוביאן
נ. איראן 1957

אוולין [illegible]
נ. פאריז, צרפת 1964

נוגה נ. 1975

נעמה נ 1977

נדב נ. 1982

ענבר נ. 1988

אביב נ. 1980

קשת נ. 1981

שיר נ. 2001

שוני נ. 1991

עדן נ. 1999

עץ המשפחה – חלק שני

מרים ברוק
נ. 1923 בינגן (גרמניה)
עלתה לישראל 1948

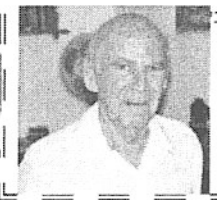

מיכה (פריץ) בחן (בכנהימר) (יששכר בן צב
נ. 1914 אופנבך (גרמניה) עלה לא. ישראל
1937

איל בחן
נ. ישראל
1961

ראובן צבי בחן
נ. ישראל
1956

גבריאל (גבי)
בחן
נ. ישראל
1950

שולמית (שולי)
ארבל (בחן)
נ. ישראל 1948

אוולין
נ. פאריז,
צרפת 1964

שושי יעקוביאן
נ. איראן
1957

שולמית דברת (דובו)
נ. ארצות הברית
1948 עלתה לישראל 76

אורי (אוקי) ארבל
(אקשטין)
נ. ישראל 1946

שיר נ.
2001

אביב נ.
1980

נוגה
נ.
1975

שוני
נ. 1991

קשת נ.
1981

נעמה
נ
1977

עדן
נ. 1999

נדב
נ.
1982

ענבר
נ.
1988

הכפר ראוש – הולצהאוזן בגרמניה

הכפר רויש
הולצהאוזן
1973

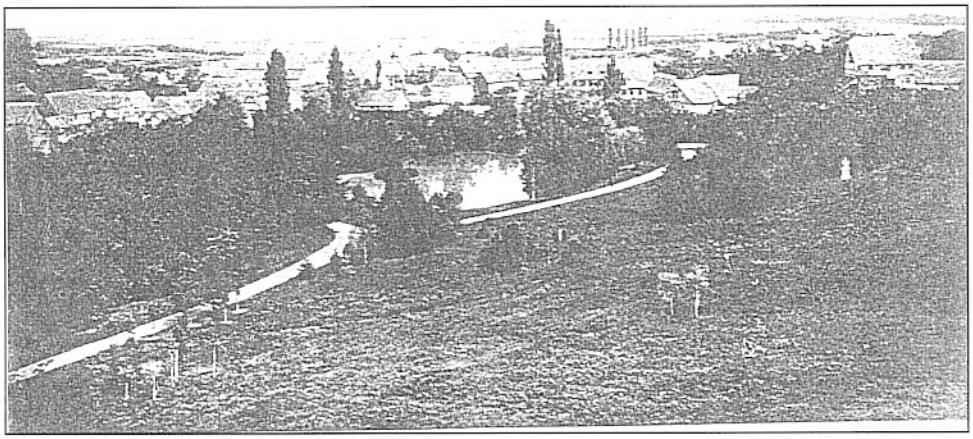

הבית של
זליגמן
בכנהיימר
1911

House of Seligmann Bachenheimer, circa 1911

(l. to r., Ida, Herman, Seligman, Herbert, and Betty Bachenheimer)

אותו הבית
1995

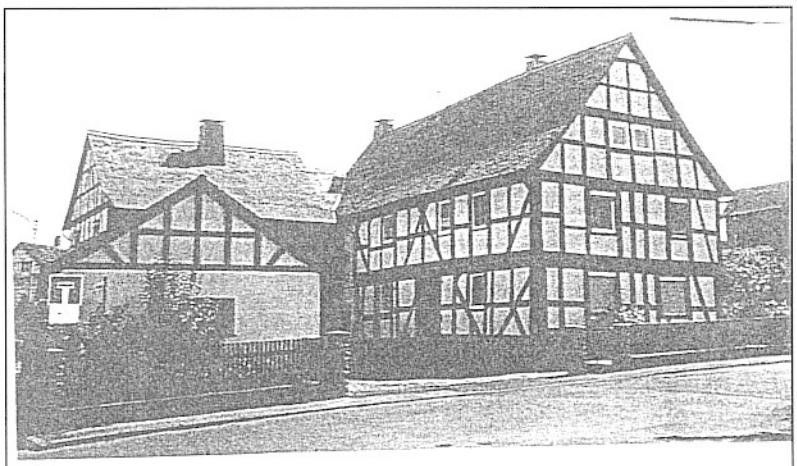

House of Seligmann Bachenheimer, 1995

תוכן הדברים

חלק א': שורשים מאת רבסבא הרמן
חלק ב': המשפחה " " "
חלק ג': תולדות המשפחה והתקופה
מאת בנו מיכה בכנהיימר - בחן

1987 - מרים ומיכה בביקור בארה"ב 1

יום הולדת 75 של האח הרולד 1
משפחתו ואישיותו של הרולד 1
2

רישומים של מיכה בחן

מהגרים יהודים בניו-יורק 2
אומי סטי בבית אבות 2
יהודי גרמניה בעולם והיקים בישראל 2,3
שילומים ופיצויים מגרמניה 3

גרמניה אחרי מלה"ע השניה 3

הסכם אדנאוך -בו גוריון 3
יחסים דיפלומאטיים ותוצאתן 3
עזרה כספית מגרמניה לישראל 3

גרמניה לפני עלית הנאצים

יחסי גוכלין יהודים-גרמנים 4
פגישתי עם האנטישמיות 5
על סבא אהרון שטיין 5

תקופת הנאצים

דאגה לנשארים אחרינו בגרמניה 5
ניתוק יחסיי לתרבות הגרמנית 5
יחס הגרמנים לשלטונם 6
התיחסותי לגרמנים אחרי המלחמה 6
ליל הבדולח - ע"פ זכרונות אחותי 6-12
מה היה אחרי ליל הבדולח 10-11
ההצלה שבאה להורינו 10-11
אחותי באנגליה והדאגה להורים 12

זכרונות מבית ההורים ומהילדות

על אבי (הרמן - צבי) 14-15
אבי במלה"ע הראשונה ומסקנותיו 13
מצבות המשפחה בקירשהיין 13
חגים 15
אמונה ודת 16
מכתב מכפר המוצא של המשפחה 16
אופנבך ויהודיה מ - 1700 18
אומי (אמי סטי לבית שטיין מלאוטרבך 19
על הורי אומי 19-20
דברי הספד לאומי 21

בית הורינו ושלשת ילדיהם 22

ילדות במה"ע הראשונה 23
שנותיי בביה"ס 24
ספורט ומוסיקה 25-26
במוסיקה בחיי 26/40/55
אחותי לי (ליזל) 27/50
גרמניה בין 2 מלחמות עולם 28-31
תבוסה-תקומה-אינפלציה-אנטישמיות 28
ספרות וציור 29
ארכיקטורה 30
תאטרון ומוסיקה 30
מדע וטכניקה 31
רפואה (החלפת פרק) 32
תוצאות ממלה"ע הראשונה 33
עלית יפאן
חוזה השלום של ורסיי וההשלחותיו 34
האבטלה הגדולה 34/51

עליית היטלר לשלטון 35

הינדנבורג לשלטון 35
היטלר 35-36-37
מחנה השמדה -אכזריות ורצח 35-36
הפרלמנט -הרייכסטאג עולה בלהבות 36

תוכן הדברים (עמוד 2)

היטלר בשלטון 37

היהודים מחוץ לחוק 37
ועידת וואנסה 38
כיבושיו של היטלר באירופה 39
היטלר כתחזק וכובש את אוסטריה 39
יהדות אוסטריה 40
צ'מברליין ונפילת צ'כסלובקיה 41-42
יהדות צ'כסלובקיה 42
הגירה וועידת אוויאן 43
מלחמת עולם שנייה 44
חוזה בולוטוב - ריבנטרופ 44
פלישת גרמניה לפולין 44
יהדות פולין 45
סיום של מאות שנים של משפחתנו, משפחת בכנהייכר על אדמת גרמניה 46
סבא מיכה מספר על עצמו 47
תנועת הנוער והשפעתה 47
- מכבי הצעיר 48
מאבק בין ציונים לבין מתבוללים 48
שתי אגודות ספורט 48
מתלמד בחברה פסחרית 48-50
רב הקהילה - דיברי-הסבד שלי
אחרי 50 שנה 50-51
סיום הקופה 52
1 באפריל 1933-שבת הבאויקוט 52
זיעדוע 52
השתלטות קב' הסער על הרחוב 52
פיזור מחננו הארצי האחרון 52
לקראת חיים חדשים 53
כסקנתי - הכשרה חקלאית 53
א.ד. גורדון - בורוכוב 53
רק קיבוץ ? 54
אלטרבה 54
גרעין מעין בהתגבשותו 54-55
העבודה החינוכית בלי 55-57/43/69
ניהול מחנה של עלית הנוער 55
הנריאטה סולד ומפעל עלית הנוער 55-56
השארות נוספת בגרמניה הנאצית 56
המרגדיה בפרידת הורים ובנים 57
מדיניות העליה של ממשלת המנדט 57
חלק ה': עלייתי ודרכי בארץ ישראל
פרידה ועליה 58
מה יעלה בגורל הוריי ואחותי 58
הנסיעה והתרשמות ראשונה מהכולדת הה' 58
קבוצתנו ליד כפר בילו 58-63
העליה לחביתא ופגישתי עם יצחק שדה 60
שמירה בכפר החורש ורמת השניים 61
פגישה עם יוחנן פליישר, קורבננו הראש' 61
התיישבות
תהליך ההחלטה לקראת התישבותנו 62-63
הברת פיק"א ויחסינו ל"מכבי" 62
במחון והגנה 63
חומה ומגדל 64
יום ההתישבות 64-65
מאבק עם פיק"א על מהות התישבותנו 66
המשק שלנו וההתפתחותו 66-67
הדרכה במקווה ישראל 68
מתרחקים מהקדהת - "עולים למעלה" 71
המאבק המדיני וההתכוננות הצבאית 70-75
הגרמנים מתקרבים לגבולות הארץ 70
הספר הלבן של ממשלת המנדט הבריטית 72
עליה ב' (הכביכול הבלתי לגאלית) 73-75
ההתפתחות החברתית בפעין-צבי
שינוי השם - מ"כעין" ל"פעין-צבי" 77
המשפחה בקיבוץ 77-78
הפרט והכלל 78
מתקציב כולל לתקציב איפי 79
בית התינוקות -האם - הכטפלת-וההינוק 79
מלינה משותפת ללינה משפחתית 79-80
בית הספר בהתפתחותו 80

שנה בירושלים 82
סיום מלחמת העולם השניה 83
מדינת ישראל בעידן האטום 84
מפגש משפחתי אחרי 10 שנים בניו יורק 85
אני מכיר את אישתי לעתיד 86
הורי בהיותם בניו יורק 87

חלק ד

שובנו ארצה בעידן הקמת המדינה

לקראת חיים חדשים 88
כל ההתחלות קשות 89
אנחנו מקימים בית בישראל 90
שלהי 1989 91
שוב מלחמה - מלחמת סופת המדבר 93

נספחים

החגים היהודיים בכפר קירשהיין בגרמניה - רב סבא הרמן בכנהיימר
דברי ברכה של סבא מיכה ביום ההולדת ה 75 של סבתא מרים 30.1.1998
מכתב פרידה עם סיום העבודה בתנועה הקיבוצית
קטע עיתונות - גרמנית
עין המשפחה

חלק א'

זכרונות מאבינו-סבנו הרמן-צבי בכנהיימר, שנכתבו בשנת-חייו השבעים ואחת.

אני עכשיו בן 71. שנים רבות בכוונתי לכתוב זכרונות מחיי. לא הגעתי לזה עד כי, כי החיים הקשים בניו-יורק לא השאירו בי די כח לעיסוק נוסף. בשבת אינני כותב וימי ראשון תפוסים ע"י התחייבויות אחרות, אם בגלל קבלת ביקורים, או אם בגלל טיולים עם בני הרולד בסביבת ניו"יורק. כפי שאמרתי לעיל, הנני מעל גיל 70 הזמן לוחץ, כי אין אדם יודע כמה שנים עוד ניתנות לו. כתיבה זו איננה ע"מ להעמיד לעצמי מצבה. ברצוני שצאצאיי ידעו את שורשיהם, הן מבחינת המקומות והן מבחינת עץ המשפחה. לצערי הנני מסתמך על זכרוני אני בלבד, כי לא רשמתי בנידון שום דבר. אי-לכך יתכנו אי-דיוקים וטעויות. אך כתיבה זו מיועדת לבני המשפחה בלבד ואיננה מתימרת להיות כתיבת היסטוריה לציבור רחב יותר.

סבי יעקב בכנהיימר היה הצעיר מ-19 אחים ואחיות. הוא נולד בשנת 1800 בראואיש-הולצהאוזן באיזור קירשהיין ומארבורג בגרמניה. השם ראואיש על פי שם אחוזה גדולה שבעלה שכן במקום זה. הוסיפו את השם, כי היו בגרמניה עוד כ 13 מקומות בשם הולצהאוזן. מדובר כאן בפירוש על גרמניה דאז, גרמניה של הברית הצפון-גרמני, שקיומה נסתיים עם הפלה במלחמת העולם הראשונה והרייך הגרמני השני הפסיק להתקיים עם הפלה במלחמת העולם השנייה. מדינת גרמניה הראשונה נוסדה ב 18 בינואר 1871 באולם המראות בורסיי. הולצהאוזן דאז לא השתייכה לפראוסן אלא לקורהסן, אשר כמו מדינות אחרות, כגון בוירן והעיר החופשית פרנקפורט שנשדדו ע"י הפרוסים ובראשם ביסמארק והקיסר וילהלם הראשון. הסבר היטוריזה אגב.

אב סבי הווה אומר לאב של יעקב היו שלש נשים. הצעיר של אשתו השלישית היה יעקב הבן (או פשוט ינקל כפי שקראו לו). ביתנו נקרא הבית מספר 17 או בית ינקל וכך נקרא עוד בדור השלישי. סבי, ולפי דיעתי במקצת של ילדיו נולדו בבית שכנים שנקרא "הבית החום". נדמה לי שסבי בבית מאיירש, אך אינני יודע זאת בודאות. בתי היהודים נקראו בזמן ההוא לפי שם בעלם וכך נרשמו גם בספרי הקבר. רק בתקופת נאפולאיון ובאותה התקופה משך שלטונו הקצר של שלטון מתקדם וידידותי של הדוכס דאלברג הוכרחו היהודים לאמץ לעצמם שמות משפחה. סבי גר בקרבת נחל קטן בשם רילף ורק מעט מים זרמו בו בתקופת הקייץ. אי-לכך נהנינו אנו בילדותנו להתהלך בו יחפים. מידי פעם עשינו במו ידינו חכה ובראשה סיכת-ראש עם תולעת ופה ושם העלינו כך צפרדע. כששוב זרמו בנחל יותר מים הסתיימה הזריחה בתעלות ודשאים לבסוף בנחל אותנו האוהם זרם לנחל לאהן שזרימתו נסתיימה בנהר ריין. על-פי נחל בגרמנית בך אימצו אבות משפחתנו לעצמם את שם המשפחה ב כ נ ה י י מ ר. אמנם ייתכן גם-כן שאחד השליטים "המכובדים" מתוך רצון להקנות והטרדות הכתיבו לנו את השם. בכנהיימר הוא שם מאוד לא שימושי ופרקטי ביחס למספר האותיות ובהתחשב במספר הרב של 12 אותיות (בלועזית) שם ארוך מדיי. למזלי הרע העניקו לי שם ראשון ארוך "הרמן" שעל ידו מתווספים עוד 7 אותיות נוספות. יותר מאוחר, בלכתי בעיר צווייבריקן לביה"ס גרם אורך השם הזה לעתים לי לרוגז. בעבודות בי"ס שמו במיוחד דגש על צורה ומהירות של כתיבת אישיים בפתח. חבריי לכיתה הגיעו כבר לדף השני בזמן שאני עדיין בתחילה. אך אין בכך הוכחה שהאחרים זכו בציונים יותר טובים. לדוברי שפות אחרות מגרמנית קשה לומר את השם. לכן היתי מלא הבנה, כאשר בן דודי הוגו מהעיר פארגו (בארה"ב), שהגיע למעמד של מיליונר עם רכושו, הציע לבני הבכור הרולד לאמץ לעצמו שם אחר. (הערת המתרגם: הרגר בכנהיימר זה איפשר ע"י עריכות הנוחצה כלפי שלטונות ארה"ב הגירתם של כ 60 איש של בני משפחת בכנהיימר בפרוץ תקופת היטלר; על זה מסופר במקום אחר של תולדות המשפחה). אך למרות הנאמר לעיל נשאו כל בני משפחת בכנהיימר את שם המשפחה בגאווה. אינני יודע אף מקרה אחד, שנושא שם זה גרם לו בושה או נזק כלשהו. גאוות השם ניכרה גם ע"י בני הרולד, שלא מצא לנכון להחליף או לשנות את השם. הנני תקווה וגם מצפה שאלה ישאו את השם ויוריש אותו לדורות הבאים, ידעו לשמור על טוהרו.

בהזדמנות זו הנני להביא לידיעת כל המעוניין,שקיימת משפחה נוספת בשם בכנהיימר. מקורה בעיר ליד הנחל לאהן.תולדות משפחה זו אינן ידועות לי.אך גם עליהם לא שמעתי אף פעם דבר שלילי.במידה ושתי משפחות אלה מעוניינות לשמור על מקורן הדעתי או לזכור את ההבדל במקורן בכלל,אין דבר קל מזה:
עץ משפחה מהולצהאוזן: ל ו י . עץ משפחה מורטר(לאהן): י ש ר א ל

בשנים הראשונות של היותי בניו-יורק ביקרתי מספר פעמים אצל אשה זקנה בשם אוגוסטה בכנהיימר.היא באה באה מקראידנאו ליד פרנקנברג והיגרה עם בניה ובנותיה לארה"ב. כשהיו לי ספקות לגבי מקור של אחד מבני בכנהיימר היא השיבה לי מיד:"איננו קרוב שלנו,הוא ישראל,אנו לויים",ועל זה אשה זקנה היתה מאד גאה.היא נפטרה בגיל מופלג לפני 3 שנים.--- זה הכל משנוגע לשם בכנהיימר.

משפחה אחרת,אשר אף היא גרה בראואיש-הולצהאוזן בקרבת הנחל,נקראה בצור ר י ל ף. (הערת המתרגם:אחת מצאצאי משפחה זו גרה בקיבוץ מעין-צבי.שמה:קרלה רילף.היא נשאה לגרשון תמנה (טמנדורפר).גם שני אחיה עלו לישראל.בגרמניה היתה זאת משפחת רבנים ידועה ואחד היה לרב בנהריה אחרי עליתו ארצה).- - -

סבי יעקב או ינקוב כפי שנהגו לקרוא לא התחתן בשנת 1833 עם שרה וורטהיים מבורקן באזור העיר קסל.הוא היה כבר בן 33,בזמן ההוא גיל יחסית גבוה לנישואין.אינני יודע משום מה המתין כל כך הרבה זמן.במקרה גם אחותי הגדולה הילדה התחתנה לאותו מקום בורקן בשנת 1889.בזמנו,ואני מתכוון לשנת 1833,עוד לא היה חיבור ברכבת לבורקן ואף לא 40 שנה אחר כך.לכך יובן ש(לפי מיטב ידיעתי)סבתי מעולם לא חזרה יותר לעיר הולדתה.אף-על-פי-כן זכרו אותה אחדים מזקני המקום,שבו נשארו משום מה גברים זקנים יחסית רבים.כשבאתי חודשים אחדים אחרי נישואי אחותי לעיירה עמד עדיין הבית שבו נולדה סבתתי,בית בעל שתי קומות,שנבנה כנראה ע"י יהודי,כי בחיבורי ובקרשי-העץ מצאתי חרוטים הבעות בשפה העברית.הייתי אז בן 11.בזמן ההוא כמעט ולא ידעו ולא הכירו בבתים פרטיים פסוקים חרוטים בעיברית.הדבר השאיר בי זכרון בלתי נשכח.לצערי לא רשמתי לפניי את הטקסט.בבואי לבורקן יותר מאוחר עמד במקום בית חדש ולא גרו בו יהודים.
למרות שזה לא שייך הנה ,הנני להעיר,שפמבורגר מצאתי רק בשני מקומות ציבוריים כתובות בעיברית.אחת מהן בשרידים של ארמון הידלברג,צישוט מספר ישעיהו.אין לעבר במקום בלי לראותו בדרך לחווית היין המפורסמת שם.פעם נוספת מצאתי את שם ה' במלואו,שאסור לנו לבטא במילואו בכניסייה בעיר מרקורטורן.

ההורים של סבתתי היו כנראה אנשים מבוססים היטב מבחינה כלכלית.היתה להם חנות תכשיטים ובבעלות סבתתי היו לפי התנאים דאז תכשיטים ודברי כסף רבים.כל זה חולק לחמשת בניה.סיכה נהדרת מזהב נמצאת בבעלות בת אחותי סלמה מאייר-רילף,שגרה בחווה פיין-פלייגס קרוב לפוקיפסי במדינת ניו"יורק.אחות של סבתתי גרה בגרבנאו ושלישית באנגנרוד ואני זוכר היטב,שהיא ביקרה אצלם בעגלת סוסים (המקובלת אז ככלי תחבורה) נסיעה של כ 4-3 שעות ממגוריה בהולצהאוזן.
לסבא יעקב בכנהיימר היתה חנות כלבו.הוא מכר שם בדי בוקסקין ודברי אוכל שונים. תושבי הולצהאוזן קנו אצלו בדים לבגדיהם,הן לגברים והן לנשים וגם קמח,סוכר,שמן, דבש וכד'.מסתו עד אביב היה אפשר לקבל דגים מטולחים שהיו בגרמניה אהובים על העם עם תפוח האדמה המקובל על הכל.סבי ביקר גם בשווקים העונתיים המקומיים כדי למכור בדים ואשתו עזרה לו ועמדה לצידו.כמובן שהשתייכו ללקוחותיו איכרים ובעלי-מלאכה מהכפרים הסמוכים.או שבאו להולצהאוזן או שהוא ביקר אצלם בימי שני עד שישי.בזמן הזה עדיין לא מכרו על פי דוגמאות.סחבו את הסחורה על הגב ומדדו אותה עם המכירה. הרווח היה בקראוייצר(מטבע זעום בערכו) ורק י"י חריצות והתמדה בלתי משוארים היה אפשרי להרוויח כמה גולדן.למרות זה הגיע יעקב לרכוש יפה.כשמנסים להסביר לדור של

באלזה עמל רב נאלצו אנשים אלה לפרנס את משפחותיהם, ספק אם זה ניתן להבין. רוב רובם לא יכלו להרשות להם רכישת כלי-תחבורה (אז עגלת-סוסים), כי ההוצאות היו אוכלות את הרוח הדל. צריך גם לקחת בחשבון, שההכנסה היומית של לקוחותיהם שהיו איכרים זעירים ובעלי מלאכה, היתה זעומה מאוד. רוב מהסחורה נמכרה בדחית התשלום. אי-לכך רובם היו בגרעון (בחוב). רק מסביב לחג המולד, כשלתושבי הכפר היו איזשהן הכנסות מתוצרתן, שילמו חובותיהם. לגבי אלה שלא יכלו לשלם היה הסדר שפנע דחית תשלום החוב ללא הגבלה. אך אז היו צריכים לשלם ריבית גבוהה. בזמן ההוא עדיין לא היו הגבלות ריבית כלפי מעלה או מטה. רק עם הקמת הרייך הגרמני הראשון מתחת שלטונו של ביסמרק קבעו ריבית של 5% ביקור הכפרים הסמוכים יכל כמובן להתנהל רק מהאביב עד לסתיו. בחורף זה היה בלתי אפשרי, מפני שרחובות סלולים כמעט ולא היו/כפי אנו מכירים אותם היום וכשהתכסו הדרכים בשלג וקרח לא יכלו לנוע עליהם, זה הגיע את רוב היהודים לעסוק גם באיזשהי מלאכה. יעקב בכנהיימר למד בין היתר אריגה. לכן אף אחרי מותו נקרא בפי רבים, אם בכוונה טובה ואם בכוונה רעה "עושה הבדים". במלאכה זו הוא עסק הן בשכר והן כעצמאי, והאיפשר לו לפרנס את משפחתו. בשנת 1925 כשאחי עמנואל עבר מהולצהאוזן לעיר הסמוכה קירשהיין ראיתי עדיין חלקים של כלי האריגה שנשארו וכנראה עברו לבעל הבית החדש. -דברי המכולת עבור החנות נקנו בקירשהיין ובמרבורג אצל סיטונאים. דברי-הטקסטיל קנו אצל סוכנים נוסעים מפרנקפורט או קאסל. סבי נהג באופן קבוע לבקר באביב ובסתיו ביריד בפרנקפורט. (הערת המתרגם: יריד זה הוא עד היום אחד המרכזיים באירופה וקיימת תצוגות לכל נושא של שנה). הערתי כבר מקודם שבזמן הוא לא נסעו עדיין רכבות. פרנקפורט היתה במרחק של כ 30 שעות. על מנת להגיע לשם לקחו כמה יהודים במשותף עגלת סוסים בשכירה. בדרך לפרנקפורט עברו את גיזן, בוטסבאך ופרידברג עד שעצרו ללינה בעיר אופנבאך. אצל החברות האחים פיננברג, פייס וולפארט ואחרים קנו לפי הצורך. יריד האביב היה זמן קצר לפני פסח ויריד הסתיו סמוך לימים הנוראים. ליד מצרכי המעסק רכשנו גם מצרכים לחגים הן לאכילה והן מחזורים, טליתות וגם לולב ואתרוג. כמובן שלא שכחו בהזדמנות זו/את האישה ואת הילדים וקנו עבורם לפי הצורך בגדים. הנני זוכר שבספר תפילה של סבי היתה הערה: קנוי ביריד הסתיו בשנת 1883. תמיד התפלאתי על הכתב היפה והמדויק הגרמני של סבי בכתביו. תקופת ההשכלה בהשפעת מוזז מנדלזון, שאני כשלעצמי איננני רואה בכל ליתרון ליהדות, השפיעה את השפעתה עד לפינות המרוחקים של קורהסן.

בנישואי-סבי נולדו 6 ילדים, 5 בנים ובת אחת. אציין את שמותיהם לפי סדר הלידות: היינמן, איזאק, זליגמן, הלנה, ויקטור, סימון.

היינמן התחתן בגילצעיר הינדלישה רוטשילד מהעיירה לנדורף. נולדו להם ילדים רבים. הוא היה אומן-חיים ולא נתן שחיי-יום-יום יגרומו לו דאגות יתר על המידה. אביו רכש עבורו בית בהולצהאוזן, שנסכר עם עוברו לקירשהיין הסמוכה, שבה הוא פתח חנות לנעליים על מנת לפרנס משפחתו. כ"כ הוא מכר בכפרים בסביבה סחורת-טקסטיל ובהמות. אומרים, שממסחר בבהמות לא הבין יתר על המידה. אך הוא עסק בו רק במידה מצומצמת. שני בניו הראשונים למדו את מקצוע הסורה. הירש, הסבוגר מהשניים נשאר במקום מגורו הראשון ולטאן ליד הנובר. שם הוא היה סורה דת בלבד. למרות שהוא היה איש אינטליגנטי לא היה לו האומץ להיבחן בבחינת המדינה, וכך לא היה יכול להתקבל בבית-ספר רגיל. מאיר, הבן השני, שקרא לעצמו מקס, החליף את מקום מגוריו פעמים אחדות, והגיע בשנות השמונים (של המאה ה-19) לעיר צוריך (בפלך-האזור). היה לו קול נעים. אי-לכך הוא זכה שם לכל ימי-חייו להיות חזן וסורה וגם שוחט שהביא לו פרנסה מכובדת מאד. הוא היה אדם שקול ושקט וניצל את זמנו החופשי כדי להיות סוכן-ביטוח. עיסוק זה הביא לו לא פחות הכנסות מאשר כל עיסוקיו האחרים. אשתו פרידה מבית קאן מפרנקנברג ילדה לו שני בנים: וילהלם ורוילהלם. וילהלם נפל במלחמת העולם הראשונה בפלגיה (כשביל הגרמנים) ויוליוס נפל לנאצים לקרבן... -בניגוד לאחיו הירש נבחן מקס במבחן הסורים של מדינת פרואיזן, אך במדינת באיירן לא הכירו בתעודה זו. בנישואיו 2 נישא לאולגה ורוף מבית גרינוולד. הוא נפטר בגיזן בגיל 69. סגימלאותיו הוא נהנה תקופה קצרה בלבד. ליחסיי האישיים למקס ואשתו עוד אשוב במקום אחר של הכתיבה.

איזאק, הבן השני של סבי זכה בהשכלה יותר טובה. לפי הידוע לי הוא למד מסחר בהומבורג ע"י הנהר הוא. מה הניעו לעבור לפרונהאוזן איננני יודע. אך נודע לי, שהיה צריך לעבוד אצל אדם בשם שימה, שהיה אלמן ללא ילדים. אשתו השניה של דודי יוהנה, היתה אמורה לרשת את רכושו אחרי מותו. אך האיש החליט אחרת ונשא לאשתו את עוזרת הבית שלו וזכה על ידה בספר ילדים. איננני מכיר את המשך הסיפור. אך הוא הכניס שינויים בצוואתו והצעירים לא זכו בשום דבר. נוהלו כמה משפטים. המשפחות חיו ביחסי עוינות. למרות זה התחתן איזאק עם הבת, שהיתה בעלת אזרחות אמריקאית. כך היה דודי איזאק שותף בעסקי ירושה ואפשר לרוב בניו דור לפני עלות היטלר לשלטון להגר לארה"ב. -היות ואיזאק היה בפרונהאוזן, הוא גם התיישב שם. הוא קנה שם אחד הבתים היפים עם גן נהדר ופיתח במיוחד את עצי הפרי. אחי-דודי ביקרו אצלו שנה בשנה עם הבשלת הפרי בליווי ילדיהם וכשבא לבקר בהולצהאוזן הביא אתו סל מלא פירות. הוא גם ניהל בסקום סגוריו חנות מקולת ובדים.

הוא היה בעל רכוש לא מבוטל גם בזכות ירו של אשתו גם בכסף שהוא קיבל מסבי. אך הוא רצה לזכות בעוד ועוד והוא החל באמצעות בנ שטראוז בעיר מרבורג לשחק בבורסה. רק בעזרתו של אבי זל מן הוא הציל חלק מהונו. למרות זאת נשארו שני אחים אלה ביחסי-מפחה עמוקים עד מותו המוקדם יחסית של דודי. למרות שגדל בכפר, הוא היה בעל נימוסים טובים, אינטליגנטי ובעל הופעה מרשימה. מנישואיו יצאו כמה ילדים. בן אחד נפטר מיד אחרי לידתו. הצעיר וויקטור, שהיה כבן שנה מבוגר מסבי, נפטר בגיל 10 משרלך. יתרם נולדו לפי התור הבא: הילדה, קלמנטינה, דוד הרמן, יוליה והרגו. כל זק שמצבו הכספי איפשר זאת הוא העניק לילדיו חינוך והשכלה טובה. הילדה התחתנה עם הרץ שטרן. היא עדיין בגיל 86 עם ביתה בשיקאגו. בן אחר שלהם נפטר מלאוויקמיה. הבני חוזר לבת השנייה קלמנטינה, שמהלך חייה היה בעל משמעות גם למשפחתי. כאשר נאלצנו משך הזמן תחת לשלטונו של היטלר לעזוב את גרמניה. בהיות קלמנטינה בת 19 היא הכירה אמריקני, שהיגר לארה"ב בגיל צעיר. שמו היה בן-שטרנברג והוא ביקר אצל קרובים במרבורג. הוא ביקש את ידה והיא נסעה אחריו זמן קצר אחרי-כן לשרגו (דקוטה הצפונית). שם הוא היה בעל חנות. שנה אחרי-כן בא בעקבותיה אחיה הרמן וב 1888 או 1889 ה ג ר ו שהוא העמיד לנו ולקרובים אחרים עריבות לכניסה לארה"ב.

בן שטרנברג נפטר כבר די מוקדם, בתחילת שנות השמונים ואשתו היתה עם ילדם היחיד לעוד ביקור נוסף בגרמניה. זה היה בשנת 1895 או 1896. היא שבה לארה"ב ולקחה אתה את אחותה יוליה. את העסק היא העבירה בינתיים לאחיה. שניהם הצליחו להגיע לרכוש יפה. הרגו השיג חלק גדול של רכושו ע"י מניפולציות מוצלחות והבין לנצל את עליתה הכלכלית של ארה"ב, אך גם לשמור בתבונה על רכושו בשנות המשבר. כל חמשת האחים הם עדיין, במאי 1949, בחיים. הילדה, הסבוגרת שביניהם, היא היום בת 86 ו ה ר ג ו, הכי צעיר, בן 76, קלמנטינה 83, הרמן 81 ויוליה 78. הדוד איזק ביקר עוד פעמיים בארה"ב ונפטר פה באמצע שנות השישים בגיל יחסי צעיר.

<u>גורלות בני-אדם כך קשורים אלה באלה</u>: לולא עברה קלמנטינה לארה"ב ולולא אפשרה לאחיה לבא בעקבותיה, מי יודע, האם היינו אנו, בעת עלותם של הנאצים בגרמניה לשלטון, מוצאים מישהו שהיה מעמיד לרשותנו אפידרת, שאפשר את יציאתנו מגרמניה ברגע האחרון, כחצי שנה אחרי פרוץ מלחמת העולם השניה, כי ארה"ב הצטרפה רק אחרי התקפת פרל-הבר, כשנה אחרי פרוץ המלחמה לבנות הברית. קרובים אחרים לאחיו לנו שם. אחי עמנואל נהג לאמר בתחילת תקופת היטלר, כשהחלה יציאת יהודים מגרמניה בממדים יותר גדולים: במשפחתנו לא היה בנמצא "לא-יוצלח" אחד אפילו. ההסבר לאמרה זו: בזמנן כשצעיר עשה מעשה קונטס, או הסתבך בחוקי המדינה, הוא חיגר לארה"ב. על-פי-רוב היו אלה עבירות זעירות ורבים הציעו בבואם לארה"ב לעושר ולכבוד. אך רבים גם עזבו, כי לא השלימו עם התנאים הפוליטיים או חיפשו לעצמם שדה פעולה יותר רחב. היו גם כאלה ממשפחות מרובות ילדים, שהורים לא יכלו לדאוג לפרנסתם. כאן מדובר במיוחד על מהגרים יהודים מגרמניה. להגירה ההמונית מאירופה המזרחית היו בחלק אותן הסיבות, אך סיבתה היתה בעיקר רדיפות יהודים בארצות כרוסיה ורומניה.

אבי (אביו של הרמן-צבי), זליגמן בכנהיימר, הבן השלישי של יעקב ושרה, נולד ב 17 בחודש מרץ 1841. מאיזושהן סיבות שלא נהירות לי, נועד לקבל את החנות של אביו וגם את חלקת האדמה עם הבית שעמד עליו. הוא לא זכה בזה בחיינם, אלא היה חייב לשלם תמורה כספית לאחיו. כ"כ לא היה לו חלק בירושה הכספית, שנשארה עם פטירת של הסבתא. בשנת 1867 הוא נשא לאשה את הרטה באום מגיילזהאוזן, אזור גרינברג שבהסן העילית. נישואין אלה היו כעין נישואי-חליפין. להורי-אבי היתה בת בשם הלן, שהתחתנה עם האח של אמי. על תולדות חייו של אדם נפלא זה אעמוד יותר מאוחר, למרות שאין להם קשר ישיר עם תולדות משפחת בכנהיימר. כאן אני מספר סיפור היסטורי צדדי, שלא קשור ישירות בתולדות המשפחה, אך מעניין לפני עצמו: מועד אירוסי הוריי נפל לשנת 1866, שנת-סערות בתולדות יחסי פרוסיה-גרמניה. התנהלה מלחמה. למרות שזאת התנהלה בגרמניה התיכונית והדרומית, נגעה היא הרבה מעל גבולותיהן ובמידה מסויימת השפיעה השפעתה כמו שתי מלחמות העולם במידה מסויימת: ניהול מדינת פרוסיה היה בידי ה"יונקר" ביסמרק. הפרוסים הרעבים לשטחים בניהולו של הנזכר לעיל שהיה א"כ הקנצלר הראשון של גרמניה המאוחדת, היכו את צבא הנובר. ליד לנגנסאלה בטירינגן. הם תפסו את כל מדינת הנובר והמלך ברח. כ"כ עזב גם השליט של מדינת הסן-קאסל. כך צירפו הפרוסים לארצם שתי ארצות אלו והמשיכו בהתקדמות צבאם. מקום הולדתי ראואיש-הולצהאוזן, זכה בבואו של צבא לתקופת-מה, בהיותו חלק של קורהסן. כשעה מהגבול היה אזור של שליט הסן אחרת שבית המשפחה היה קשור ביחסי-משפחה בבית הקיסר של רוסיה ושל אנגליה. אי-לכך לא נגעו הפרוסים בארצות אלה. כפי שזה קורה, כשצבא מלחמה מתקדם, ברחו בסקצת מתושבי האזורים הכבושים ומצאו מקום מסתור ביערות בסביבה בגלל השמועה, שהפרוסים מגייסים כל הגברים הכשרים לשרות צבאי. אבי ברח אל ארוסתו בגיילהאוזן הרחוקה כ 3 שעות מהולצהאוזן. למעשה לא קרה ולא כלום לכל הבורחים ששבו לביתם אחרי תקופה קצרה.

אך נחזור לסיפור שלנו. חתונת-הוריי התקיימה בהולצהאוזן ונמשכה 3 ימים. היתה זאת כפי הנראה חתונה מאוד יפה. החזן ומורה הדת פרגל מאופנבאך נוכח בחתונה וסיפר בהתלהבות בלתי רגילה: "נוכחתי בנישואי הורין. היתה זאת החתונה הכי יפה שאי-פעם ראיתי. רקדנו משך שלשה ימים ליד האגם ביטטיישהיה אגם עם סביבה במיוחד יפה והקיסו במת ריקודים מיוחדת להזדמנות זו.

מנישואי הוריי יצאו חמישה (בעצם 6) ילדים:

הילדה היא האחות הבוגרת, נולדה ב23 בספט. 1868. היא נשאה להרץ רוזנברש ב1889. הם חיו בברוקן וחיים בעת כתיבת שורות אלו בשיקאגו. נולדו להם בן ובת שהגיעו אף הם לארה"ב ונולדו להם שם ילדים.

עמנואל הוא הילד השני, ונולד 12.2.1870. הוא התחתן עם אידה רוזנברש מברוקן. נולדו להם 4 בנים. עמנואל ביקר כמו כל ילדי המשפחה את בית"ס היסודי בהולצהאוזן בהנהלתו של המורה יעקב רוטשילד. עם סיום בית"ס הוא נכנס לעיסקי אבינו, שירת כשוליה כשנתיים בהומבורג וקיבל על עצמו זמן קצר אחרי נישואיו את חנות אבא עם כל הרכוש מסביבו, הוא אומר הבית עם הגן, שדות ודשאים ושיחי יערות. הבן הגדול של עמנואל התחתן עם מרטה רייז מפרנקפורט (יוליוס); הבן השני לוי התחתן עם ליזל שטרן מקירשהיין. לכל אחד נולדה בת אחת; הבן השלישי הרברט התחתן עם מרגה ורטהיים מקירשהיין ונולדו להם שתי בנות; הבן הרביעי הרמן התחתן עם פרידל רישארד מלוכסנבורג ונולדו להם שלשה בנים. אחי עמנואל ואשתו היגר כמו ארבעת הבנים באמצע שנות השלושים בלחץ הנאצים לארה"ב לשיקאגו והשתקעו שם ומסיכים לשאת את שם המשפחה בכנהיימר. עמנואל נפטר ב1946 בשיקאגו.

קינה השלישית מהילדים נולדה כתאומה (התאומה נפטרה אחרי הלידה) ב1873.1.1. היא התחתנה ב1899 עם יהודה ריילף מהולצהאוזן ושם היא גם נפטרה בשנת 1930. היה זה הרבה מוקדם מדי לילדיה ולכל המשפחה. היא היתה אשה אינטליגנטית ומרכז המשפחת

לינה הגיעה לגיל 58 בלבד.סיבת מותה המוקדם היתה אסבוליה וזה קרה בשוכבה בב"ח אוניברסיטאי של מארבורג.בעקבות הרעלת דם היא אבדה את הזרוע השמאלית.אך על מצבה השפיעה ללא ספק נפילת בנה הבכור במלחמת העולם הראשונה.הוא היה גבר במיוחד נאה ותלו בו תקוות רבות.אף פעם לא גברה על אבידה זו ולקחה אתה לקברה מכתבו האחרון. בעלה חי עם הבת רוזה והבן פרידל רילף בניו-יורק.האחרון לחם במלחמת העולם השניה נגד גרמניה בצבאות הברית.בת נוספת התחתנה עם יולוס מאייר מגלדנבך וחיה בחווה בפיין-פליין במדינת נ"י.

הרטן-צבי,ז.א. אני,נולדתי לאחר הפסקה של 5 1/2 שנים ב 26.8.1878.כמנהג דאז העניקו גם לי שם גרמני טהור.בשם העברי צבי זכיתי בעקבות סבא של אמי.ילדותי המוקדמת עברה באושר ובשלווה בבית הוריי. חבריי למשחקים היו הן יהודים והן לא יהודים שגרו בקרבתנו.בפסח 1884 עליתי לביה"ס יסודי יהודי בהולצהאוזן.מורי יעקב רוטשילד היה מורה יוצא מהכלל,בעל ידע רב,ושימש בשיטת הוראה מוצלחת.בזכות יסודת שרכשתי בשבע שנים ראשונות אלו הצלחתי להגיע לידע רב הן בהשכלה כללית והן במקצועות היהודיים כגון קריאה עברית שוטפת עם הבנת התוכן הן בעברית והן בגרמנית של החומש ושל תפילות וגם של התנ"ך,של הדת היהודית ושל תולדות העם היהודי. מראש היה בכוונת הוריי שאבקר בבית-ספר תיכון במגמה שאהיה מורה.בחג המולד 1891 ביקר בסקרה בן דודי מקס בכנהיימר מהעיר צוראיבריקן (פלץ).שם הוא שימש מורה וחזן בהזדמנות זו הוחלט שאבקר בבית ספר ראלי בעירו.אבי הביאני לשם בפורים ולאחר חופשת הפסחא התחלתי בלימודיי שם ללא קשיים.ברוב הסקצועות לא רק השתוויתי ליתר התלמידים,כי אם עברתי עליהם סלבד לצרפתית.אך בשפה זו התקדמתי מהר ובעלותי לכיתה הבאה כבר כתבתי את העבודה הכי טובה בכיתתי גם במקצוע זה.לו הלימודים היו מצטמצמים לעבודות בכתב בלבד היו אלה בשבילי להנאה רבה.אבל בן דודי היה מחנך בעל נטיעה מיושנת והעמיס עלי עוד ועוד מקצועות כגון תנ"ך,משנה,רש"י,פסנתר וכינור וכד'.פנאי לספורט ומשחק כמעט לא נשאר,כי ביה"ס עצמו דרש מתלמידיו רבות,כך שימי ראשון שימשו לשיעורי בית והזמן החופשי היחידי היה בשבת.בעצם כוונותיו של מחנכי היו טובות.הוא היה אדם טוב וגם חזן מוכשר,אך לא פֵאדָגוג.לו היה משאיר לי במקצת זמן חופשי,התפתחותי היתה לגמרי אחרת.הלחץ הנפשי שהביא חינוך זה אתו היצר עליי בשנים א"כ,ואני נשארתי כלפי העולם שסבב אותי תמיד קצת סגור ותמהוני.אמנם כלפי ילדיי אני הוצאתי מסקנות מתבקשות, כך קרה.שבשבילי חינוך היתי לעתים בדעה אחרת מאשתי. נדמה לי שההתפתחות וגם האירועים הצדיקו אותי.-הוריי כמובן לא ידעו ולא כלום על כך,ואף לי לא היה אף פעם האומץ להתלונן.אבי שילם 150 מרק בכל חדש לפנסיון וזאת גם בחודשיים בחופשיות הקייץ שבילותי בבית התגאתי בתעודות המוצלחות שלי.בעצם אין לזה כבר שייכות לכאן.אך סעולם לא דיברתי בפרוט בנידון עם איש ואני מרגיש צורך להביא זאת לידיעה כלשהי.גם אף פעם לא שנאתי את בן דודי בגלל זה ונשארנו ביחסים טובים. התיחסתי לאשתו טובת הלב תמיד כמו לאמי אני.היא ידעה ששיטותיו הספרטאניות היו מוטעות מיסודן.אם בסיום מותר לי לתת לכל רואי שורות אלו עצה,הנני אומר להם: השאירו את ילדיכם בבית ההורים זמן ממושך ככל האפשר. אל תעשו מילדיכם"תולעי-ספרים" אף,אם חס וחלילה ראשם לא יתמלא בידיעות איך סוף ללא צורך.

חלק ב

המשך תולדות המשפחה וזכרונות שכתב אבינו הרמן צבי בכנהיימר
מסיום בי"ס ב1896 בגרמניה ועד 1950 ביושבו בארצות הברית.

ב 14 ביולי 1896 גמרתי את לימודיי בביה"ס ובכך גם סיימתי את תקופת מגורי בעיר צוויבריקן.בזכות השגיי בבחינות בכתב ויתרו לי ולעוד כמה תלמידים על המבחנים בעל פה.נשארתי עוד כמה ימים במקום על מנת להשתתף במסיבת-סיום של ארגון תלמידים אסור שאליו השתייכתי.נושא הנאום של מנהל ביה"ס במסיבת הסיום הרשמית היה:"אל תשכחו את האידאלים שלכם".סיסמה זו נשארה קרובה ל-ליבי ולא שכחתיאותה בכל ימי חיי.

אחרי שובי לבית הוריי נשארתי שם משך כמה שבועות.כפי הנראה התכוונו הוריי שאהיה מורה.עד היום הנני מאמין שכישוריי למקצוע זה היו רבים והייתי מגיע להשגים.אך בן דודי מקס,שאצלו גרתי בצוויבריקן הזהיר אותי והצליח להר-חיק אותי מנטיה זו עד כדי שנעלם ממני כל רצון ללימוד מקצוע זה.הוא התמיד באמירתו:לחם מורה לחם עוני הוא.אמירה זו התיחסה ללחם העוני שאכלו אבותינו במצרים.בעצם רציתי להמשיך בלימודים במקצוע הכמיה.אך בנידון זה לא הגעתי לעמק השווה עם הוריי.ללא ספק היה באפשרות אבי לשאת בעלות לימוד זה.מצבו הכלכלי היה מבוסס היטב בתנאי-כפרנו.הוא היה בעל עסק מצליח.בן כה וכה הצ-טרך לשאת בהוצאות הקיום שלי בתקופת לימוד מקצוע.הכריעה המחשבה שבמקצוע המסחר הסיכויים הטובים ביותר להגיע לאי-תלות כלכלית ממישהו אחר.

בעיר פרנקפורט היה לי בן דוד שעבד בבנק.פניתי אליו בנידון.ההצלחה האירה לי פנים ובאחד בספטמבר 1896 התחלתי לעבוד אצל חברת כהן (הייניריך כאן ושות') בעצם הצטרכתי ללמוד שנתיים וחצי ללא תמורה מלבד לבונוס צנוע בתחילת השנה. בחירת היבריך כאן היתה לא מוצלחת.אמנם היתה זאת בנק בעל חזות חיצונית ולבעליו היה הון פרטי רציני.אבל לבנק היו מעט קליאנטים,אולי בסה"כ שנים-עשר.עיקר העסקים היה בניצול הפרש הקורס בין פרנקפורט לברלין וערים אחרות. מובן שלא יכולתי שם ללמוד הרבה.מנהל אחד,גס רוח,אך מוכשר בשם שטילינג היה שותף בלתי פעיל בלבד.אגב הוא היה אחד מקציני המילואים היהודים המעטים בצבא הפרוסי.הוא זכה למעמד זה במלחמת 1870/71נגד צרפת והגיע בחיל-הרוכבים הקיסריים לדרגה של קצין.בעל הבנק השני,שעליו נקרא הבנק,היה אפס מוחלט.הוא נשא בכמה תואריי-כבוד,שהיו בעיניו יותר חשובים מעיסקי-הבנק.הוא היה דייקן מופרז,שירד לחייהם של השוליות בגלל טעויות מזעריות.את העסק הוא השאיר לבעל זכות החתימה,צעיר בעל הערכה עצמית מופרזת.כאמור עזבתי בנק זה אחרי שנתיים וחצי ונתקבלתי אצל החברה "דרייפוס ושות'.הבנק היה בעצם בבעלות הקומנדיטבנק. איזאק דרייפוס החזיר לעצמו את הבעלות על הבנק בתחילת 1904 מסיבות שאינן חשובות פה.זה היה בנק גדול עם קהל רחב של לקוחות.משכורתי הראשונה היו אלף מרק גרמני שהספיקו בדיוק לכיסוי שכר דירה ודמי כיס.בשנה השניה התכוונו לשלם לי 1200 מרק.היות והיו מרוצים מהשגיי ומעבודתי שילמו לי סכום זה כעבור מספר חודשים.מאז שילמו לי פעם עד פעמיים בשנה תוספת,כך שבעזבי את מקום עבודה זה השתכרתי ב 2800 מרק.אולי עלתה לי הצלחתי קצת לראש ורציתי יותר מהר להתקדם.התקשרתי למקום עבודה חדש ושם הבטיחו לי כמה מאות מרק תוספת. פעלתי ללא ידיעתו של המנהל בחברה הקודמת ומעשה זה הרגיז אותו מאוד.הוא היה מוכן לשלם לי אותו הסכום.אך כבר לא רציתי וגם לא יכולתי לחזור בי.-

החל משנת 1908 הייתי פרוקוריסט (מיופה כח) בחברה למסירת אינפורמטיה עסקית וגם דובר החברה. משך הזמן עברתי לחברה אחרת אשר חוסלה יותר מאוחר בגלל עסקים מפוקפקים. זאת למרות שהיו טמונות בה אפשרויות עסקיות ופיתוח רציניות. ראיתי את הנולד די מוקדם ועזבתי את החברה הזאת עוד בזמן. בינתיים הייתי נשוי וכבר נולד לנו בן ראשון. נכנסתי לשותפות בחברה א.א. שימל בעיר אופנבך בעיקבות זה החלפתי בהמשך גם את מקום מגוריי מפרנקפורט לעיר הסמוכה אופנבך זה היה בשנת 1913. בשותפות זו היה מפעל שבו יצרנו מסרגות והצלחנו ליצא סחורה לארצות רבות ביניהן היו ארצות אירופה וארצות מעבר לים כגון דרום אמריק ודרום אפריקה. כמו-כן ייצרנו גם כלי פטיקיר שנמכרו בעריזה הולמת ויפה. עקב התנהגות מסחרית לא הגונה נפרדנו מהשותף. במלחמת העולם הראשונה, כאשר גויסתי לצבא הקיסרי הגרמני נכנסה אשתי סטי לפעילות במפעלנו. היא גילתה בתקופה זו כשרון רב בניהול העסקים. צריך כאן לציין שהייתי מגויס לצבא לשלש וחצי שנים כאמור עברנו לעיר אופנבך ליד הנהר מיין. גרנו מעל 30 שנה ברחוב הקייסר 54. עד לחגירתנו לארה"ב גרנו לעוד שנה וחצי ברחוב פרנקפורט 25 בבית רודולף מרקס.

בשנת 1910 התארסתי עם סטי שטיין, בתם של ארון וקרולינה שטיין מלאוטרבך (עיירה קטנה ליד העיר פולדה). ב 24.8. 1910 נערכה חתונתנו בעיר מארבורג ליד הנהר לאן. חיתן אותנו דר' שלזינגר. הניסואים האזרחיים, שהיו בגרמניה חוק, נערכו זמן קצר לפני-כן בלאוטרבך.

<u>על שלשת בני המשפחה: הלמוט -הרולד, פריץ - מיכה, ליזל- לי</u>

ב 14.8.1911 כשגרנו עדיין בעיר פרנקפורט, ובקייץ במיוחד חם, נולד לנו בננו הבכור הלמוט (הרולד). הנ"ל לא היווה בהתפתחות הרוחנית והפיסית כל בעיה. הוא היה ילד נוח ומשלשת ילדינו הוא היה הקל ביותר בהתפתחותו. בפסחא (מועד התחלת שנת הלימודים בגרמניה) 1917 הוא נתקבל לבי"ס יסודי וכעבור 3 שנים עלה לבי"ס ריאלי. לפי יכולתו האינטלקטואלית יכל לעבור את הלימודים בקלות. אך החריצות בלימודים לא תמיד הלמה את יכולתו האינטלקטואלית. למרות היותו הצעיר ביותר בכיתתו הוא עלה כל שנה לכיתה הבאה. אחרי שסיים את חוק לימודיו בביה"ס הראלי, הוא עבר להמשך לימודים לשנה נוספת ללימודים בבי"ס מסחרי. בסיומו נתקבל כשוליה (מתלמד) אצל הפירמה "המל את רוזנפלד". בבית חרושת זה יצרו פריטים מעור, בעיקר תיקים לנשים. הלמוט ידע במסירותו ובחריצותו לרכוש לעצמו את שביעות רצונו של המנהל ונמסרה לאחריותו מחלקת המשלוחים לארצות דוברות אנגלית. היה בזה הבעת אימון חריג בהתחשב בנסיונו המסחרי הזעיר ובגילו הצעיר. בסיום תקופת ההתלמדות הוא המשיך לעבוד בחברה זו ובעל המפעל שלח אותו על חשבון החברה לחופשת לימודים לאנגליה. אך החברה היתה בקוו הירידה. הסיבות לכך אינן חשובות לכאן. אי-לכך החליט הרולד לעבור לאנגליה. צעד זה היה קשור במכשולים רבים. בתחילה חיי כמה שבועות על חשבון "חברת העזרה היהודית בהולנד". לאחר שלבסוף הורשה לו להיכנס לאנגליה, הוא הצליח תוך זמן קצר להתפרנס בכוחות עצמו בהיותו סוכן מכירות של כמה חברות מסחריות בגרמניה. גם עבור חברתי אני הצליח בתיווך כמה עסקים יפים. בין היתר מכר את כל מסרגות העץ שהיו במחסן.

שלטונות באנגליה לא התחשבו ביותר במצב של פליטים מגרמניה הנאצית.גם לבני הרולד לא נתנו זכות ישיבה לתקופה ממושכת,והוא נאלץ,למרות הצלחתו המסחרית,לעזוב את אנגליה אחרי כמה חודשים של שהות שם.פעמים נוספות הוא ניסה ללא הצלחה לשוב לשם.בחוזרו לגרמניה הוא קיבל על עצמו להיות סוכן מכירות של חברת מיכאליס בעיר אופנבאך.חברה זו ייצרה תיקי ילדים ותרמילים לתלמידים לבית הספר.אזור פעילותו עבור החברה היה בשוויצריה, הולנד,גרמניה ואיטליה.הוא הצליח במכירותיו עד כדי כך שהיה מסוגל לממן את הגירתו לארצות הברית.הוצאות אלו כללו את דמי הנסיעה ואת הציוד האשי.

בינתיים הגיע שפיל ההיטלריסם ופשעיו לממדים כאלה שהשארותו של נוער יהודי שם היה ללא תקווה לעתיד חייו .לכן החלטתי להתקשר עם בת דודתי בעיר פַארגו שבארצות הברית.היא הניעה את אחיה הוגו בכנהיימר לתת אפידיווית (עריבות המקנה זכות כניסה).אושרה זו איפשרה לבני הרולד להגר לארצות הברית ביולי 1936.

בניו-יורק נתקבל הרולד ברדתו מהאניה על ידי מכירה וותיקה שלי בשם רוזה גולדשמיט,שאליה פניתי בנידון.היא הכירה לו את ניו-יורק ואיפשרה לו,בשלושת השבועות של השתו בארצות הברית להתאכסן בביתה.לאחר מכן מצא עבודה בבית חרושת לדברי-עור בעיר פיטסבורג.הוא עבד שם כשנה.בעזרת משפחת זון,שאף היא היתה בחברות איתי לפני שנים רבות בגרמניה,הוא זכה באטלנטיק סיטי במקום עבודה עם משכורת טובה.בגמר עונת העבודה הוא נשלח על ידי מנהלו לעיר טולזה (אוקלהומה).ההצלחה לא האירה לו שם פנים והוא חזר בסתיו 1937 לניו-יורק.כאן הוא התחיל לעבוד כעצמאי בענף התזונה. הפתגם על התחלות קשות" חלה גם על צעד זה שלו.העבודה היתה קשה מאד והיתה מלווה באכזבות רבות.אך מהתחלה צנועה הוא נהפך לאחד הסוכנים המצליחים ביותר בענף התזונה בניו-יורק.

בפרוברואר 1940 הוא הצליח למזלנו סוף סוף לאפשר בואנו לארצות הברית. היה זה חצי שנה אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה.כידוע הצטרפה ארצות הברית לבנות הברית רק שנה אחרי פרוץ המלחמה בעקבות ההתקפה על אניות המלחמה שלה בפרל-הבר.באותה השנה,בחודש אפריל הצליחה גם אחותו,בתנו ליזל,להגר מאנגליה לארצות הברית,אחרי שהות לא מאושרת ביותר אצל משפחה יהודית באנגליה משך שנה.למרות מצבו הדחוק ודאגתו לאשתו אַנדרי,דאג גם לקיומנו אנו עד שהצלחתי בסוף שנת 1942 למצוא עבודה.עד היום אינו מוותר לשלם עבורנו שכר דירה ואף פה ושם כל מיני הוצאות צדדיות,משמצטבר לבסוף לסכום כסף לגמרי לא מבוטל.

באוקטובר 1940 הוא נשא לאשתו את אנדרי בראונשווייג מבאזל שבארץ שויץ. ב 26 באוגוסט,שהוא גם יום הולדתי,נולד להם בנם סטיבן.סטיבי המשיך לשאת את שם המשפחה בכנהיימר. הוא התחתן עם רוני בֶּרשט. נולדו להם שתי בנות: סטיסי וג'יל.

ב 11 ביולי 1914, בדיוק 3 שבועות לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה נולד בעיר אופנבאך בקליניקה של דר' גריין בננו פריץ (סיכה). הוא היה ילד מלחמה (קריגסקינד והחסרונות של תזונת מלחמה ר עה השפיעה שנים רבות על התפתחותו הגופנית.
בחג הפסחה 1920 הוא נתקבל לבי"ס יסודי וכעבור 3 שנים הוא עבר לבי"ס תיכון. הוא לא הראה נטיה יתירה ללימודים, רק מקצועות מסוימים כמו כלכלה, לאומית ודומה עיניינו אותו. אך הוא עבר כל שנה לכיתה יותר גבוהה, דבר שנבצר ממני עד היום להבין, לאור ציוניו. על תעודות הסיום שלו הוא התלונן כשהתבגר. (תוספת של התרגמן בגמר בי"ס תיכון רצה הנ"ל להמשיך לכיתות הגבוהות, אך לאב, לאור נסיונו בשנות ליסודיו של הבן, לא נראה המשך ליסודים, למרות שלבן נראה היה בהמשך ליסודים באוניברסיטה.). עם קבלת תעודת גמר של בי"ס הוא נתקבל כסתלמד אצל האחים ולפנג (חברה מצליחה ביותר לתיקי-בד וערב). לפי דעתי היה יותר רצוי שילמד מקצוע של מלאכת יד. אך דבר זה לא היה מקובל בחברה הבורגנית היהודית של הימים הללו. לכן הוא למד מקצוע מסחרי. מן הראוי להעיר, שהוא הראה כבר די מוקדם כשרונות מוסיקליים מובהקים. אך מקצוע מוסיקלי, לפחות בעמדה מתקדמת נתן ליהודים, אפילו זמן קצר לפני היטלר, מעט סיכוי להצלחה. אם לא זה, היתי מאפשר לו ללמוד מוסיקה, מקצוע שהיה ודאי מצליח. מבחינת אופיו והתפתחותו בשנות בי"ס האחרונות הוא פיתח אישיות חזקה ועצמאית יושראינטלקטואלי מובהק. בגיל 11 או 12 הוא הצטרף לתנועת נוער (ציונית-יהודית) והיה די מהר למדריך נוער. עם סיום של ליסודיו המסחריים וכעבור שנתיים נוספות בחברה המסחרית שבה הוא למד, הוא יצא להכשרה חקלאית באלטקרבה בסביבת לנדסברג. בעתים קרובות הוא נקרא למשימות סיוחדות ע"י הנהלת התנועה החינוכית בברלין. עם סיום של שנת ההכשרה החקלאית הוא נקרא למחנה הכשרה לניהול מחנה של חודש הכנה לקבוצת עלית נוער שהגיע לקיבוץ רמת דוד. לאחר מכן הוא היה פעיל בתחילה 3/4 שנה באיזור ברמן-הסבורג-ליבק, וא"כ באיזור אסן-קלן-דיסלדורף כ 3/4 שנה כאחראי על אזורים אלה של תנועת הנוער "הצופים היהודים-הסכבי הצעיר. הוא חזר לשהות פרידה מאיתנו לכמה שבועות לעיר הולדתו אופנבאך ועלה ב 8 באוגוסט 1937 לארץ ישראל. לאחר תקופת-מעבר של כשנה במעין, פלוגת עבודה ע"י רחובות ובשטירה בכפר התורש וברמת השניים הוא, עבר עם כל הקבוצה לזכרון יעקוב להתישבות על אדמות נסלה, אדמות פיק"א שלקנו בזמנו ע"י הבארון רוטשילד.
בשנת 1948 הוא ביקר אצלנו בניו-יורק. כאן הוא פגש את אשתו העתידה, מרליז ברוק היא היתה ציונית נלהבת כמו סיכה (שם שהוא איסץ לעצמו). הם עלו ארצה בתקופת מלחמת השחרור, 3 ימים אחרי שנפל חיפה נפל לידי היהודים.
ב 3 ביוני 1948 נולדה להם ביתם שולמית.

(תוספת המתרגם):

ב 30 בנובמבר 1950 נולד להם בנם גבי
ב 4 בסאי 1956 " " " ראובן-צבי
ב 23 בספטמבר1961 " " " איל

לשולי ולאוקי נולדו 3 ילדים:
ב 3 במרץ 1975 נולדה נגה
ב 4 בספטמבר 1977 נולדה נעמה
ב 13בפרואר 1982 נולד נדב

לגבי ולשולמית נולדו 2 ילדים:
ב 11 בסאי 1980 נולד אביב
ב 8 בספטמבר1981 נולדה קשת

ב23 באוקטובר 1922, אחרי הפסקה של 8 שנים, נולד לנו ילד שלישי. הפעם היתה זאת על פי בקשתנו בת. ליזל היתה מתחילה השמש בביתנו בעלת מזגמקרין שמחה ורעננות ותכונת אופי זו לוותה אותה עד עצם היום הזה. כל אחד אוהב אותה ובכל מקום שאלין היא מגיעה תכונת אופי זו מורגשת ומשפיעה. בילדותה היתה פרועה כמו בן. בתחילה הוא ביקרה בגופנבאך בי"ס יסודי לבנות ולאחר מכן גימנסיה לבנות לשנה בלבד עד להקמת בי"ס יהודי (עם עליית היטלר לשלטון). למרות שהיה לה כמו לשני אחיה ראש בהיר מחשבה לא התלהבה ביותר מלימודים. אך כשנרקם איזה צחוק בכותלי בי"ס או מחוצה להם היא לקחה בו חלק ולא מעט רוגז היא גרמה לסוריה. לאור התנאים דאז בגרמניה היא נאלצה עם פיזור בי"ס היהודי די מוקדם לסיים את ליסודיה. בינואר 1939 היא היגרה לאנגליה ונתקבלה למשפחה יהודית, שהם היו מכיריו של אחיה הלמוט. שם לא היה לה טוב, היא בכ"ז השכילה ללמוד משהו. היתה זאת שנה קשה שלימדה אותה שיעור בחיים.
באפריל 1940 היא הגיעה אלינו לניו-יורק. בנ"י היא עבדה בחריצות ללא גבול, במרץ ובמסירות עד כמה שבועות לפני הלידה של הילד שלה. בפברואר 1946 היא התארסה עם אלפרד הסברג. החתונה התקיימה ב 5 בנובמבר 1946. ב 5 בנובמבר נולד להם בנם דוד 1949
(תוספת המתרגם: בינואר נולד להם בנם השני לרי בשנה 1953
לי, כפי שהיא קראה לעצמה עם התאזרחותה בארה"ב, היא גם היום מקור של שמחה ואושר בשבילנו וטובת הלב ואצילותה מקנה לה זכות לאהבה ואושר, שרק אפשר לאחל לבן אנו

עד פה תולדות 2 הבנים והבת שלנו. הכתיבה התארכה בסקצת סבחינת מובנות.

תרגום זה הושלם על ידי בתחילת 1987. על מנת להשלים תולדות אלה, אני מוסיף את השמות ותאריכי הלידה של הדור הרביעי במשפחה. כ"כ יתווספו לכתיבה זו המשך תולד המשפחה שנכתבו בידי 3 הבנים, הרולד, מיכה ו-לי.

מיכה בחן

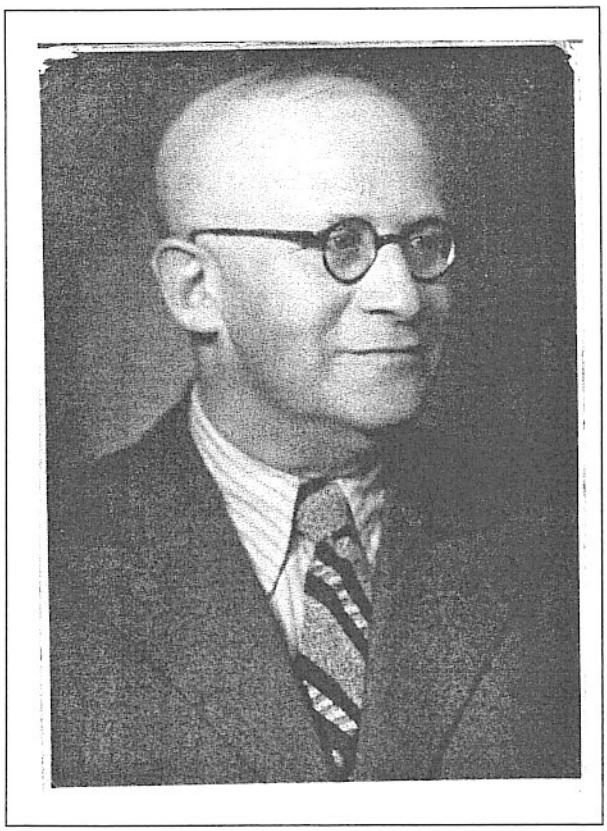

הרמן צבי בכנהיימר,

1878 - 1954

סטי בכנהיימר לבית שטיין

1888- 1984

חלק ב'

זכרונות מחייו של מיכה בחן, בנו של הרמן צבי בכנהיימר.

השנה היא 1987 ואני בשנת החיים ה-74 שלי. לפני שנה סיימתי תקופה ממושכת של פעולה ציבורית עבור התנועה הקיבוצית המאוחדת. סיד אחרי סיום פעילות זו יצאתי עם אשתי מרים לסיור של 7 שבועות לארה"ב. המניע לנסיעה זו היה יום הולדתו ה-75 של אחי הרולד בכנהיימר, הגר בניו-יורק. בהזדמנות זו ביקרנו אצל קרובים וגם אצל חברים טובים בערים ניו-יורק, בוסטון, סיאטל, סנט לואיס, סן-פרנסיסקו, סן-דיאגו וושינגטון. בכל המקומות קיבלו אותנו בזרועות פתוחות ובאהבה ושמחה רבה. אולי אין בכך פלא. על-פי המסורת במשפחתנו אנו, גם ביתנו היה מאיר פנים לכל אורח, ומארחינו שמחו להשיב לנו באותה המטבע. בסיור זה פגשנו את בננו הצעיר איל עם חברתו (ובעתיד רעיתו) אוולין. יחד איתם יצאנו במכוניתם לטיול נהדר מסן-פרנסיסקו לסן-דיאגו בכביש המהיר מס' 1. בסיום טיול זה בילינו איתם מספר ימים אצל גיסתנו ג'קי, שהיא אלמנתו של אחיה ז"ל של אשתי מרים, שנפטר מהתקף לב בגיל צעיר יחסית (בן 52). הוא היה גם חולה במחלת הסכרת.

בשובנו לניו-יורק השתתפנו במסיבת יום הולדת ה-75 של אחי הבכור הרולד. המשפחה הקרובה התאספה במלון במרחק לא רב מנ"י באזור של יערות ודשאים, בנוף יפה להפליא. אקדים ואומר, שאחי הרולד היה ראוי במיוחד למסיבה כזאת. הוא דאג ללא לאות החל מיציאת הורינו חצי שנה אחרי פרוץ מלחמת העולם השניה, ועשה כך גם בניו-יורק, כמו-כן דאג לאחותנו לי, כדי לאפשר את יציאתה מאנגליה, על מנת שתצטרף למשפחתה בנ"י. במסיבה השתתפו הרולד ואשתו אן, שארגנה את כל הפגש המשפחתי, אחותה עם בעלה, הבן סטיבי עם אשתו רוני והנכדות סטיסי וג'יל, אחותנו לי עם בעלה אלפרד ובנם לרי עם חברתו, וכפי שציינתי כבר מקודם, מרים ואני. בערב התאספו עוד מספר חברים קרובים והיינו כ-30 איש. כמקובל בהזדמנויות כאלה נאמרו דברי ברכה ע"י אחדים מהמשתתפים. גם אני הרגשתי את עצמי מחויב להגיד כמה מילים. לא רשמתי את דברי הברכה שלי, אך זכור לי פרק אחד מדברי: "לא היה יכול להיות בן יותר טוב להוריו מהרולד, לא היה יכול להיות אב יותר טוב לבנו וסב יותר טוב לנכדות שלו. לא היה יכול להיות בעל יותר טוב לאשתו הראשונה אנדרי ואיזה מזל היה לו בכך מוצאו אשה שניה נהדרת כזאת כמו אן, שאתה הוא כה מאושר, כפי שכולנו יכולים להיווכח; ואף לא יכול להיות אח יותר טוב, כפי שהיה הרולד לאחותו ולאחיו." והא-מינו לי, היו אלה דברים שבאו מכל הלב. היות ובילינו יממה במלון, היתה הזדמנות של מפגש משפחתי נעים. שוחחתי עם הבן סטיבי, שהוא איש עסקים מצליח, וגם עם שתי הבנות הזוכות, כמקובל היום, בהשכלה טובה. סטיסי, הבת הבוגרת, מבקרת השנה בבי"ס מפורסם בלונדון בזכות מלגה שהיא קיבלה עקב השגיה בלימודים. הבת השניה ג'יל אף היא בת נאה מזכירה לא מעט בהופעתה החיצונית את סבתה אנדרי בדמותה החיצונית. בסיכום אפשר לומר, שמפגש זה יישאר חרות בזכרון המשתתפים כאירוע יפה.

כאן אני רוצה לציין שחמש שנים לפני-כן השתתפתי באיוע דומה. היה זה יום הולדתו ה 70 של אחי הרולד. אימנו, סטי בכנהיימר, עוד היתה אז בחיים. מצבה הפיסי לא היה כ"כ טוב, והיא באה בליווי של אחות. היא היתה קחבה לגיל ה 90. היא הכירה וזכרה את כל 70 האורחים ועדיין היתה מסוגלת לשיחת רעים נאה. על דמותה אספר בהמשך דברי.

גם בביקור זה בשנת 1986 התגוררתי אצל אחותי לי המברג ובעלה אלפרד, יחד עם אשתי מרים. היה זה ביקורי החמישי בארצות הברית. רק בביקורי הראשון, שארך כשנה, גרתי אצל הוריי, שקיימו בית עצמאי, בהיות אבי הרמן עדיין בחיים. אבי נפטר בשנת 1954, אותה השנה שנפטר גם קרל (ראובן) ברוק, אביה של אשתי מרים. אחרי כ 3 שנים עברה אמי, ביוזמת אחת החברות שלה, שרשמה את "אומי" ללא ידיעתה לבית אבות. כך איפשרה לה, ללא תקלות, העברה זו. על-פי דברי אומי היא אף פעם לא הצטערה על צעד זה. היא מצאה שם חברה הולמת של יהודים, שבאו כמוה מגרמניה. השילומים שהיא קיבלה מגרמניה איפשרו לכסות את עלות היותה במוסד זה. בביקוריי בניו-יורק נהגתי לבקר אצלה יום-יום, כי לשם זה באתי למעשה לשם. התרשמתי תמיד מחדש מהיחס הנאות, מרמת הטיפול שכלל את כל צרכי המשתכנים בכל המצבים, גם כשנחלשו עם גילם המתקדם. אומי, כפי שנקראה ע"י נכדיה, חיבבה את הכינוי הזה. היא היתה אהובה על כל סכריה ואף אחד מנכדיה וקרוביה לא ויתר על הזדמנות של שיחה על דא ועל הא איתה. היא נפטרה שם בשיבה טובה בגיל 96 לחייה. בהזדמנות זו הנני לספר משהו על הווי חיי-המהגרים היהודים מגרמניה. כהוריי, גרו מהגרים רבים באותה הסביבה בעיר העליונה של מנהטן, בפי רבים נקרא רובע מגוריהם "הריך הרביעי", לא רק בגלל מוצאם ומועד בואם לארה"ב, כי אם גם בגלל שפת הדיבור הגרמנית, שיכולת לשמוע בכל פינה. רבים מאמיגרנטים אלה הגיעו בגיל העמידה ושפת דבורם נשארה גרמנית. תופעה דומה היכרנו גם אצל העולים "היקים" בישראל שהכבידה מאד על השתלבותם. חייהם היו קשים, לפחות בתחילה. רובם היו מהמעמד הבינוני, ופתאום היו ליצורי-אנוש שהיו תלויים בחסד סביבתם, דבר שהיה מנוגד לכל תפיסת חייהם. הם לא התביישו לעבוד בעבודות בזויות בעיני אחרים, אם זה היה דרוש להרוויח פת-לחם. אמי הלכה בתחילה למכור שוקולדה ונדדה לשם זה ממקום למקום בנ"י. גם אבי לא התבייש ומצא לבסוף עבודה אצל סכרים כעובד בארזה. הוא התגאה במשכורת הצנועה, שהביא כל שבוע הביתה. כאן בישראל היו ידועים הדוקטורים, עורכי הדין ואקדמאים אחרים שעבדו בין היתר בבנין ובכל לבנה שהגישו אמרו "בבקשה הר דוקטר-תודה הר דוקטור". אך זה כמובן סיפור הומוריסטי, שאף-על-פי-כן היה לו רקע במציאות. היו סרגדיות רבות של התאבדויות, כמו למשל הסופר סטפן צוייג ורבים אחרים. אך קרה גם ההיפך: בישראל היו שרים רבים ממוצא "יקי" ואישים אחרים בבנקאות ובמסחר, בחיי-המשפט וברפואה, בהתישבות ובתעשייה. תופעות כאלה היו בכל ארצות תבל. אני רוצה להזכיר כאן, שמהגר כזה הגיע בארצות הברית לתפקיד שר החוץ- הנרי קיסינגר. בישראל קראו לעולים מגרמניה "יקים". למרות שיש פירושים שונים לכינוי זה, אין אדם שיודע את מוצאו. בתחילה התביישנו קצת, כי רצינו להשתלב ככל האפשר, כאזרחים

שווים בכל מערכת החיים.כמובן הקשה עלינו גם קושי ההתבטאות בשפה העברית.על-
פי-רוב נשאר ליוצאי גרמניה במבטא הדיבור רקע השפה הסקורית בדיבור.--אמנם
חזר לציבור זה הגאווה והבטחון העצמי.זאת לא במעט בזכות הכרת הערך שביושר וב-
דיקנות,שאפיינו אותם,ותכונות אלו הטביעו גוון חשוב לחיי יום-יום בארץ ישראל
במישור הכלכלי והסוציאלי היו למהגרים אלה בכל העולם קשיים רבים שהביאו לעתיב
לפירוק משפחות.גורם חשוב ומיצב היווה עבורם קבלת שילומים ופיצויים בעד רכוש
שהם או משפחותיהם השאירו ואיבדו בעוזבם את גרמניה ההיטלרית.היות ואני כותב
זכרונות אלה גם לנכדים ואולי גם לדורות שיבואו אחריהם,אי נאלץ מידי פעם להכ
ביר מושגים ותהליכים של שידועים ומובנים לבני דורי.כך גם לגבי סושג השילומים
והפיצויים,שגרמניה התחייבה לשלם אחרי מלחמת העולם השניה.יהודי גרמניה,כמו
כל היהודים,שהנאצים השתלטו על הארצות בהן ישבו,השאירו בעוזבם את מולדתם הון
עתק אחריהם,שנתפס ונשדד גם על ידי המדינה בצורה מאורגנת,וגם ע"י אזרחיה "הטו
בים",ע"י חייליה בכל מקום,אליו הגיעו.גזל זה הגיע עד כדי כך,שהוציאו לקורבנו
הרצח במחנות הריכוז את שיני-הזהב.צורה מאורגנת של גזל ורצח ושל ביטול זכויות
אנוש על ידי המדינה עצמה מצא ביטויה הבולט בליל הבדולח.- על אירוע זה אכתוב
יותר בהמשך.אחרי המפלה שנחלה גרמניה הנאצית קמה גרמניה מחולקת לשתי מדינות:
גרמניה המזרחית שכללה את הבירה שעברה,ברלין המחולקת,נפלה מתחת להשפעה של רו-
סיה הסוביטית.בחלק השני של גרמניה,גרמניה המערבית,שלטו בנות הברית,הווה אומר
ארה"ב,אנגליה וצרפת.גרמניה המערבית חזרה במהירות מפתיעה למעמד של כלכלה תוסס
וצומחת,ונהפכה בהמשך,ביחד עם יפאן המנוצחת,למעצמה כלכלית.גרמניה "החדשה" רצה
לתקן,במידה שזה בכלל ניתן לתיקון,את שמה בעולם,ובאה במגע אם מנהיגים יהודיים
למציאת מגע כלשהו.באותה השעה היתה גם הקופה של מדינת ישראל,שקמה בינתיים,ריק
אפילו כסף לקנית דלק,שבלעדיו גלגלי הכלכלה לא יכלו להסתובב,לא היה בידיה.
באותו העת היו לשתי המדינות ראשי ממשלה חזקים.בישראל דוד בן גוריון ובגרמניה
קונרד אדנאור.הם חתמו על הסכם שילומים והיכירו אחת במשניה.בישראל התחוללו
ויכוחים ואף מהומות,שהגיעו עד לשערי הכנסת,כי רבים מאזרחיה לא יכלו להשלים
עם הסכם,שבעיניהם ישראל איפשרה לגרמנים לזכות במעמד מוכר ומחודש בעולם.להסכם
היו שני חלקים:בחלק אחד זכתה ישראל בעזרה כספית וכלכלית חשובה,ואולי זה צחוק
הגורל,שגם במישור המדיני דווקא גרמניה זו היתה לישראל לעזר רב.בחלק השני זכו
יהודים,שגרו בעבר בגרמניה ובהמשך גם אלה מארצות כיבוש,במידה מסוימת,בשילומים

לגבי הפרט כלל הסדר השילומים החזרת רכוש או פיצוי עבורו. כמו כן שילמה גרמניה לבעלי מקצוע חופשיים כגון עורכי-דין, רופאים וכד' פיצוי עבור שנות עבודה אבודות וכל אדם שהועסק אי-פעם במשרה כלשהי זכה ברנטה חודשית מדורגת. לא כאן המקום להיכנס לכל פרט של ההסדר. למהגרים דאז, שהיו בינתיים אזרחים לכל דבר בארצות אליהן הגיעו, התאפשר בכך שיפור רציני בחייהם. הם לא היו תלויים יותר בחסד של מישהו, במידה ולא התבססו כלכלית מחדש. כך יכלה גם אימי לוותר על תמיכה כספית מאחי הרולד, שילמה בעצמה את כל צרכיה ואף יצאה 3 פעמים לבקר בישראל.-- היו גם כאלה, שסירבו לקבל כל כסף מגרמניה. אחת הסיבות היתה שלא רצו להכיר אישית במדינה של רוצחי-קרוביהם והמשיכו לראות בה מדינת-רוצחים. לקורא זכרונות אלה אולי לא מובן מדוע הנושא "גרמניה" תופס בהם מקום נרחב כזה. בעז המשפחה המצורף אפשר לראות, שבנו דורות רבים, מאות שנים בארץ זו. שורשים עמוקים צמחו תוך תקופה ארוכה זו. בני משפחה לחמו בעדה במלחמות שונות יחד עם תושבי המקום, שבו גרה המשפחה במאות השנים האלו, נקשרו יחסי שכנות עמוקים. בצורכי הקיום היום-יומי בכל מישורי החיים הזדקקו אלה לאלה. התרבות הגרמנית אף היא הפכה לחלק אנטגראלי של חיינו. עם שיפור המצב הכלכלי, לקחו חלק פסיבי ואקטיבי בחיי-התרבות הגרמנית. פאסיבית ע"י ביקור בתיאטרון ובקונצרט. כשביקרת בתיאטרון ובאירועים תרבותיים כלשהם, יכולת לחוש את נוכחות הציבור היהודי. ובצורה אקטיבית לקחו יהודים חלק מרכזי בקידמת גרמניה בכל המישורים. ממציאים טופרים ומלחינים, - בעלי שם עולמי, היו בהם כגון איינשטיין, היינה ומאלר. אלה רק שלשה שמות משורה ענקית. כשבמדברים על "הגניוס היהודי" יש לזה סיבה טובה נושאי-פרס נובל היו הרבה מעבר לאחוזם בציבור הכללי. על כל זה היינו-בצדקגאים. במיוחד, גם בהתחשב בזמן הקצר שעמד לרשותנו מאז האמנציפטיה שהחלה עם משה מנדלזון כנציגה הבולט.

כל זה נחתך בפתאומיות איומה עם עליתו של היטלר לשלטון. הזיעזוע היה עמוק ביותר. הצעירים הבינו, אף היו מסוגלים הרבה יותר מהר להסתגל לזה. למבוגרים קרה דבר הרבה יותר חמור. לא רק שעולמם הרוחני התערער, אלא נשמט מהם גם קיומם הכלכלי. היו רבים שלא רצו להאמין שהשינוי היה ללא שוב, ולא עזבו את גרמניה, אפילו כאשר הדבר התאפשר להם. סופם היה, כידוע, מר. זה אגב אחד הפרקים העצובים, שרבים לא השתמשו בזכות העזיבה מגרמניה כשהנאצים היו עדיין מעוניינים בלכתם של היהודים.

כאן אולי המקום לעמוד על התיחסותי האישית, גם מבחינה נפשית וגם מבחינה
מעשית לכל ההתפתחות ולכל מה שהתרחש. אמנם עברו מאז ועד לכתיבה זו 50 שנה
ואינני בטוח, שאני חש עדיין הכל באור הנכון, כי עיניי נתונות הרבה יותר לע-
תידנו, וגם המתרחש בעולם כולו ובישראל בפרט כה תוסס, שהתיאור עלול להיות במ-
קצת מעוות. -נפגשתי בשנאת יהודים בפעם הראשונה, כשביקרתי בכפר הולדת של אמי
לאוֹטרבֶּך שבאזור הסן העליונה. על יד בית המגורים של קרוביי היה בית קפה ול-
יהודים היתה הכניסה אליו אסורה. כמו-כן יכולתי גם לזכות שם בקריאת גנאי.
התושבים היו די פרימיטיביים ובכל זאת כלכלית מבוססים. יהודים וגויים חיו בשלום זה ליד זה. האירוע השנתי המרכזי בכפר היה ארוחת תיקי המלחמה. כשסבי
אהרון שטיין היה עדיין בחיים, הוא הוזמן שנה בשנה כאורח כבוד לארוחה זו וישב
ליד ראש הכפר, כמתנדב במלחמה נגד צרפת 1870. הוא הופיע שם עם האוכל שלו, כי לא
נגע במזון לא כשר. אך כל זה לא יכל לעקור את האנטישמיות, כפי שהרגשתי וראיתי
אותה, ועשיתי איתה היכרות שם. -- בביה"ס לא נתקלתי באנטישמיות. יהודים גרו
בשכנות טובה עם האוכלוסיה הכללית. כל זה השתנה בעלות היטלר לשלטון. למדתי
נגינה בפסנתר. בהזדמנות כלשהי העיר המורה הערה אנטישמית, ומיד הפסקתי את
לימודיי אצלו. במקום עבודתי נאלצו כל העובדים להתאסף ע"מ להקשיב לנאומו של
היטלר. בסיומו שרו את ההמנון הנאצי, האומר בין יתר המילים: "כאשר דם
יהודי מהסכינים...". נהוג היה להרים יד ימין וע"י כך להביע הוקרה והערצה
להיטלר ולשותפות עם התנועה הנאצית. עמדתי יחידי שלא לקח חלק בטקס. בסיום
שאלו אותי איך העזתי לנהוג כך. השבתי להם, שאין לי שום דבר משותף לשיר ולתנועה
שלהם. בנקל יכולת להישלח על מעשה כזה למחנה ריכוז. לשמחתי לא נתקלתי בנסיון
כזה. אני קופץ כאן קפיצה גדולה לעת, שכבר היתי בארץ ישראל. צבאות היטלר הצליחו
במסע ניצחון על אדמות אירופה, עד שאנגליה עמדה בהנהגת צ'רצ'יל לבדה נגדו.
התמה היתה קשה ועמוקה. ישבנו בקיבוצי ליד מקלט הרדיו היחידי והקשבנו.
ליבנו היה עם הורינו, קרוביגו וחבריגו שנשארו באירופה. לצערי החשש והפחד שלנו
היו מוצדקים. אני באופן אישי, והיו ודאי רבים אחרים, הכרחתי את עצמי להפסיק כל
קשר עם התרבות הגרמנית. הפסקתי קריאת כל ספר בגרמנית והשתדלתי לא לדבר גר-
מנית. זה היה לגמרי לא פשוט, כי אוצר המילים בשפה החדשה היה דל. יחד עם זה
נדמה לי, שזה איפשר לי להתקדם הרבה יותר מהר ברכישת שפה חדשה, בתחילה בעברית
וא"כ גם באנגלית. כ"כ התקשיתי להיפגש עם גרמנים, ועד היום נשאר משהו מקושי זה.

קיים אסנם קוו מפריד בין בני-דורי לבין בני הדור שלאחר המלחמה.אצל בני-דורי מתעוררת תמיד השאלה מה הוא עשה במלחמה והאם לא היה שו-תף במעשי-זוועה ביהודים?כעבור כ 50 שנה נפגשתי בגרמניה עם בני-כיתתי בביה"ס. אם בכלל היה לי עניין בפגישה זו, היה זה על מנת להשמיע לפניהם טרוניותיי כלפי-הם.תשובתם היתה:מה יכולנו לעשות?כאשר היכרנו בחומרת ההתפתחות,לא יכולנו לומר מילה,כי היו מעשים קשה.-ייאמר כאן,לשם האמת,שהיו בתחילת שלטונו של היטלר ראשי-איגודים מקצועיים,כומרים ואנשי שמאל שהרימו את קולם,ואסנם סולקו במהירה מהבמה.רובם נשלחו למחנות הסגר...-

בשנים האחרונות,תוך עבודתי בתנועה הקיבוצית לקבלת נוער מתנדב לעבודה בקי-בוץ,נפגשתי עם בני- נוער מגרמניה "החדשה",שבא להכיר את העם היהודי ואף לתרום תרומה כלשהי לתקון העוול שעשה בָּנו עמו.מהר מאד נאלצתי להגיע למסקנה כיצד להת-יחס לגרמני.מסקנתי היתה,והיא גם היום,שעלינו לבנות תורה ועתיד יותר טוב.אסנם אחרי גירוש היהודים מספרד הכריזו היהודים חרם על מדינה זו וקיימו אותו משך מאות בשנים הלכה למעשה.אך,עם חידוש עצמאותנו המדינית אנו נאלצים להשיב תשו-בות קיומיות ולהתיחס לכל עם ומדינה שמושיטים לנו יד בדרך קונסטרוקטיבית ככל האפשר.כמה זה קשה יובן מהנסיון,שצברה אחותי לי (ליזל)בתקופת שלטונו של היט-לר ובמיוחד בסמוך ל"ליל הבדולח".להלן מדבריה:

"...בגיל 12 עליתי לבית ספר תיכון.גם הוא כבר הושפע מאווירת הנאצים.אף שלושת חברותיי היהודיות היו באותה הכיתה.כל העת חשנו שבגלל היותנו יהודיות,למעשה, לא נקלטנו.מורה הכיתה הושפע מהשלטון החדש והיה נאצי סובהק.אני זוכרת היטב, שנאלצנו לשיר את שיר"הורסט ווסל"האנטי יהודי,שעל פי תוכנו היהודים היו צפוי-ים למות מדקירת סכין.הודעתי לשלושת חברותיי היהודיות,שאצא מהכיתה,אם ישירו את השיר הנ"ל וביקשתין לעזוב יחד איתי.בהתאם להחלטתי עזבתי את הכיתה,כשהחלו בהשמעת השיר.אף אחת לא באה בעיקבותיי.הודיעו מביה"ס שעלי לעזוב אותו.קיבלתי תעודה עם ציונים גרועים.הייתי אז ילדה מאד עירנית ותמיד הייתי מוכנה להשתתף בשטויות.ובכל זאת היתה הסיבה לתעודה כזאת ביהדותי.-הקהילה היהודית של העיר ולא בטיב לימודי אופנבך החליטה לפתח בי"ס יהודי,כי בכל האזור לא יכלו ילדים יהודים לבקר ב-בי"ס כללי.אבי התנגד בי,שלא הייתי מוכן לשבת בכיתה ולהקשיב להאשמות הקשות כלפי היהודים.לכן הוא היה מרוצה מפתיחת בית ספר יהודי,שכל ילדי-היהודים בי-קרו בו. התפתח בינינו(חס וחלילה) ידידות מאד,ובילינו יחד הרבה שעות של אושר.

אך האיום שמשהו בילתי צפוי עלול לקרות העיק עלינו בלי הפסק.

רוב רובם של חברי השתייכו לתנועת הנוער "המכבי הצעיר". בהיותנו יחד הן בביה"ס והן בתנועת הנוער, התפתחה ביננו חברות צמודה מאוד הנמשכת עד היום הזה, הווה אומר יותר מ 50 שנה. השתייכנו גם לארגון הספורט "המכבי", שאף הוא נוסד עקב היותנו מוצאים מכל מסגרת כלל-אזרחית אחרת. הפגישות במסגרות האלה וטיולי-האופניים, שהתאפשרו לנו עדיין, הפגישו את הנוער לפעילות רב גוונית. באירגון הספורט "בר-כוכבא" הזדמנו לצאת למפגשי-ספורט רבים, שיחקנו טניס-שולחן וגם בספורט השחייה היינו פעילים. אחרי בית הכנסת היה שטח פנוי גדול, וניצלנו אותו למשחקי כדור כגון כדורגל וכדור יד וכד

ב 9 בנובמבר 1938, ביום שמציינים אותו ב"ליל הבדולח", התנסיתי בחוויות כה-לקמן: נסעתי באותו היום בחשמלית מהעיר אופנבך לפרנקפורט. שם למדתי מקצוע, אח-רי שסיימתי את חוק לימודיי בביה"ס. הורי התנסו בעזיבת שני בניהם את ביתם: הצעיר, מיכה, עזב לפלסטיין והבכור, הרולד, עזב לארה"ב. רק אי-לכך החליטו הוריי שאשאר איתם, ושנעזוב את אדמת גרמניה ביחד. הם רצו שאלמד בתתיים מלאכה כלשהי, ולבסוף למדתי כובענות... ביום האומלל של ה- 9 בנובמבר 1938, בנוסעי בחשמ-לית, חשתי בהתלחשות שנדדה מאיש לרעיהו, שבית הכנסת באופנבך, כמו בכל ערי גרמניה עולה באש. אני, יחד עם חברתי, לא ידענו מה לעשות. לבסוף החלטנו להמשיך בדרכנו, אני למקום עבודתי, וחברתי אף היא למקום עבודתה. לא זכור לי, מה היא למדה. אבל כל אחד ואחד רצה ללמוד מלאכה כלשהי לקראת ההגירה הבלתי נמנעת. בהגיעי לעבודה אמרה לי בעלת העסק היהודיה, שאין ערך בהשארותי בעבודה, ושאשוב לביתי, או אמצא מקום מקלט כלשהו אצל מכרים למספר שעות, לפני שובי הביתה. החלטתי לבקר אצל חברים טובים של הוריי בשם שפיס. הם סיפרו לי, שתופסים יהודים בכל רחוב ובכל מקום, ושאוסרים אותם ושולחים את כולם למחנות ריכוז. נפחדתי מאד, בטיוחד לשלום אבי, ולא רציתי להיות רחוק מביתי. לכן חזרתי בחשמלית הראשונה, שהזדמנה לי, הביתה בנקודה זו עלי לספר, שהוריי עברו כשישה חודשים לפני יום זה לבית אחר. בדירה, שבה גרנו כ 25 שנים, בעל הבית לא רצה יותר במשתכנים יהודיים. לא רחוק מדירה זו היכרנו בעל בית יהודי "בפרנקפורטר שטראסה". את אבי לא עצרו, כי כנראה כתובתו החדשה לא הופיעה במרשם התושבים. כל המשפחות המיודדות איתנו נשארו בלי בעליהן, כולל את רב הקהילה, ד"ר דינמן. את כולם עצרו ושלחו למחנות ריכוז בצורה כה בלתי צפויה ואכזרית שקשה לתאר אותה. דירותיהם נהרסו והושחתו על ידי אנשי ס"ס.

הסיפור-זכוכית של חלונות הראווה ושל חלונות הדירות היו מפוזרים לכל עבר. רבים מצאו מקום מקלט בדירה של הוריי, ביניהם הנשים של הבריגו הטובים ביותר בשם ברגר ושמלצר וחברים שלי. כולנו ציפינו בפחד ובחרדה למה שעלול להתרחש באותו הלילה של ה 9-10 בנובמבר לכל אחד מאיתנו. במיוחד דאגנו לגורל אבינו. לא ידענו, שכתובתנו החדשה לא נרשמה או שסתם שכחו אותו. אף אחד לא עצם עין והתהלכנו והסתובבנו בדאגה לגברים שלקחו, ולחבריגו וקרוביגו. כולנו היינו שרויים בסבוכה איומה. בדירתנו שהתה גם משפחה בשם וייל. האישה היתה אחות של דודתי לאורה, וקראה בבוקר שלמחרת לאבי לטלפון. ראיתי שאבי החויר יותר ויותר, וחשבתי שמצפים לו בחוץ על מנת לקחת אותו למקום בלתי ידוע. אך מה שנמסר לאבי בטלפון היה משהו שונה לגמרי אחר. נאמר לו, שלבן דודי הרברט שטיין מלאוטרבן, שהיה בחוות-הכשרה חקלאית לקראת עליתו לישראל, קרה משהו, ושאבי ומר וייל נדרשו לבוא לעיר פרנקפורט הסמוכה. אימי, יחד עם כל הנאספים בדירה, נבהלה... נפחדנו עד עומק ליבינו. אך אבי הרגיש שהוא מוכרח ללכת. הוא לא סיפר לנו מיד מה קרה ושמר את הידיעה בליבו. יחד עם מר וייל נסע לפרנקפורט, והם חזרו רק אחרי שעות ארוכות. לא ברור, איך הם נסעו בחשלית, בלי שהכירו אותם בהיותם יהודים, כי אנשים הכירו זה את זה, פחות או יותר. אמנם הוא חזר בשלום. לבסוף הוא מסר לנו את הידיעה האיומה שהרברט נרצח. באותו הערב הגיעו דודי, אחי אימי, עם אשתו מלאוטרבן, כי לא יכלו לשהות שם יותר. עיירתם, כמו כל הכפרים והערים הקטנות, היתה בשואה של הצתות והתעוללות ביהודים. הם ברחו אלינו. הם הגיעו במכונית וקהל הסתכל בהם בהשתאות. נבהלנו, כי רבים ראו שמשפחה יהודית הגיעה לביתנו ושעכשיו יתעוררו ויאסרו את כולנו. אימי התאמצה כדי להכניסם במהירות הבזק לדירתנו. עדיין לא היה להם מושג מזה, שבנם הרברט נרצח. הוריי התלבטו קשה כיצד להביא לידיעתם בשורת איוב זו. פאפא הימתין שעות והימתין משך כל הלילה. הוא הרגיש שלא יכול למסור להם מיד מה שהתרחש. בבוקר הוא לבש עוז וסיפר להם שבנם מת, שהנאצים באו למחנה ההכשרה, שבו הכינו את עצמם כ 16 צעירים דתיים לקראת עליתם לפלסטיין דאז. בנם היה הגבוה בין הנערים האלה. אי-לכך פנו הנאצים אליו באיזושהי שאלה. עדיין הוא היה קצת רדום, כי הוצא רגעים לפני-כן ממיטתו. אי-לכך רצחו אותו בדם קר. הרברט היה רק בן 15 ובאותו הרגע לא הבין בכלל מה קרה לו ומה רצו ממנו. הוריו נשברו לגמרי ושקעו באבל במצב רוח קשה ביותר. דודי מקס ודודתי לאורה שהו איתנו 8 חודשים, אכלו איתנו את כל הארוחות וישנו באותה הדירה, כי לא יכלו לחזור לביתם בלאוטרבן. הוריי סבלו יחד איתם, במיוחד משום שאלה לא הפסיקו לרגע את הבכי ואת היללה שלהם.

תגובה כזו היתה אולי מתקבלת בזמנים כתיקונם.אבל אדם לא שיער כלל , שעידנים כאלה יגיעו אלינו בגרמניה."

אחותי,דודה לי,משיכה לספר:"כולנו היינו דחוסים בדירה אחת,אבא אימא ואני קרובים וידידים ואנשים אחרים.לאט לאט החלו לחזור למגוריהם,לנקות אותם ולסלק את הרהיטים המושחטים ואת כלי האוכל השבורים וכל דבר אחר,שהנאצים הרסו והשמיד החנויות היהודיות היו הרוסים לגמרי,ולא נשאר שום גבר ראוי לשמו.

בהיותי צעירה ולא נראית במיוחד כיהודיה,כפי שזה הצטייר במוחם של הנאצים, יצאתי מהבית והלכתי לחנות כל-בו,כדי לקנות לאבי בגדים תחתונים חמים.נמשך הפחד שלנו שיאסרו את אבי בכל רגע,וישלחוהו למחנה ריכוז.היה אז נורא קר ורציתי,של-פחות לבוש חם יגן על בריאותו.בשבילנו משהו הלך כנראה במישרים.אף פעם לא עצרו את אבי.כמובן היינו ערים למתרחש מסביבנו,בו הושחת הכל מה שהיה יקר לנו. הרי ידענו,שלא רק חנויות היהודים נהרסו,אלא שהיהודים נשלחו למחנות ריכוז. בית הכנסת עלה בלהבות,והוא היה בעינינו משהו מאד קדוש,ואיך אני יכולה לבטא את זה נכון...הוא היה בשבילנו הכל.אחרי שהאש בבית הכנסת כבתה הלך אבי לשם. הוא הציל מהעפר ספר התפילה הקטן שלי,שבעזרתו נהגתי להתפלל בכל ערב שבת וגם בשבת בבוקר.הוא אמר אלי:הצלתי ספר תפילה זה מהגחלות הבוערות.אותו מצאתי,ואני מבקש ממך לשמור עליו; הוא אתי עד היום הזה.-

אחי-אימי,הדוד מקס,נשאר איתנו משך חצי שנה.כחודש אחרי בואם אלינו הם החליטו,שמישהו צריך לגשת לדירתם בלאוטרבך,כדי לראות מה מצב הענינים שם. בעצם הם הכינו הכל לקראת עליתם ארצה ועמד שם ליפט ארוז ומוכן למטרה זו.לא העליתי בדעתי כאיזו נסיעה מחרידה אני יוצאת.דודה לאורה ואני הגענו לתחנת-רכבת בלאוטרבך,ומשם יצאנו באיטיות בדרכנו לדירתה,שכבר לא היתה בבית המקורי של משפחת שטיין,כי נאלצו למכור אותו כשנה לפני-כן.למחרה,שהיה שנוא על המש-פחה.לעולם לא אשכח את המראה האיום הזה,שציפה לנו כשניסינו לפתוח את מנעול דלת-הכניסה.בחזית הבית מרחו שכבה עבה של שמן-סיכה למכוניות בכוונה,שאם מישהו ינסה להיכנס, יפול וישבור את עורפו.הנאצים בעיירה זו היו המושחתים ביותר,שאד יכול לתאר לעצמו.הם השתמשו בפטישים וגרזנים וקיצצו כל דבר לחתיכות,עד שלא ניתן לזהות משהו בבית הזה.הדודה הרימה את ידיה מעל ראשה.היא לא ידעה לאן להסתכל או להתחיל לעשות משהו.כל הציוד שקנו לקראת עליתם ארצה הושחת.אך זה לא הביא עליה מצוקת הלב הכי קשה,אלא זה עוד התוסף לאובדן חיי-הבן שנרצח. באותה העת נמצאה עדיין בת-דודה מבוגרת של אבי בשם ויינברג,שהציעה לנו לשהות

כביתה בלילה וקיבלנו את הצעתה. אך בדירה של הדוד והדודה לא היה מה לעשות. למחרה היוסחזרנו לאופנבך וזה היה הסיום של נסיעה זו, שתארתי במילים קצרות, שרחוקות מ-לתאר את החוויה האיומה והמחרידה הזאת. אנשי-לאוטרבך הסתכלו במבט אימם וערום בדודה, התלחשו כשעברו על ידינו. אותי הם לא הכירו, למרות שהייתי בכפרם פעמים רבות בילדותי. התעלמנו מהם או לפחות ניסינו להתעלם מהם. הרי הסיפור הוא כעין הזייה. סבא וסבתא היו בין האזרחים המכובדים ביותר ובן ובת המשיכו בדרכם והקימו להם שם בית והמשיכו במפעל חייו של הסבא, וכולם חיו זה ליד זה בשכנות טובה. אך אמי אמרה, מאז ומתמיד, שלאוטרבך היתה אנטי-יהודית. למעשה, בשנת 1933, עם עליתו של היטלר לשלטון, עזבו יהודים מיד את המקום, אם רק התאפשר להם.

הדוד והדודה אף פעם לא התנחמו, ולו במקצת על האבידה. הם נאנחו ויללו ללא קץ. להוריי היה קשה להחזיק מעמד עם אווירה זו בביתם. אימי חלתה והקיאה ללא הפסק. היא איבדה את שיווי המשקל ולא היתה מסוגלת ללכת בזקיפות. היא היתה עד כדי כך חולה, שאבי לקח אותה מרופא מומחה אחד לרעהו. חולשה זו נמשכה שנים רבות, וגם לאחר הגיעם לארה"ב אימנו הזדקקה לטיפול רפואי. אך תודה לאל כאחד הימים זה נעלם.

אחי היקר, שאלת אותי על האווירה באופנבך דאז. לא היתה יותר אווירה, לא היה כלום. כל משפחה ניסתה לעזוב את גרמניה. ניסו זאת בכל הדרכים האפשריות. הם הגישו בקשות הגירה לקונסוליה האמריקאית בסטוטגרט או ברחו סתם לקום שזה התאפשר להם. היו בגרמניה 500.000 יהודים. הרבה נעלמו סתם כך. המעטים שנשארו ניסו להיפגש מדי פעם ולהתייעץ ביניהם. אך הכל היה מעבר לשליטתם. לא היה להם מה להגיד, וזכות הבחירה נלקחה מהם. כשעברו ברחובות היו מלאי פחד. הם לא הרגישו את עצמם בטוחים בדירותיהם ולא הרגישו את עצמם בטוחים באף מקום. חנויותיהם היו לעריסות גרוטאות. גורלם נחרץ ולא היה מה לעשות. לאט לאט חזרו מסחנות ריכוז וניסו ללא הועיל לעשות משהו. אלה שיכלו לעזוב עזבו. האחרים נשארו מתוך חוסר ברירה.

עקב כל המתרחש פנה אבינו לבן דוד בארה"ב. שמו היה הרגר בכנהיימר. אבינו שאל אותו, אם באפשרותו להיות לנו לעזר ע"י הענקת עריבות, שתאפשר לנו כניסה לארה"ב. אבותיהם של בני הדוד היו תמיד ביחסים טובים מאוד. במקרה ונשאר אחרי תקופה ארוכה של התרחקות גאוגרפית עדיין יחס למשפחה מארץ מוצאו גרמניה, נתינת העריבות לנו, ואולי גם לאחרים במשפחה, תציל ממש נפשות מצרה איומה. לא עברו ימים רבים, אלא מיד הגיעו כל התעודות הדרושות עבורנו וחמישים ושמונה קרובים אחרים של המשפחה הרחבה יותר. היתה זאת משימה עצומה. אך האיש הרגיש את עצמו קרוב לכל בני משפחת בכנהיימר והתגאה בשם ובעץ המשפחה. הוא הציל את הוריי וכל בני-המשפחה שפנו אליו

אומנם, הוריי נאלצו להמתין שנה והצי בגרמניה עד לצאתם לארה"ב. רבים מחבריי הטו-
בים, כאלה שהלכתי איתם לבה"ס, או ששיחקתי איתם בילדותי, נעלמו בשואה...-

לפני-כן שיחק לי המזל. לאחי הרולד היו חברים באנגליה. הוא התגורר אצלם בצ-
עירותו. מיד אחרי ליל הבדולח הם הזמינו אותי לאנליה. הוריי היו מעוניינים, שאצא
כמו אחיי מגרמניה. הם לא רצו שאשאר בסכנות, שהיו כרוכות בהשארותי. אי-לכך עזבתי
את גרמניה ב 30 בינואר 1939. לפעמים אני מתפלאית על החוסן רעל הגבורה שהיו ב-
מעשה זה של הוריי. הרי אני הייתי האחרונה משלושת ילדיהם שנשארתי איתם, והייתי
רק בת 15. אבל כל בר-דעת חש, שמשהו נורא עומד להתרחש בזמן הקרוב. כל אחד עשה מה
שהיה ביכולתו על מנת להציל כל נפש. אין לתאר את הקורבן והסבל שפגע בהורינו
בהשארותם לבדם בגיהינום ההוא. בנם הבכור היה בארה"ב, בנם השני היה בפלסטיין, וכעת
גם אני עזבתי, והם באותו הזמן לא ראו לעצמם אפשרות ותקווה לצאת מכל זה.

בבואי לאנגליה ציפתה לי הפתעה לא נעימה. עברתי שם תקופה קשה. חשבנו, שהאנשים
שהזמינוני הם אנשים נחמדים. במציאות היתה זאת משפחה יהודית ממעמד נמוך ביותר.
הם ניצלו את מעמדי העדין כפליטה מגרמניה, וגזלו הרבה מהרכוש הדל שהבאתי איתי.
זה סיפור עצוב למדי ואין ברצוני להאריך בו. העיקר היה, שיצאתי בשלום מגרמניה.

הורינו היו בעלי-חרשות לייצור מסרגות וכלי-מניקירה, שמכרו אותם באריזות
הולטות. אבינו היה בין הראשונים שהכיר בחומר הפלסטיקה שהחל להופיע בשוק והש-
תמש בו בייצור מוצריו. כל העסקים וכל המסחר של יהודים הופסק ע"י הנאצים
ב 1938. גם אנחנו סגרנו את מפעלנו ברחוב לודוויג. אך הוריי המשיכו בעיסקיהם
במצומצם, על פי דרישתם של השלטונות הנאציים, כי הכניסו מטבע זר למדינה.

בסוף 1939 התאפשר להוריי לעזוב את גרמניה. זה היה אחרי פרוץ מלחמת העו-
לם השניה בין גרמניה ואנגליה. הוריי זכו בזכות-כניסה לארה"ב. אך תנועת האניות
באוקיאנוסים התעכבה מאד והיה קשה להשיג מקום על אניה. הם החליטו לצאת ככל ההק-
דם מגרמניה ועברו ראשית-כל לשוויצריה. שם היה ביתה של כלתם לעתיד, ארוסתו של
בנם הבכור הרולד. הם שהו שם יומיים בלבד והמשיכו בדרכם לאיטליה על מנת להי-
רשם להפלגה לאמריקה באניית "מנהטן". לבסוף יצאו לדרכם והגיעו בשלום לניו-יורק.
שלושתנו, הווה אומר שלשת הילדים שלהם, היינו מאושרים ביודעינו, שההורים נמשו וי-
צאו אל החופש והחרות, שכל-כך ציפו והתגעגעו אליהם. אני הייתי עדיין באנגליה,
אחי סיכה היה בפלסטיין. אך הרולד ציפה להם בסולדתם החדשה, והוא היה גם הראשון
מאיתנו, שפגש אותם. אחרי חודשיים עזבתי את אנגליה והצטרפתי אליהם. בנקל אפשר
להבין, כי שמחתנו ואושרנו היו גדולים.

בסיום של ריטום מחשבותיי הנני רוצה לחזור עוד פעם למתרחש בתקופה זו בעיר הולדתנו "אופנבך". מסה התקיימו היהודים אחרי החורבן הזה? רוב האנשים האלה לא היו עניים והשתמשו בכסף שנותר להם. מה שנוגע לאחרים, אינני זוכרת, כיצד הסתדרו. אני מניחה שאחד עזר לרעיהו, או שהקהילה היהודית במקום, במידה והיתה עדיין פעילה, תרמה את שלה. לקהילת אופנבך היתה, בנידון זה, מסורת ארוכה ומפוארת.

הרגשותיי על אופנבך, שבה נולדתי וגדלתי, ומה שחשתי בעוזבי את בית ההורים, כל זה היה מאוד מעורב ומבולבל. אך לגבי גרמניה לא היתה לי שום מעורבות. כולנו שנאנו אותה עד עומק ליבינו, על מה שעוללו לנו האנשים שם. עד היום הזה אינני מסוגלת לסלוח להם על מעשיהם כלפינו, אפילו אם מנסים להשלים איתם. - כפי שביטאתי כבר לעיל, עזיבתי את בית הוריי זיעזעה אותי עד עומק נפשי, כי הקרבן שהביאו היה קשה, ולא ידעתי, אם בתנאיים ששררו אז, אזכה לפגוש אותם עוד פעם. בהיותי באנגליה משך 15 חודשים הייתי בחרדה מתמדת לגורלם, במיוחד כשכמעט ולא ניתן לקיים קשר איתם. ארוסתו של אחי בשויץ איפשרה לנו למצא פרצה בחומת התקשורת, מפני שארץ זו נשארה משך כל המלחמה נויטראלית. היא יכלה לכתוב להם ולהעביר מדי פעם מכתבינו לתוכם. אבל כל כתיבה הצטרכה להיות ברמזים בלבד. כל מכתב מגרמניה או לגרמניה נפתח ע"י הצנזורה שם, וכל התייחסות ישירה או שאלה על המתרחש שם, היו עלולות לסכן את חייו-הנמען - במקרה זה את חיי-הוריי בגרמניה."

אבי נולד בכפר ראוש הולצהאוזן באיזור קירשהיין-מארבורג ליד הלאן בתאריך 26.8.1878. בכפר זה ישבה המשפחה מאות בשנים. הנתונים הידועים לנו מעידים על שהמשפחה ישבה בכפר כבר בשנת 1794 שבה נרשם בפעם הראשונה במרשם התושבים שמו של הירש. אך לפי מסורת המשפחה ישבו שם כבר בעת מלחמת 30 השנה. הקושי של ידיעה מדויקת בנידון הוא, שרק עם כיבושיו של נאפוליאון נאלצו אזרחים לאמץ לעצמם שמות משפחה. בהולצהאוזן ובקירשהיין הסמוכה יש בית קברות יהודי שמור היטב. בביקורי בשנת 1977 ביקרתי בבית הקברות בקירשהיין והופתעתי למצוא שם מצבות רבות הנושאות את שם המשפחה בכנה"ר. בן משפחה נפל במלחמות נגד נאפוליאון, אחר במלחמת העולם הראשונה וכך הלאה. לצערי לא ביקרתי בבית הקברות בהולצהאוזן זה היה יכול להוסיף לחקר המשפחה. אני איננני בטוח שבגילי עוד אספיק לבקר שם. איננני רואה צורך לספר כאן יותר על תולדות המשפחה, כי אבי עשה זאת בפרוטרוט בזכרונותיו. גם על עצמו ותקופתו אנחנו יכולים ללמוד שם.

אני נולדתי בשנת 1914 חודש לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. אבי גויס לצבא הקיסרי הגרמני 1/2 שנה אחרי לידתי ולמעשה לא היכרתי את אבי ממש עד שובו מהמלחמה בשנת 1918. כאשר היה בחופשת סולדת שאלתי את אמי: מי האיש הזה? אבי לחם בוורדין כ 3 1/2 שנה ושכב שם בבוץ ובתנאים תת-אנושיים. היתה זאת מלחמת עמדות שבה החליפו גרמנים וצרפתים מידי פעם עמדות וזזו קילומטר לצד זה או לצד שכנגד. על זה נפלו עשרות אלפים של חיילים רק בגלל שגעונות של קיסר גרמניה, שנאת עמים בין גרמניה וצרפת, ניגודים כלכליים בין גרמניה ואנגליה ועוד. לא כאן המקום להיכנס לפרטים. מה עשו חוויות מלחמה קשות לאבי ולדורו קשה לדעת. אנו בדורנו, שלצערנו עברנו מלחמות, יודעים היטב איזה משקע השאירו מלחמות אלו בנפשנו. כל פעם שאנו מבקרים בבית קברות ורואים קברים של חיילינו הצעירים, אנו שואלים את עצמנו הרבה שאלות ובין היתר גם: האם לשם זה נולדו? אנחנו לפחות מאמינים לדבשביל מה לחמנו. מעניין שהגרמנים כעבור 25 שנה היו שוב שיכורי מלחמה.

בניגוד לבתי-הגרמנים לא שיחקו בבית הוריי בחיילי בדיל. החינוך האנטי-מיליטריסטי השפיע עלי עמוקות. בנעוריי קראתי ספרים רבים שהופעיו נגד המלחמות. במלחמת השחרור גוייסתי, כמו כל חברי ההגנה, לצבא והיה מובן שאתן את חלקי כמו כל אזרח בישראל. אך אף פעם לא ראיתי את יעודי בחיים במישור זה.

בשובו מהמלחמה קיבל אבי מאמי את המפעל שבו יצר מסרגות וכלי פדיקור. בית חרושת זה הגיע להשגים מרשימים, וייצא סחורות לארצות רבות עד ליבשת דרום אמריקה. הודות למסבע זר, שהכניס לקופת המדינה, פעל אפילו עוד בזמן הנאצים,

אינני יודע כמה בתי חרושת למסרגות היו בזמן ההוא.היום,עם עלית תוחלת-
החיים,נהפכה סריגת היד בבית לעיסוק אהוב.כך אני מתרשם אצל אשתי,
הסורגת לכל המשפחה המצומצמת והרחבה.עיסוק זה משאיר אותה עירה לפני
סך הטלויזיה.לא פעם גויסה בבית הוריי כל המשפחה ע"מ לעזור בהדבקת ראשים
על קצי המסרגות,שנעשתה בעבודת ידיים.אני מספר זאת משתי סיבות:
א.)כדי לספר איזה כמויות היו בארגזי-העץ הגדולים שנשלחו למעבר בים;
ב.)כשזה היה נחוץ גויסה כל המשפחה,ובניה הבינו את עמל הכפיים הנחוץ,כדי
להרוויח פת לחם ולא היו מנותקים ממאמץ יום-יומי זה.

אבינו -ואני כותב בכוונה על האב של שלשתנו,כי מעולם לא הבדיל באהבה שהעניק
לנו,היה בעל השכלה רחבה ביותר,הן במישור הכללי והן במישור היהודי.הוא ניהל
בעיסקו החלפת מכתבים בשלש שפות ללא קושי,בגרמנית,צרפתית ואנגלית.בספרות הוא
ידע לצטט מכל המשוררים החשובים.גם בעברית היה לו ידע רחב ביותר וידע לצטט
מכל המקורות.ביום הכיפורים,אחרי תפילת הנעילה הוא נקרא לדוכן החזן וקרא
את תפילת הערבית.לא פעם נקרא אחרי החזרת התורה לארון הקודש לקרא את ההפ-
טרה.כשהחזן שגה בבית הכנסת,הוא הרגיש מיד בטעות שבקריאה.הוא היה "משורר
החצר" בחיק המשפחה ובחוג ידידיו.אנחנו,ילדיו,היינו פחות מוכשרים .
לא פעם,כשהיינו מוזמנים לאיזו מסיבה,נתנו לו חומר רקע,והוא חיבר חרוזים
בליווי מנגינה עממית ידועה.לפעמים הופענו שלשתנו להשמעת שירים כאלה,כשאחי
או אחותי שרו ואני ליוויתי אותם או בפסנתר או במפוחית יד (גרמושקה).אפשר
ללמוד מזה,שהיה גם מאד מוסיקלי.כששמע מלודיה כלשהי ידע כבר בצלילים הרא-
שונים מי היה המחבר ומאיזה יצירה המנגינה.היה לו במישורים אלה זיכרון בל-
תי רגיל.למרות היותו מאושר מעולמו התרבותי,הוא לא הכריח את ילדיו ללכת
בעקבותיו,כי השכיל לדעת שהוכרח להקריב הרבה פנאי וכך הפסיד בילדותו ובנ-
עוריו משעות משחק ואושר של בני-גילו.בזכרונותיו הוא מעיר על זה.

הוא האמין אמונה עמוקה באלוהים.בשבתות ובחגים השתדל לא לעבוד עד כמה
שזה היה ניתן בעולם הנכרי מסביבו.בשבת ובחגים התפלל קבוע בבית הכנסת.
בביתנו אכלו אוכל כשר בלבד.בשבת ובחגים נאמרה תפילת המזון וקידשו על היין
ועל הלחם.כל החגים היו חוויה בביתנו וכל חג הוחג לפי תוכנו המיוחד.

חג הפסח נחרת במיוחד בזכרוני.היתה מערכת כלי-אוכל,שנשמרה בעלית הגג
לחג הפסח.הסדר התנהל לפי כל הכללים בהשתתפות כל בני המשפחה ואורחים רבים.
כל המשפחה השתתפה בשירת מנגינות מסורתיות ואני מידי פעם ליוויתי את השירה

בפסנתר.בשלשת השנים האחרונות שלי בגרמניה,בהיותי רחוק מהבית,נסעתי תמיד לערב סדר הביתה.בהגדת פסח סופיעה תפילה,שאבינו לא אהב:" שפוך חמתך על הגויים.." תפילה זו היתה סנוגדת לעולמו הרוחני,שלא רצה להכיר בנקמה.

בימינו חוגגים בישראל חג הביכורים.בחו"ל נהגו ונוהגים לחוג חג זה בעיקר כחג מתן תורה.כי עובדי אדמה כמעט ולא היו בין היהודים,בגלל שלא הורשו לרכוש אדמות.אמנם קישטו את במת בית הכנסת.אך זה היה יותר כדי לספל את בוא האביב.

"חגי-הסתיו",כפי שהגדירו את החגים סראש השנה עד גסר חג הסוכות,עמדו כסובן בעונתם במרכז העניינים ואבינו לא וויתר להתפלל בערבי החג ובימי החג בביה"כ. למרות העלות הגבוהה,הוא החזיק כל השנים סקום קבוע בשורה השניה,כי לא סבל דיבורים וקשקושים בעת התפילה,ומה שקרה מאחורי גבו בשעה זאת לא הפריע לו. ביום הכיפורים הוא נשאר כל היום בביה"כ.אנחנו עסדנו על ידו.לגבינו הוא היה יותר ליבראלי והבין שיצאנו סידי פעם לפגישות אישיות.כ"כ היה בעלית העוגב סקום ל 40 משתתפי המקהלה,שהיתה סורכבת סילדי הקהילה וגם אנחנו,בני המשפחה, השתתפנו בה.החזן גוטליב ליסד אותנו הרבה פיוטים שעל פי רוב היו סבוססים על חיבורי סוסיקה של לבנדובסקי .על יד החינוך המוסיקלי הדתי שבו זכינו שם היה זה גם סקום ער לפגישת צעירים ולהתהוות קשרים בין בנים ובנות.גוון הקהילה היה ליברלי סובהק ובראש הקהילה עסד הרב דר' דינסן ששמו הלך לפניו הרבה סעבר לגבולות גרסניה בהיותו אחד המנהיגים של היהדות הליברלית.דרשותיו היו סרתקות ובעת השמעתן שרר שקט סוחלט.סנגינת העוגב,כפי שהיא נהוגה ברוב הקהילות הליברליות,הדריכה את הקהילה בשירה,ותרמה משלה לאווירה הרגועה ששלטה בביה"כ.בשמח ביה"כ היתה חצר,ובו הקימו סידי שנה סוכה יפה.כמו-כן היה גם אולם לאירועים סיוחדים,שבו ערכו בין היתר נשפי-שמחת תורה ופורים.היו אלה אירועים סרכזיים של הקהילה בזמנים כתיקונם.בתקופת הנאצים שימש לתנועת הנוער ולאירגון התרבות הקהילתי לשילות אינטנסיבית,בין היתר גם לשיעורים בשפות זרות לאלה,שהתכוננו לחפש דרכם בארצות אחרות.אך נשלים ראשית כל את הסיפור על סערכת החגים.

חנוכה הוא חג האורים,וכך זה היה גם בביתנו.משך 7 ימים הדליקו כל הבנים במשפחה נרות ושרנו ערב ערב את כל חמשת הבתים של"מעוז צור" - משימה במקצת מיגעת,בסיוחד שיש בשיר זה הרבה מילים קשות שאת תוכנן לא הבנו .למרות זה אנו זוכרים חנוכה בסיוחד לטובה,ובסיוחד בזכות המתנות שקיבלנו.

בסיכום אפשר לאמר שהחגים הוסיפו הרבה אור ושמחה לחיי המשפחה,וזאת לא מעט בזכות אישיות אבינו,שידע-הודות לידע ביהדות-למלא אותם בתוכן משמעותי.

מכל הנאמר על אבינו אפשר ללמוד, שהיחדות וההשכלה הכללית היו התוכן המרכזי של חייו. בחינוך ילדיו הדריכו אותו ערכים אלה. עשרת הדברות, עם ערכם המוסרי, השפיעו עליו עמוקות, והוא ראה לחובתו להקנות לילדיו ערכים אלה. כך גם לא העז מישהו לשקר בבית, ועד היום אני מתקשה לשקר אף שקר קל בלבד, כשהוא אולי נחוץ. כיבוד אב ואם היה סובן ואנו, שלשת ילדיו נהגנו כך עד סוף ימי חייהם של אבינו ואמנו. לשמחתי אני יכול לציין שגם בני המשפחה כולם ממשיכים במסורת זו. אהבנו וכיבדנו את אבינו. כשהסתלק מאיתנו בגיל 76, בתאריך 25.6.1954, התעצבנו מאד על אבידה קשה זו. היה לנו אבא גדול.-

ב י ת מ ש פ ח ת – ב כ נ ה י י ס ר ב ר ו א י ש ה ו ל צ ה א ו ז ן

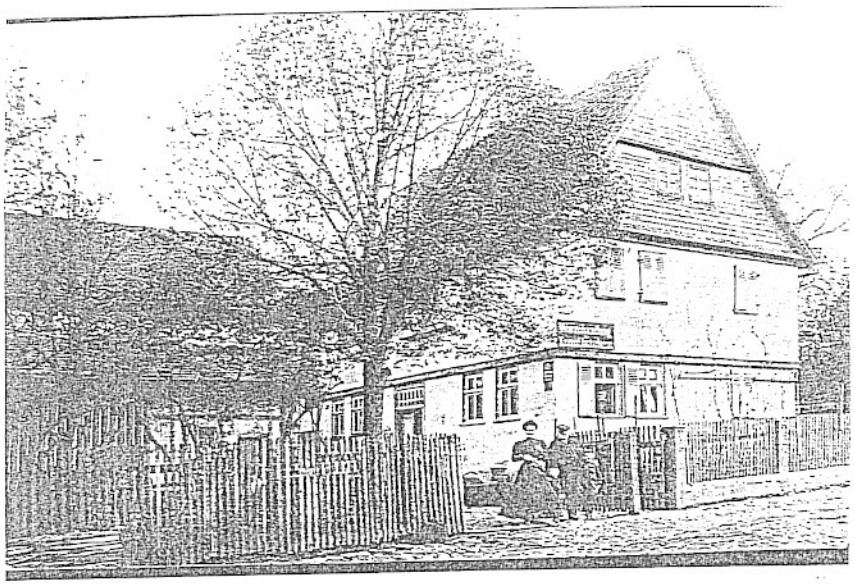

House of Seligmann Bachenheimer, circa 1911

(l. to r. Ida, Herman, Seligman, Herbert, and Betty Bachenheimer)

מתוך מכתב של תושב הולצהאוזן שנתקבל בשנת 1987:

... במצורף 2 תמונות מבית הולדתו של אביך ואבותיו. אח אביך "עכטאל" מכר את הבית בשנת 1926 ועבר לקירשהיין הסמוכה. בחצר עמד עץ ענקי ובצילו שיחק הסבא בשבתות קלפים. הבית נבנה בשנת 1666. אחד מאבותיך רכש אותו כנראה ב תקופה הווסטפאלית 1806-1813. שם המשפחה המקובל היה יקובס (יעקוב ?). סבי סיפר לי: קראו לי בכנהייסר וקרובך רילף הכריז: קראו לי גרסמן רילף על שם הנחל (באך בגרמנית) שעבר בכפר. מספרים. שסבא יקובס היה חסכן רציני שספר ילדיו הרבים (17). אני עכשיו בן 97...

שלך פרנץ קייסר

המוקד העיקרי, שאיחד כל קהילה יהודית, היה בית הכנסת והשרותים שניתנו על ידו. עם האמנציפציה של יהודי גרמניה, והתיעוש המזורז בחברה המודרנית, עברו יהודים רבים לעיר, והיו אף לגורם מדרבן בהקמת מפעלי תעשיה ובנקים מסחריים. יחד עם זה הם היו מושרשים באמונה היהודית, ולא הזניחו פיתוחה של קהילה יהודית במקום שהתישבו. הקהילה באופנבך היא דוגמה אופיינית להתפתחות כזאת. העיר היתה ידועה ביחסה הליברלי ואביא כאן שתי דוגמאות: כשהוגונוטים נאלצו לברוח מצרפת, הם מצאו מקום מקלט בעיר זו. בשלב מסוים נאלצו יהודי פרנקפורט לעזוב את עירם, ואף הם בחרו בעיר אופנבך הסמוכה. בשנת 1709 נוסדה באופנבך רשמית הקהילה היהודית. כ 20 שנה אחרי-כן השלימו וחנכו את בית התפילה הראשון בעיר, הווה אומר בשנת 1729. היה זה בתקופה שהעיר והקהילה היהודית היו קטנות ועניות. כ"כ השפיע עדיין צילם של ימי הביניים. התישבות יהודים בכלל, והקמת בית כנסת בפרט, היו תלויים בסובלנות של כלל התושבים ובחסדם של השלטונות. יהודים אלה היו עדיין מדוכאים, גרו וחיו ברחוב צר, שקראו לו רחוב היהודים (יודנגאסה), והיו מרוצים, כשלא שמו לב אליהם ועזבו אותם לנפשם. אבל עם האמנציפציה חדרו רוחות חדשות. במקום בעברית או באידיש נאמרה הדרשה בגרמנית, והדקדוק לאמירתה לבמה מורמת. לאט לאט השתנה פרצוף בית התפילה עד שהוא היה לבלתי הכר. כ"כ נאלצו להוסיף עזרת נשים, כי גם הנשים דרשו את זכותן. נוסף לכך בנו אולם אירועים, חדרי ליטוד וכיתות ואף משרדי אדמיניסטרציה לביה"כ.

בשנת 1900 היו 1200 נפשות יהודיות בעיר. באותו הזמן החלו להגיע יהודים ממזרח אירופה, שאף הם מצאו מקום מקלט בעיר זו, ותוך זמן קצר הוכפל מספר הנפשות. - בתגים לא יכל ביה"כ להכיל את קהל המתפללים. בעקבות כל זה הרגישו בצורך בהקמת מבנים חדשים לסיפוק צרכי הקהילה המתרחבת.

בשנת 1913 החלו בהקמת בית הכנסת החדש. במגילת היסוד, שהניחו בקופסת מתכת, ציינו את התאריכים החשובים בהתפתחות קהילת אופנבך. הרעיונות שליוו את מקימי הבינין היו אחדות האלהים, שליחות עם ישראל בהיסטוריה ורעיון האנושיות. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הציעו לנצל את המבנה לבי"ח צבאי. הרעיון נדחה ע"י השלטונות. חנוכת ביה"כ נערכה ב 16.4.1916 בנוכחות נציגי שכבות רבות כלליות וביניהם שר הפנים ועוד. כ"כ נוכחו רבני הקהילות מיינץ, גיסן, וורמוזה, בינגן ואלזאי. כמקובל כיוון עמידת המתפללים היה מזרחה, בו ארון הקודש ודלת ארד מעשה ידי אומן ווילון מעוטר חוטי זהב וכסף.

לפני ארון הקודש היתה תלויה מנורה שנקראה " אור התמיד".—הרושם החיצוני היה מאוד מרשים.במרכז התרומה כיפה בגובה של 30 מטר.המבנה כוסה בחוץ באבן חול לבנה.היו 450 מקומות ישיבה לגברים ובעזרת הנשים 325 מקומות ישיבה.במרכז הפנימי היתה תלויה נברשת זכוכית מלוטשת שהקרינה אור יפה במיוחד.חלונות זכוכית צבעונית אומנותית הוסיפו לאווירת התפילה ששררה.מעל במת החזן והרב התרוממה עליה גבוהה יותר לעוגב, ובה 35 שלוחות ומקום ל 40 חברי מקהלה.האגף השני כלל אולם מרכזי לחגיגות חברתיות ואולם זעיר יותר.באגף אחר היה מקום לחברה קדישא.היה זה תפקיד כבוד לאנשי הקהילה לרחוץ וללבוש בעטיפת הקבורה הלבנה כל נפטר לפני שהובא לקבורה.אני זוכר,שאבינו ז"ל ראה בזה מצווה חשובה במיוחד. ארשה לעצמי להוסיף,שהסדר זה עורר הרבה יותר יראת כבוד מהטיפול דהיום,שהוא תים קרובות עסקי גרידא,שנפגשים אתו אבלים דווקא בשעת צער עמוק.אך גם זה ודאי תופעת לוואי של האורבניזציה בימינו אנו.

החוברת הנהדרת,שהוצאה לחנוכת בית"כ,הדגישה את תפקידו המרכזי בחיי הקהילה בכלל,ושל הפרט בפרט.כל זה בא לסיומו הטראגי עם ליל הבדולח,שבו פגעו חוליגנים ראשית כל בעצמם בפשע,שלעולם לא יינקו ממנו ולנו אסור לשכח!!!יהודי גרמניה האמינו שבמולדתם יחיו בבטחון ללא עירעור.הם לא בדעתם גורל איום כפי שהשיג אותם.גורל זה רודף אותנו אלפיים שנה,ובמקומות רבים,שאף שם הגיעו לפסגות בלתי משוערות.כל פעם הם מאמינים ש"לנו זה לא יכול לקרות".אך על אמונתי הציונית אעמוד במקום אחר.—

בית הכנסת של קהילת אופנבך משנת 1916 עד ליל בדולח בשנת 1938

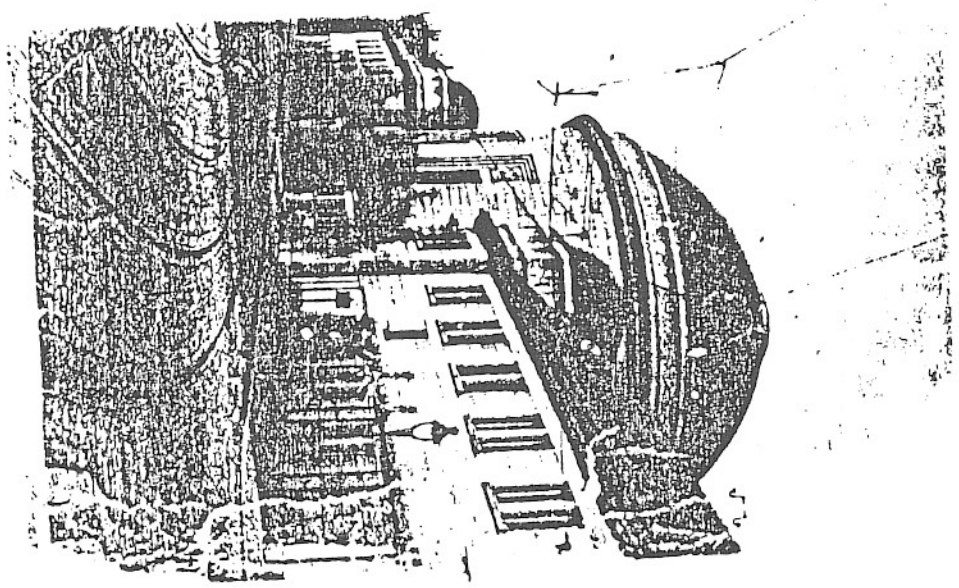

א ו מ י

אמנו אהבה, מאז היותה סבתא, שיקראו לה אומי. לכן ארבה להשתמש בכינוי זה בספר עליה. היא נולדה ב 28.9.1888 בעיירה לאוטרבך שבגרמניה בהסן העליונה. להורי נולדו 2 בנים ושתי בנות: טוני, מקס, סטי ומוריץ. אומי היתה השלישית מארבעת הילדים של משפחת שטיין. את שמה סטי היא לא אהבה, אך השלימה איתו. אביה בא מגרבנאו, שבאותו האזור. עדיין לא הספקתי לחקור ביסודיות את תולדות משפ' שטיין. היתר ישיבה ניתן ליהודים בלאוטרבך בשלב מאוחר. בשנת 1864 גרו שם 11 יהודים. מספרם גדל והגיע בסוף המאה ה-19 לכמאה. בשנת 1933 גרו שם 100 מש-פחות יהודיות. ב 1898 הקהילה כבר היתה מוכרת. סבנו היה בין פרנסי הקהילה. הוא השתתף כחייל מתנדב במלחמת גרמניה-צרפת 1871 ובסיומה זכה באות הצטיי-נות. תושבי המקום כיבדו אותו לא רק בגלל זה, אלא בזכות חריצותו, שהיתה ספור-סמת הרבה מעבר לגבולות העיירה. כשאחרים עדיין ישנו במיטותיהם, הוא כבר היה בדרכים ע"מ להיות הראשון המגיע מבית לבית, כדי למכור בדים וכד' ולקחת מידות לתפירת חליפות לגברים. הוא הקים את הבית היפה ביותר במקום, ובמתפרת הגברים שהיתה בחצר הסמוכה עבדו חייטים רבים. הוא התגאה על השגיו. בארוחת-החיילים המשוחררים השנתית הוא ישב ראש יחד עם ראש העיירה, אך לא נגע באו-כל"הטריף", אלא הביא אתו מזון שהיה מותר ליהודי שומר מצוות לאכילה. הוא היה בעל קומה גבוה ויפה תואר. לצער כל המשפחה הוא נפטר בשנות השישים של חייו ממחלת סוכרת. בזמן ההוא הידע בטיפול במחלה זו היה עדיין מוגבל. אך במשפחתנו קיימת, כנראה, נטיה למחלה זו מכל הצדדים.

אשתו קרולינה לבית וייסקופף באה מהכפר מייניגן. כשהתאלמנה היא עברה לגור בקומה השנייה של בית המשפחה. היא היתה אישה חכמה וחרוצה, וודאי היה לה חלק בהצלחותיו של סבי - בעלה. בהיותי ילד ביקרתי אצלה בחופשות. זכור לי במיוחד כשרונה בסריגת גרביים, ששימשו אותי עשרות בשנים.

בן דודי ולטר קליברג, שמתגורר בישראל בגן השומרון, גדל בלאוטרבך. לכן הוא יודע הרבה יותר על משפחת שטיין. אשתדל בקרוב להיפגש אתו, כדי להציל מפיו כל ידע אפשרי בנידון. בניגוד לתולדות משפחת בכנהיימר אין רישום על תולדות משפ' שטיין. אני תקווה להוסיף בהמשך כתיבה זו ידע על משפחה זו. כ"כ עוד אספר על האחות ושני האחים של אומי.

לאומי היתה ילדות מאושרת. היא אהבה צחוק והיתה במיוחד קשורה לאחיה הצעיר מוריץ, שהיה שובב גדול. מסביב לכפר היו הרבה יערות ובשבתות נפגשו בני הקהילה שם למשחקים. על סנת להרחיב דעת נשלחה אומי אחרי גמר חוק לימו-דיה לעיר בון בפנימייה לבנות יהודיות. שם היא למדה בין היתר ניהול משק

בית.במשפחה ידעו להעריך את כישרונה בביטול.לכן נשלחו גם בנות אחותה לבית שלה ללמוד ביטול.למרות כך לא היתה לאומי נטיה לראות בזה עולמה.אמנם זכור לי,שניהלה פנקס לרישום ההכנסות וההוצאות שהיו במשק ביתה.לכן היתה לה תמיד ביקורת בנידון גם כאשר העסיקו בביתנו עוזרת בית ויותר מאוחר גם מטפלת ילדים.אומי פגשה את בעלה לעתיד אצל קרובים בלאוטרבך,אצל משפ' ורטהיימר. הם התחתנו בשנת 1910 ובשנת 1911 נולד להם בנם הבכור,אחי הלמוט (הרולד). בשנים הראשונות גרה המשפחה בפרנקפורט.שם היו להם 2 בתי קולנוע.כנראה לא הצליחו עם זה ביותר,כי נכנסו בעיר אופנבך הסמוכה לשותפות עם מר שימל,אשר ייצר מסרגות.אחרי שנה גויס בעלה לצבא של הקיסר וילהלם ונפל עליה להמשיך לבדה עם השותף.לפי הסיפורים ששמעתי היתה שותפות זו מאוד בלתי נעימה ובשלב כלשהו היא ביטלה את השותפות וניהלה את העסק לבד.ייצרו במפעל גם כלי פדיקיר.לאחר שנפרדה מהשותף המשיכה החברה לשאת את השם שימל.אומי יצאה לא פעם למסעות עם שתי מזוודות מלאות דוגמאות ע"מ למכור על פיהם סחורה.היא הצליחה בעסקיה,וכשבעלה חזר מהמלחמה הוא מצא מפעל מצליח.אך בעיניה הפקוחות היתה ערה לנסיונות הרמיה של מר שימל.באותה העת היו לה כבר שני ילדים. לכן נאלצה גם לדאוג לניהול הבית. העבודה היום-יומית התבצעה לפי הוראותיה ע"י עוזרת בית,שסמנה נדבקתי במחלת עור לא נעימה והועברתי לריפוי לבי"ח. אומי התרוצצה באותה תקופה בין הבית,העסק וביה"ח והדאגות היו רבות.לקראת סוף המלחמה החלו הצרפתים לתקוף את גרמניה מהאויר ומידי פעם נאלצה לרדת עם 2 ילדיה למרתף בית המגורים.פה ושם היא שכחה בהתרגשותה את המפתחות בתוך הדירה ואז נאלצו לפרוץ את הדלת.מזלן לא היה בשפע.אכלנו במיוחד הרבה גזר,כי הכיל ויטמינים חשובים.מידי פעם שלחו לה חבילות מזון מכפר ההורים. מובן שבכפרים יכלו להשיג מזון ביתר קלות.למרות זאת סבלתי מתת תזונה.בשוב בעלה יכלה להשתחרר אט אט מניהול העסק.אך היא נשארה קשורה אליו ולא פעם היתה לבעלה לעזר במיוחד כאשר הוא בנה בנין מורחב חדש בתקופת האינפלציה הידועה בגרמניה בשנות העשרים עם ייצוב המטבע מחדש,חל צמצום פתאומי באמצעי התשלום.לבסוף מכרו את הבנין לבי"ס לבנות קאתוליות והעבירו את המפעל למבנה שכור.כאן גם אומי היתה שוב פעילה ובלטה גם בחריצותה וגם בכישרונה העסקי.אומי לא רצתה כ"כ לעזוב את גרמניה.אך למזלה עמד בעלה על דעתו.בבואה לארה"ב שוב עברה תקופה קשה עד שהתבססה המשפחה כלכלית ויחד עם זה השתפרו כמובן גם תנאי החיים במיוחד כשהגיעו שוב לדירה משלהם.-אני מצרף דברי זכרון שכתבתי עם פטירתה בגיל 96 בניו-יורק.

ג'סטר בכנהיימר ארנה

בימים אלה הגיעה הידיעה מניו יורק על פטירת אמו של מיכה בחן. היא הגיעה לגיל המופלג של 96 שנה.

היא נולדה בתקופה שבראית לנו היום כמעט כ – "פרה היסטורית". בתקופה זו יכלו יהודי גרמניה להתגות משוויון זכויות, והגיעו עקב זאת לפריחה כלכלית עצומה. מלחמת העולם הראשונה הביאה אתה שיבוי באורח חייהם. כמו רבים, גם בעלה של גב' בכנהיימר היה חייב להשתתף כחייל במלחמה הזאת – בה הקריבו את חייהם כ– 12000 יהודים – וזאת בעד המולדת המדומה.

זמן קצר לפני המלחמה נולד בנה השני. תוך זמן קצר אחרי הלידה היא נאלצה לקבל על עצמה את פרנסת המשפחה למשך ארבע שנים. באותן השנים התנהלו קרבות בחזית ורדון, על כיבושם של כמה קילומטרים, כאשר השטח עובר בחלופין מצד אחד לצד השני, ותוך כדי כך הקריבו רבבות חיילים את חייהם.

בשנב הבעל המשיך הזוג בניסוס ביתם ומפעלם. ההגירה לארה"ב סימלה עבורם סיום תקופה זו. גם בגרמניה וגם בארה"ב היה בית המשפחה דוגמה לאושר משפחתי, גם הצטיין בתוכנו היהודי. המשפחה שמרה על כשרות בבית. בחגים נהגו כל בני המשפחה להתאסף יחד. המשפחה זכתה במזל, כאשר הצליחה לצאת בשלמותה מהגיהינום הנאצי. בהגיעם לארה'ב, נאלצו כל בני המשפחה לעסוק בעבודות פשוטות ביותר, למרות הגיל המתקדם של ההורים, על מנת להרוויח את קיומם.

עם קבלת השילומים מגרמניה התבסס מצבם הכלכלי. בינתיים התערער מצב בריאותו של הבעל. הוא נפטר בשנת 1954. שלשים שנה חיתה גב' בכנהיימר כאלמנה, אך שלשת ילדיה וכל בני המשפחה לידו אותה במסירות ובאהבה. היא זכתה ב – 2 בנים ובת וב–8 נכדים.

רבים במעין צבי זוכרים בודאי את גב' בכנהיימר. היא השתייכה לחוג הסבתות שכל בית מעין צבי לידה אותו באהבה. בביקורה הראשון בארץ היא כתבה בחוברת זעירה את התרשמויותיה. אצטט כמה מרשמיה: "הכי יפה בביקורי בארץ היתה שהותי במעין– צבי". זהו אחד המקומות היפים בארץ. הגדעין של אנשי הקיבוץ הוא קבוצת צעירים שהתישבו שם לפני 18 שנה. בתחילה סבלו מקדחת, טיפוס ומחלות אחרות, אף על פי כן הצליחו להקים את אחד המקומות היפים וגם המוצלחים מבחינה כלכלית. ברשותם שטח בריכות הדגים הגדול ביותר, והוא מהווה מבט יוצא מהכלל יפה...."

אסיים כאן באותן המילים בהן גב' בכנהיימר סיימה את סיפורה: "יתן האלהים, שתישמר לנו, ליהודים, מדינה יהודית זאת, כי בעמל בלתי משוער בונים ארץ נפלאה זאת. במילים אלה אני מסיימת את סיפורי זה."

סטי בכנהיימר

יהיה זכרה ברוך.

מיכה בחן

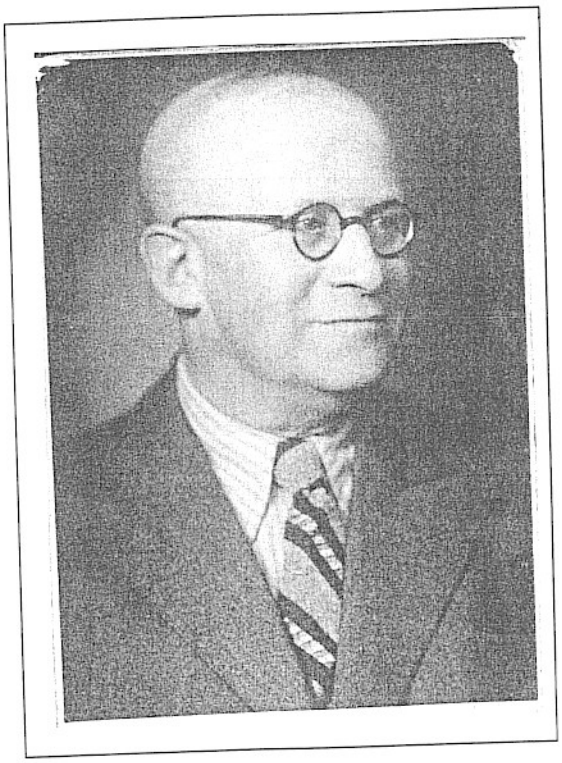

הרמן צבי בכנהיימר, 1878 - 1954 סטי בכנהיימר לבית שטיין, 1884 - 1888

ב י ת ה ו ר י נ ו ו א נ ח נ ו

בשתי התמונות לעיל אפשר לחוש את האופטימיות ואת שמחת החיים שאיפיינו אותם. ביתם היה תמיד פתוח, ואורחים רבים פקדו אותו. היה להם חוג ידידים נפלא, שנפגש לעתים קרובות. אבינו נשא דברים לבעלי שמחה או חיבר שירים שהתאימו למנגינות עממיות ומידי פעם הוטל עלינו, ילדיו, להשמיעם בשירה ובצליל. החברות עם ידידיהם נמשכה גם במולדתם החדשה. כשאומי ירדה בביקורה הראשון בישראל מהאוניה היא הביעה צער על שבעלה לא זכה בשמחה לראות את "הארץ המובטחת", שהיתה כ"כ קרובה לליבו. אווירת הבית החמה השפיעה השפעה עמוקה עלינו, שלושת ילדיהם, בקשר ההדוק הקיים בינינו, ובכל שעה של צרה או צער אפשר לסמוך על כל עזרה הדדית. אחי הרולד אחותי לי ואני מצפים שעזרה הדדית זו תהיה נר לרגלם של הדורות הבאים, כי רק כזאת תבטיח בטחון מה למי שזקק לה נפשית או חומרית.

עולמו של סבא מיכה

נולדתי ב 11 ביולי 1914 בגרמניה בעיר אופנבך, שליד הנהר מיין. במדינה היה עדיין שלטונו של הקיסר ווילהלם השני, שהיה לו חלק רב בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, שגרמה לשינוי פני ההסטוריה לא רק באירופה, כי אם בעולם כולו. לידתי ארעה לכחודש לפני פרוץ מלחמה זו. אבי גויס לצבא זמן קצר לאחר מכן, ושירת בו קרוב ל 4 שנים. היכרתיו רק מעט, כי השרות היה רחוק מהבית, ולא היו חופשות רבות. הוא לחם לפני העיר הצרפתית ורדון במלחמת עמדות ובתנאי-חיים קשים. אי-לכך נטע בנו, בילדיו, רגש של סלידה ממלחמות ומילטריזם, שליווה אותי כל ימי חיי. כבר סיפרתי מקודם איזו אישה אמיצה היתה אימי, ואיך היא לקחה את עיניני העסק והפרנסה בידיים, כשלא היתה ברירה אחרת. עקב עיסוקיה אלה נעדרה הרבה מביתה ועוזרת הבית ומטפלת הילדים גידלו אותי ואת אחי. כל זה היה בתנאי-מלחמה ממושכת של 4שנים ובתנאי-תזונה דלה. עד היום זכור לי, שגזר חי היה כה מקובל ששנים רבות לא רציתי לנגוע בו יותר. בסוף מלחמה זו תפסו אוירונים מקום בולט בלחימה והם החלו להופיע גם בשמי-עירנו. הם גרמו לבהלה רבה, ואימי, כמו כל התושבים, לקחה את שני ילדיה בידיים וירדה, ככל האפשר מהר למרתף, פן ניפגע. לא פעם שכחה מתוך הבהלה את מפתחות הדירה, והיה צריך א"כ לפרוץ את מנעול דלת הדירה. בית מגורנו בעל 4 הקומות עמד במרכז העיר. מאחוריו היתה חצר פנימית, שבה שיחקתי הרבה. קומה מעלינו גרה משפחה קתולית, ועם בנה הייתי ביחסים טובים במיוחד. ביקרנו באותו בי"ס, וזה שהקדים לצאת מדירתו קרא לחברו בשריקה מוסכמת. בבית גרו עוד 3 משפחות יהודיות, ועם כולם היינו ביחסים טובים, במיוחד עם אלמן, שהיו לו 2 בנות. הוא נהג לבקר אצלנו כמעט כל ערב. אחרי שבתו הבכורה התחתנה עם סוכן יינות נהג אף זה להיכנס לעתים קרובות. הוא זכור לי מסתי סיבות: א) הוא גרם לעצמו להרעלת דם בזרועו היסנית, וע"י כך השיג שיחרור משרות צבאי. ב) היה לו אוצר בדיחות בלתי מוגבל, וכך תרם לאווירה עליזה. במלחמת העולם השניה ברח לפאריז והיה לאחד ממנהיגי המחתרת הצרפתית נגד הגרמנים-גם אח וגם אני ביקרנו בגן ילדים. הוריי היו נבונים והפרידו בינינו ושלחונו לגנים שונים. אני ביקרתי בגן ילדים שרוב הילדים בו היו ממוצא יהודי. קשרי הידידות בין החניכים נמשכו הרבה מעבר לתקופת הגן. כבר בתקופה ההיא של

חיי היתי שובב גדול.כשבגן הילדים לא יכלו להשתלט עלי קשרו אותי עם הכיסא לשולחן.בסיכום אפשר לומר ,שלמרות נסיבות הזמן ההוא,היתה לי ילדות מאושרת,שאני מהרהר בה ברצון.

בשנת 1920,בהיותי בן 6,עליתי לבי"ס,שנקרא על שם המעורר גיטה.איתי היו בכיתה 4 ילדים יהודים נוספים,שעם שניים מהם אני עד היום ,בגיל 74 בקשרי ידידות.בגלל חוסר ילדים במחזורים שאחרי המלחמה,קיצצו בשנה את הלימודים בבי"ס יסודי,ועליתי כבר אחרי 3 שנים לבי"ס תיכון.הוריי בחרו עבורי במגמה ריאלית,למרות שהיתה גם אפשרות של מגמה הומניסטית.בחירה זו היתה מבחינת נוחיות,בגלל קירבת מוסד זה.אך נדמה לי,שהבחירה היתה מוצלחת בהתחשב באינטרסים שלי,ונדמה לי שגם בניי נוטים לאותה מגמה.נטיותיו של אבי דווקא היו באופן מובהק להומניסטיקה.דבר זה בלט בספריה העשירה בכית תמונות יקרות קישטו את הקירות וביניהן תמונתו של גיתה.אבי גם נהג להאזין קבוע ערב בשבוע להרצאות בחוג בני-ברית בעיר פרנקפורט הסמוכה.אווירה זו השפיעה השפעה רבה עלי ואני הרביתי בקריאה בשעות הפנאי שלי.לא הייתי תלמיד מצטיין מאד במסגרת הפורמלית של לימודי ביה"ס.הסתפקתי בדרך כלל במאמץ בשליש האחרון,על מנת לעלות לכיתה הבאה,ומדי שנה גרמתי להוריי דפיקות לב בנידון.בשיעורים הייתי חולמני.מול בית ספרנו היתה תחנת מכבי האש העירונית ובשעות הלימודים הופיעו מדי פעם דמויות-בתרגיליהם על צידם הטלא ועל סולמות שעלו מעלה מעלה.למרות כל האמור לעיל,מן הראוי להדגיש,כי היה זה בי"ס מוצלח עם מורים מתקדמים והנהלה מוצלחת שבראשה עמד מנהל,שנעצר זמן קצר אחרי עליית היטלר לשלטון,כי השקפת העולם הדמוקראטית היתה לרועץ בעיני הנאצים.אך נחזור אלי:להוריי היה כמובן חשוב שאצליח בבחינה שכל תלמיד היה אמור להיבחן בה לפני עלותו לבי"ס תיכוני,והבטיחו בחסר הדעת אופניים,אם אצליח בבחינת הכניסה.כשנודע לי על הצלחתי רכשתי אופניים והופעתי איתם לנגד עיני הוריי,שהיו צריכים לשלם.הם היו פחות מאושרים,אך עמדו בהבטחתם.ברצוני לחזור פעם נוספת למגמות השונות של בתי-הספר:במגמה ההומניסטית שמו את הדגש על לימוד לטינית ויוונית,בו בזמן שבמגמה הריאלית הדגישו לימוד צרפתית ואנגלית כשפות זרות.ידיעת השפה האנגלית הועילה לי מאוד בשנים לאחר מכן בפעולתי הציבורית ובתקשורתי עם אנשים מהעולם האנגלו-סקסי,ובכל זאת הצטערתי על אי-שלמות בידע הומניסטי.

גם אהבתי להיות פעיל בספורט.הייתי חבר באגודת הספורט הכללית בעיר והצ-
טיינתי בריצה.כ"כ הרביתי באימוני שחייה שהתנהלו בחורף פעמיים בשבוע באו-
לם סגור ובקייץ בנהר מיין,שזרם סמוך לעיר,ובעת ההיא עדיין לא היה מזוהם
מכמיקלים.בעונת הקייץ נפגשתי עם ידידים בחוות שחייה פרטית.שם נפגשו במ-
יוחד צעירים יהודים,שהעדיפו חוף זה על החוף הכללי,שלא עלה דמי-כניסה.
אנטישמיות כמעט שלא הרגשנו,ובכל הפעילויות קיבלו אותנו כאזרחים שווים,
וכך גם ראינו את עצמנו.אך בבית פנימה היינו יהודים טובים.ערב שבת התפ-
ללנו בבית הכנסת ואבינו גם בשבתות.אנחנו ביקרנו בבית-ספר כללי ולא יכול-
נו להפסיד כל שבת יום לימודים.לא הצטרכנו לכתוב בשבת,,אך לא ניצלנו את
הזכות הזאת.לפני הארוחה בירך אבא על היין ועל החלה ובסיום הארוחה נאמרה
ברכת המזון.הילדים בילו במיוחד בערב שבת בבית,ועל-פי-רוב הצטרף ביקור
של שכנים ובני דוד,שבאו אל עירנו ללמוד מקצוע. מדי פעם ישב אבינו איתנו
ע"מ ללמדנו ולשיר איתנו זמירות שבת.

המוסיקה תפסה מקום נכבד בביתנו.לאבא היה זיכרון מוסיקלי בולט.שמיעת 2-3
צלילים ראשונים הספיקו ע"מ לספר לנו מחבר ושם של יצירה.הוא ידע לפרוט
על פסנתר.אחי ואני למדנו נגינה על פסנתר.בילינו שעות רבות בנגינה בארבע
ידיים והוזמנו לעתים קרובות להופעות.אמי סבלה לא מעט מנגינתנו ולא פעם
התאוננה,שהטירטור (בלעז גְקלִימפֶר) שוב מתחיל,כי רצתה להינות ממנוחת צה-
ריים.היתה לי (ויש לי עד היום) שמיעה אבסולוטית,ומדי פעם נבחנתי בנידון.
כששמעתי מנגינה כלשהי חזרתי עליה מיד מהזיכרון. עד היום אומר לי חבר יל-
דות שהוא תמיד קינא בי על זה.הציעו שאלמד מוסיקה.כשמורה הפסנתר שלי
בתקופת היטלר השמיע הערה אנטישמית,הפסקתי על המקום ללמוד אצלו,וזה היה
סוף הקריירה המוסיקלית שלי.זה היה המצב גם כשיצאתי להכשרה חקלאית וחלבתי
פרות,כי היתי בדעה שחליבת פרות ופריטה על פסנתר|אינן הולכות ביחד.ניגנתי
גם על מפוחית-יד (גרמושקה),והיטבתי לנגן על כלי זה,למרות שאף פעם לא
קיבלתי שיעור בכלי זה,להיפך- הרווחתי כסף ע"י הוראת נגינה.ניגנתי על
כל כלי מוסיקה שהיה מבוסס על טכניקה של פסנתר ולא היה לי כל קושי לנגן,
כי מנגינות "הסתובבו" לי תמיד בראש.עד היום אני נוהג לשרוק או לזמר מנ-
גינות.תכונה זו עברה בירורשה גם אל בניי.לצערי לא ירשו ילדיי תכונה מו-
סיקאלית זו ולא הצטיינו בנגינת כלי מוסיקה כלשהו.

אך המוזה לא נחה אף פעם.בכל מקום שמצאתי פסנתר התישבתי וניגנתי להנאתי.
עדיין זכור לי שבהיותי בהכשרה חקלאית נמצאה משפחה יהודית בכפר הסמוך.
חברי הגרעין ביקרו שם מדי שבת,שרו והאזינו לנגינה שניגנתי.גם בבית
הוריי,במיוחד בהיותי לבדי,ניגנתי שעות עד רדת החושך ונדמה לי שזה הקנה
לי גם התמצאות בפסנתר כדי להסתכל עליו ואפילו בשעות החושך.אחרי עליתי אר-
צה סצאתי בקבוצתנו הצעירה ברחובות פסנתר ששימש אותי וחבר בשם גרשון גר-
זון.לעתים קרובות ישבנו וניגנו בארבע ידיים.נהניתי לנגן איתו,כי גם
הוא היה מאוד מוסיקאלי.בכל זאת חלמתי שנים רבות על פסנתר בביתי,לרשותי
האישית,רק בהיותי בן 74 רכשתי כזה.הדחיפה נתנה לי נכדתי נגה,שהתמידה
בנגינה.היא פוקדת את ביתי כמעט כל יום והמפגש המוסיקאלי,והשיחות מס-
ביבו,גורמים לשנינו סיפוק רב.עם שובה מארה"ב מבקרת גם נכדתי קשת למטרה
זו.הלוואי שאף היא תתמיד,כי היא מוסיקאלית מאד.בשנות העבודה הציבורית
הייתי מנוי על"התזמורת הפילהרמונית הישראלית" שהיא נחשבה אז לאחת התז-
מורות הטובות בעולם.שמעתי שם את נגינתם של חפץ וקרקין,רובינשטיין ומנ-
וחין,ברנשטיין ובירנבאום ,פרלמן וצוקרמן,שטרן וקאנלס,הורוביץ וסינץ וא-
חרים בעלי שם עולמי.בביתי נמצאת תקליטים מצויינת ומגוונת.

בכתיבתי זו דילגתי על שנים רבות מתקופת נעוריי,כי לא רציתי להפסיק את
נושא המוסיקה.ואני מרשה לעצמי שתי הערות נוספות:
א)במוסיקה חלות כל הזמן שינויים והתפתחויות.בתקופה המוסיקה הקלסית הות-
קפו המחברים על גישות חדישות,שנראו לבני דורם כמהפכניות.גם בתקופתנו מחפ-
שים דרכי-ביטוי חדשים,שלעתים צורמים את האוזן.אם שינברג וסטרווינסקי נד-
חו ע"י הציבור בתחילתם,הרי היום הם מקובלים באולמי הקונצרטים.הומצאו כל-
ים חדשים והמוסיקה האלקטרונית פתחה אופקים חדשים בלתי משוערים.אני השת-
דלתי ולמדתי להבין במקצת מסוסיקה זו,ולא לדחות אותה על הסף.

ב) אני ממליץ,לפחות לבני-משפחתי, להקשיב למוסיקה,ראשית כל להנאתם,וגם
משום שזה מחנך ומפתח הקשבה לסביבה על כל גווניה.אין כמו מוסיקה,שיכולה
לגרום אושר וגם סעד בשעות קשות,שלצערנו אף מהן אין מנוס בחיינו.בניגוד
לפעילויות ועיסוקים אחרים,שלגביהם יש מגבלות מבחינת הגיל,יכולה המוסיקה
להיות לנו לעוגן עד לימים האחרונים בחיינו.-

בית משפחת בכנהיימר באופנבך - גרמניה

אבא (משמאל) עם הרולד אחיו
הגדול - 1920

אבא והרולד - 1917

בגן הילדים

בית החרושת למסרגות של המשפחה באופנבך

אבא (מלפנים) עם
אמא והרולד

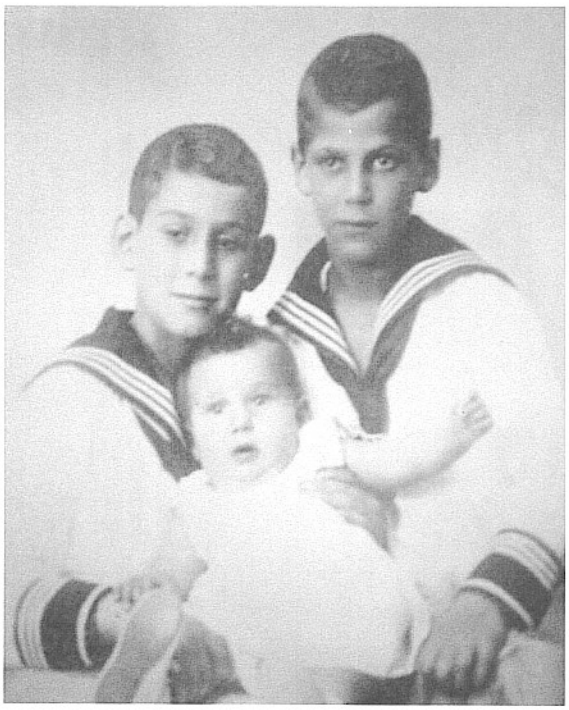

אבא (משמאל) עם האח הרולד
והאחות הקטנה לי - 1925

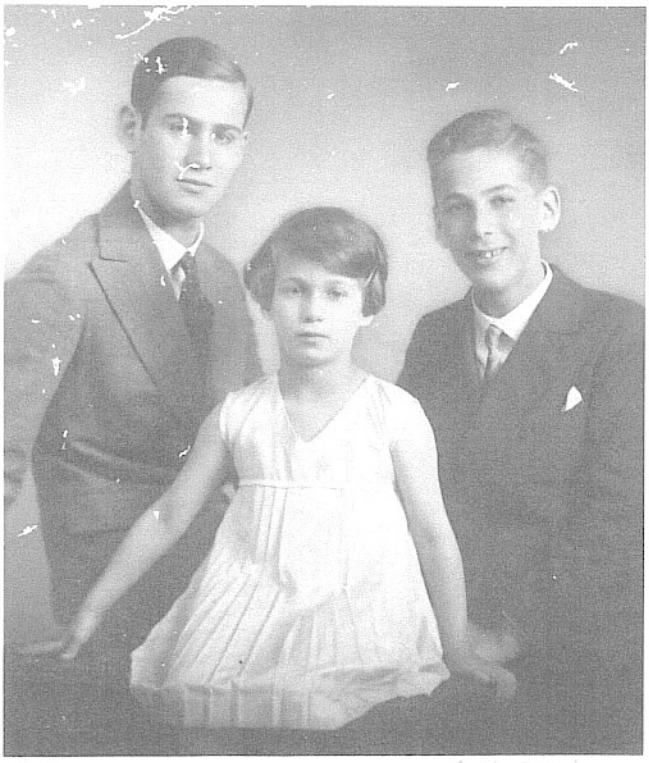

עם הרולד ולי - 1929

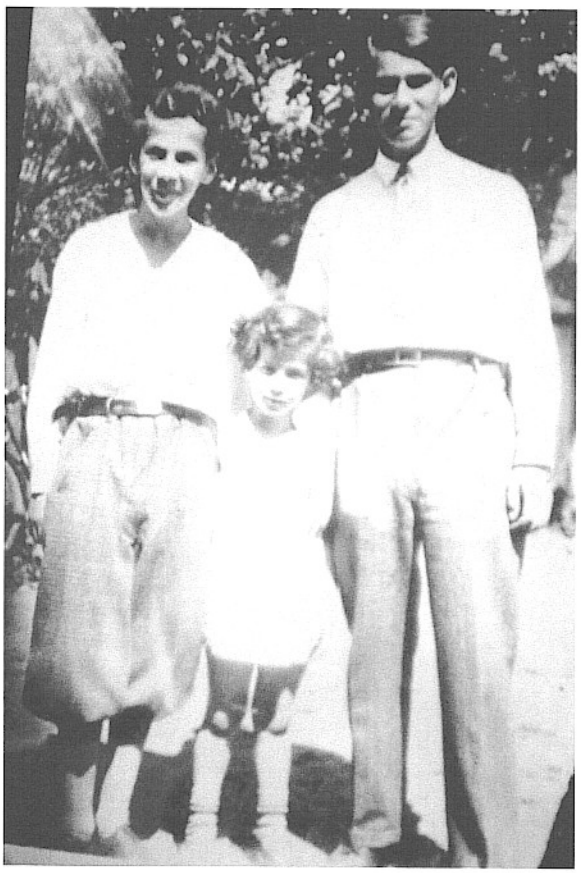

עם הרולד ולי - 1933

שנות בית-הספר היו תקופה מאושרת בחיי.עיסקי-הוריי פרחו ואבי בנה סבנה רחב ידיים עבור בית החרושת שלנו.ב 23 באוקטובר 1922 נולדה אחותי ליזל,ששינתה עם עזיבתה את גרסניה את שמה ל"לי".היא נולדה בקליניקה פרטית ואבי בחר שם את החדר הכי מפואר ע"מ לשמח את אימי.ההריון של אימי היה קצת בלתי צפוי.ביני ובין אחותי היה הפרש גיל של 8 שנים ואל אחי 11 שנים.מכירי-הוריי חייכו קצת,כי אז לא היה מקובל כל-כך לקבל בגיל 34 ילד נוסף.אמנם, כפי שאבי סיפר,הביאה "לי" מיד הרבה אושר לביתינו.לי היה קשר מיוחד אליה,ולה גם אלי.אחי ואני פינקנו אותה מיומה הראשון לא פחות מהוריינו.היא היתה יפה במיוחד ובנוכחותה הביאה לכל מקום אווירה נעימה ועליזה.תכונה זו ליוותה אותה כל ימי-חייה.מעשי-שובבות לא היו רחוקים ממנה ולא פעם נאלצתי"להוציא אותה מהבוץ".כשאחי ואני עזבנו בתקופת היטלר את הבית לצמיתות,היא היוותה להוריי משענת חשובה בשעות הצער.אחרי שאף היא עזבה לאנגליה,והוריי היו כבר בארה"ב,היא רצתה לעלות לארץ-ישראל ולהיצטרף אלי.אך הוריי היו כ"כ קשורים אליה,וגם זקוקים לה מבחינה נפשית,ועמדו על בואה אליהם לארה"ב.אהבתה ודאגתה להוריי עד יומם האחרון הצדיקו החלטה זו.הקשר ההדוק בין שלושתנו נמשך כל ימי-חייו ומצא ביטוי בשעות קשות של הזדקקות זה לזה.הלוואי שילדינו ונכדינו ימשיכו במסורת משפחתית זו.הנני להזכיר את המסופר במקום אחר של זכרונות אלה,והוא מעשי-הבן דוד של אבי,אשר איפשר בתקופת הנאצים הגירת עשרות מבני-המשפחה ע"י מתן עריבות כספית.-למרות המרחק הגיאוגראפי הגדול הננו מתראים שלושתנו,אחי הרולד,אחותי לי ואני,ככל שמצבנו הפיסי מאפשר לנו זאת.

גרמניה בין שתי מלחמות-עולם

להבדיל מתקופת ילדות מאושרת התרחשו בגרמניה דאז תופעות והתרחשויות חמורות מההיבט הפוליטי והחברתי.ללא ידיעה כלשהי.לא יכולים להבין התפתחות שהביאה לבסוף לאסון של עלית הנאצים לשלטון בגרמניה.עם התבוסה של גרמניה במלחמת העולם השניה היא נאלצה לחתום על חוזה שלום שחייב אותה לשלם פיצויים בסכומים אסטרונומיים ולהעביר מפעלי-תעשיה מצליחים לידי צרפת.כ"כ נאלצה להחזיר שטח-מריבה "אלזאס-לוטרינגן"לצרפת ולשמור באזור הריין על שטח מפורז מצבאה שנשאר בממדים מצומצמים,אך משמעותיים כפי שנראה בהמשך.פירוק התעשיה פעל בכיוון הפוך מכפי שציפו.גרמניה הקיסרית תוך זמן קצר תעשייה חדישה,שלאחר מכן הפכו אותה במהירות לתעשית מלחמה אדירה.את הצבא המצומצם ידעו להפוך לצבא עילית וכל חייל נחשב לקצין.רק סוכשרים ביותר נתקבלו לצבא זה. מסגרת צבאית זו איפשרה תוך זמן קצר לפתח יותר מאוחר צבא בעל עוצמה עצומה. תשלומי הפיצויים,תוך פירוק חלקי של התעשיה,הביא להדפסת כסף ללא כיסוי, ולבסוף לאינפלציה הגרמנית המפורסמת.כסף שהדפיסו בכמויות עצומות לא היה שווה,כמעט למחרת היום,את הנייר עליו הודפס.רבים,רבים הפסידו את רכושם ובסיסם הכלכלי.מפעלים על מפעליהם פשטו את הרגל,וכתוצאה מזה היו המונים של מחוסרי-עבודה.כשכמעט כל הכלכלה התמוטטה התערבו האמריקאים,ונתנו יד לייצוב המטבע.בקביל לזה התפתחה שנאה לצבאות הכיבוש ובמיוחד לצרפת כאויב מס' אחד.באותו הזמן צצה שכבה של עשירים חדשים,שעוררו בתקופת שפל זו קנאה ושנאה רבה.בין עשירים אלה היו יהודים רבים.אמנם בצד השני של המדרס היו בין היהודים גם בעלי מפעלים קטנים ובינוניים , שפשטו את הרגל.בקיצור כל המרכב הסוציאלי והחברתי התערער והתמוטט.אמחיש אינפלציה זו בעזרת דוגמה ממשפחתנו:האח של אימי היה בעל שתי חנויות שטיחים עם מלאי גדול. בראותו שלא נשאר לו שום ערך ממשי מסכירת סחורתו,ושאינו יכול לקנות עבור הכסף הנכנס סחורה חדשה,הוא סגר את השערים של שתי חנויות השטיחים.הוא פתח אותן מחדש אחרי גמר האינפלציה וקיבל תמורת סחורתו ערך ריאלי בסחקים החדשים.באותו הזמן ביקרתי בפעם הראשונה בעיר ברלין והוא הציע לי לעזור במבצע המכירה והבטיח לי 10% ממכירותי.עמדתי בהצלחה במשימה וכך הרווחתי בפעם הראשונה בחיי סכום כסף ממשי.דודי "מוריץ" הבין היטב כיצד לשמור על ערך כספו באינפלציה דוהרת.הוא רכש באתר מרכזי ב ברלין בתים,וכך שמר על ערך הונו.שמו לא הופיע במדריך טלפון,ע"מ שהדיירים לא יטרידו את מנוחתו.

ספרות וציור

בעתים של מלחמה נוהגים עמים להעמיד בראש סדינותיהם מנהיגים המוכשרים ביותר, כי הם חשים, שהם לוחמים על קיומם. כך העמידו במלחמת העולם השניה את צ'רצ'יל בראש אנגליה, את רוזבלט בארה"ב, את דה גול בצרפת ובראש העם היהודי את וויצמן ואת בן-גוריון. עקבות תקופות אלו מוצאות את ביטוין בספרות ובאמנות, מפני שמתעוררות שאלות רבות, כגון האם הקרבנות של רבבות צעירים היו מוצדקים וכיצד לבנות עולם יותר טוב ויותר צודק. אלו גם שעות כושר לשחרור או לשיעבוד של עמים.

כל זה מצא את ביטויו בספרות ובאמנות בתקופת ילדותי ונעוריי. "בלעתי" בעת ההיא המון ספרות. איננני מתימר לכתוב תולדות ספרות. אך הושפעתי כל כך מענקי הספרות, שברצוני לציין מזכרוני כמה שמות, למרות שאני משוכנע ששכחתי רבים מהם תומאס מאן ואחיו היינריך ובנו קלאוס, פרנץ קאפקה, שהשפיע על כל ספרות תקופתו, סטפאן וארנולד צווייג, ליאון פויכטוואנגר, ואסרמן וברכט, הרמן הסה, גרהארד האופטמן ורילקה. בסיוחד זכור לי ספרו של פרנץ וורפל: "40 הימים של מוסה-דאג" שבו תואר גורלו של העם הארמני. וורפל בוודאי הושפע מההקבלה שבין הארמנים והיהודים בתולדות קיומם. אני ממליץ לכל יהודי על קריאת ספר זה, כדי ללמוד מה עולה בגורל עם, שאינו יודע לעמוד על נפשו.

בציור, בפיסול ובגראפיקה השפיעו את השפעתם אמנים כגון קטה קולביץ בה-בלטתה הקטגוריית של הענייים והמדוכאים בעיקבות הביטוי בציוריה; רודין השפיע רבות ע"י פסליו; אך הגדול מכולם היה ללא ספק פיקאסו, שפרץ דרך חדשה בציור. בעלות פראנקו לשלטון בספרד הוא נתן ביטוי היסטורי לאכזריות של הפאשיסטים כשהפציצו כפר שלם בשם "גוארניקה". ציור קיר זה נמצא במוזיאון לאמנות מודרנית בנ"י. אני ממליץ לכל אחד, המזדמן לביקור בנ"י להתבונן ביצירה זו. אציין כאן שם אחר: שאגל, שביצוריו ידע, בין היתר, לשסור על החוויה של העירה היהודית במזרח אירופה. כ"כ ביטא בחלונות אמנותיים ובשטיחי קיר נושאים מהתנ"ך. את יצירותיו אנו מוצאים בכל בירות העולם.

לצערי, איננני יודע לצייר. אך אני אוהב להתבונן בתמונות. כשמזדמן לי בביקוריי בעיר, הן בישראל והן בעולם הרחב, אני מבקר במוזיאונים על מנת להינות מהסתכלות ביצירות הגדולות, שאותן אפשר למצוא בגלריות הרבות, העומדות לרשות הציבור הרחב. (בשלב יותר מאוחר של חייי ליסדו אותי הבנה של ציור.)

גם בארכיטקטורה התפתח קוו חדש הן בעיצוב פנים והן בעיצוב חוץ.נשללו מוטיבי הבעה מיושנים וניסו למצוא ביטוי עיניני וטבעי. זה הביא בין היתר לעיצוב רהיטים,שהתרחק מקישוטים מיותרים ולשימוש חומרים חדשים.אחד הארכיטקטים המובילים היה מנדלסון,אשר בשלב מסוים יצץ גם לקיבוצי.רעיונותיו לא נתקבלו אצלנו,כי היו מהפכניים מדי.-

בסיום פרק זה יורשה לי לחזור לספר ששכחתי להזכיר.שם הספר:"במערב אין כל חדש".הסופר אריך מריה רמארק מתאר בו את זוועות המלחמה ובמרכזן חייל,שנהרג בסיום המלחמה.הודעת המלחמה הלאקונית אומרת באותו היום:"במערב אין חדש". הספר הומרט וגרם למהומות בין פאציפיסטים לבין הימין הלאומני שהתחזק בימים ההם.

תאטרון ומוסיקה

בתקופה שבין 2 מלחמות העולם חלה פריחה גדולה בכל שטחי האמנות.בתיאטרון הופיעו שחקנים גדולים ומחדשים רבים.לא אביא כאן שמות רבים,כי חשיבותם היתה בעיקר לתקופתם.אזכיר רק שם אחד:מקס ריינהרט,שהיה מיסד הפסטיבאל שבעיר זאלצבורג והקים קוו חדש באמנות הבמה.אחרי פעילותו הפוריה בווינה ובברלין היגר,בהיותו יהודי, להוליבוד.בטיוחד פרחה גם אמנות הבמה הזעירה,הקאברט, שמתאפיינת ע"י שירה,ריקוד וסאטירה,ששמה ללעג תופעות מגוחכות בתקופתה. עם עליית הנאצים הושם מיד קץ לאומנות זו בגרמניה,כי להם לעגו במיוחד,ואם גם לא להם בלבד,הרי לתופעות אבסורדיות הרבות של אותה העת.

גם במוסיקה היו הרבה חידושים.אהובה במיוחד על הקהל היתה "האופרה בגרוש" של קורט וייל וברתולד ברכט.אף היא היתה סאטירה סוציאלית חריפה ואקטואלית. אהבתי את השירים והטונציה של וייל,שהיתה חידוש מרענן.אך מרכז המוסיקה, שעבר עם פירוק הקיסרות האוסטרית מווינה לברלין ולפאריז,עבר גם לעולם החדש, לאמריקה.בין רבים בלט כאן ג'ורג' גרשווין במחזות "פורגי ובס" ו"אמריקאי בפאריז" ו"הראפסודיה בבלו".הופיעה מוסיקת הג'ז המתאפיינת באלתורים שלה.למוסיקאים השחורים היתה שליטה טבעית וכשרון מוסיקאלי מקורי.ביניהם בלטו לואי ארמסטרונג ודיוק אלינגטון,ובין הלבנים בני גודמן ופאול וייטמן.-לבסוף אני רוצה להזכיר את האופרטות הרבות שביטאו כ"כ הרבה אהבה ושמחת חיים.-לסיכום אפשר לומר שהיתה זאת תקופה יצירתית ביותר.

מ ד ע ו ט כ נ י ק ה

איננני מתכוון,ואני גם לא מעז לתת סקירה על מדע וטכניקה בין 2 מלח"ע. בכוונתי להעיר ולספר על כמה נושאים שנשארו בזכרוני,ואשר נראים לי חשובים מנקודת ראייה סוביקטיבית.

בנעוריי הומצא ה ר ד י ו.אבי היה תמיד ער לחידושים,והוא רכש יחסית מוקדם מכשיר רדיו.בתחילה לא היה רסקול,אלא שמעו באוזניות.אבי הביא את המכשיר עם 4 אוזניות בחגיגיות לביתנו יחד עם 4 חוברות של תמלילים לאופרה "פרסיבל"מאת ואגנר.הקשבנו בהתפעלות כ 4 שעות לפלא החדש.כעבור זמן קצר רכשו אחי ואני לרדיו גביש והרכבנו אותו בעניין רב בחדרנו.מיטות הברזל שימשו לאנטנה.אז ודאי לא שערנו את סמד החשיבות של המצאה זו,ואיזו העשרה היא תביא לאנושות.הרי היום אין כמעט בית שלא נמצא בו רדיו,המביא מוסיקה ותרבות והנאה בהתאם לבחירתו וטעמו האישי של כל אדם.מובן שצריך להדגיש את מסירתן של חדשות,המגיעות בן-רגע לכל פינות העולם.בתקופת היטלר השתמשו ברדיו להפצת שקרים ולהטעית דעת הציבור.מינו שר תעמולה,שניצל ללא מיצרים במה זו.האנגלים היו די מוקדם ערים למתרחש,ותחנת הרדיו הממלכתית, ה-בי-בי-סי,הפכה למשקל נגד,שהגרמנים פחדו ממנה עד כדי כך,שהחרימו מרבים את המכשיר,מה שלא מנע האזנה בחשאי,במיוחד לתחנה בריטית זו.

וכאן עולה בזכרוני משהו אחר.במלחה"ע 1 לא היה לגרמנים מספיק דלק להפעלת תחנות החשמל שלהם.לצורך התאורה בדירות השתמשו בגאז.בגלל הגבלות כליות הוחזר השימוש בחשמל בהדרגה,ובכל בית נהגו להשתמש בו בחיסכון.עד היום איננני סובל בזבוז בנידון,ומעצבן מדי פעם את בניי בגישה חסכונית זו.

בתחילת שנות השלושים נכחתי בעיר פרנקפורט,כאשר ספינת-האוויר שנקראה "צפלין" יצאה בדרכה לארה"ב.בגרמניה חשבו,שמכשיר זה יבטיח בעתיד את התעופה האזרחית.האירוע היה מרשים.אך הצפלין,שהשתמש בחומר הדלק "הליום"עלה בלהבות בעת החנייה בניו-יורק,ואיתו עלה בלהבות החלום על חשיבות כלי תחבורה זה,אשר דרך אגב הומצא ע"י יהודי אוסטרי בשם שוורץ(ולא ע"י הרוזן צפלין,כפי שמקובל לחשוב ואף לכתוב בלקסיקונים).

בין 2 מלח"ע עבדו בארצות רבות על פיצוח האטום.אין לתאר את מהלך ההיסטוריה,לו גרמניה היתה מקדימה את יתר מדינות העולם.על זה בהקשר אחר.

אחרי הפסקה של חודשים אחדים, אני חוזר לכתיבת-הזכרונות. כתיבת ההפסקה היתה ניתוח בירך. התקשיתי לדרוך על רגלי הימני ולאחר דחיות אחדות החלי- פו לי פרק הירך. סבלתי מכאבים רבים ואחהי הניתוח אני מרגיש כאילו נולדתי מחדש. אני מספר זאת כאן ע"מ לציין את התקדמות הרפואה. כמו לגבי המכונית פותחים את האדם, מחליפים לו חלק מגופו וסוגרים אותו. נקווה שההתקדמות ב- רפואה תביא רק ברכה לאנושות. הנאצים העזו לבצע ניסויים גנטיים ולהרוג בעלי מום. הלוואי שזמנים אפורים כאלה לא יחזרו, וכי יישמרו זכויות האדם!

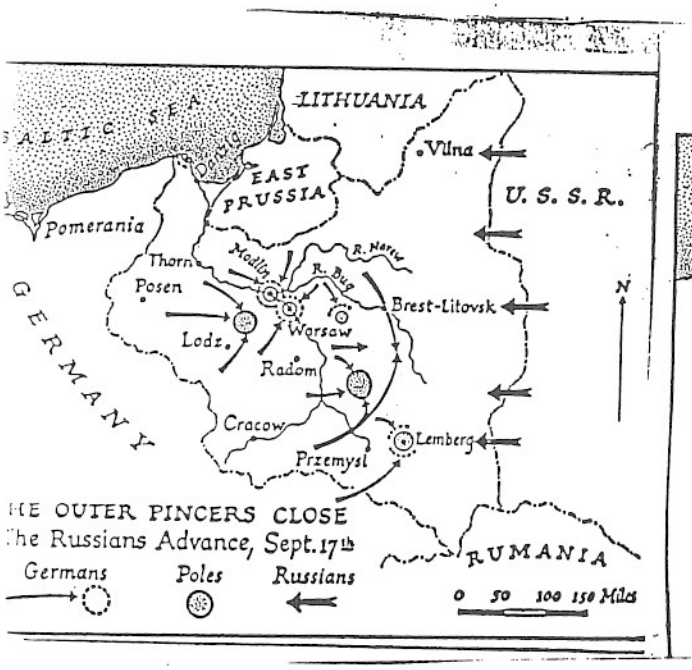

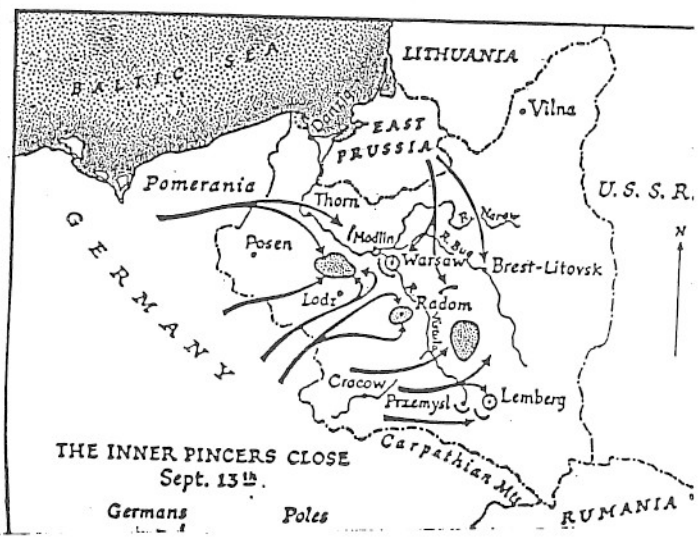

על מנת שיבינו הדורות הבאים את האסון שבא על רוב העולם עם מלחמת העולם השניה, נחוץ להבין את רקע התקופה. אירופה המערבית, שעומדת כנראה בשנות ה-90 של המאה העשרים לפני איחוד, היתה מחולקת למדינות רבות, והלאומניות היתה מאד מפותחת. מלבד רוסיה, שיצאה במידת מה, בגלל ההפכה הבולשביקית, מהתמונה, היתה גרמניה, יחד עם דוברי גרמנית במדינות אחרות, בעלת האוכלוסיה הגדולה ביותר ביבשת. בעקבות התפוסה כמלה"ע א' הוטל על גרמניה נטל כלכלי כבד, והיא אף הפסידה אזורים רבים בעלי ערך כלכלי או אסטרטגי. אציין כאן רק את חבל הסאר העשיר בפחם, וחבל הריין הפונה לצרפת, שבו נאסר על גרמניה להחזיק צבא. למרות התפוסה חזר הצבא הגרמני למולדתו מאורגן למדי עם סיום מלחמת העולם הראשונה.

תוצאה אחרת ממלחמה זו היתה, שהאימפריה האוסטרו-הונגרית התפרקה. פיצולה למדינות נפרדות, שכל אחת מהן דאגה לאינטרסים הלאומיים שלה, נתן בהמשך את אותותיו. כאן המקום להזכיר, שאימפריה זו השפיעה בהיסטוריה מידי פעם השפעה חשובה על התפתחות העינינים באירופה. רק עם איחוד גרמניה בסוף המאה הי"ט, נהפכה זו בתקופת שלטונו של הקנצלר ביסמרק לכח מרכזי.

בעיקבות מלה"ע א' נוסד חבר הלאומים, שאמור היה לפתור בעיות כין מדינות ע"י הידברות, במקום ע"י ציחצוח חרבות. אך אירגון זה קיבל כבר בשעת היווסדו מכת מוות, כאשר ארה"ב לא הצטרפה אליו, בין היתר כתוצאה משטף דם במוחו של הנשיא ווילסון.

בהסכם שלום חייבו את גרמניה לשלם פיצויים אסטרונומיים עבור הנזקים שהיא גרמה. התוצאה היתה גל עצום של חוסר עבודה ואינפלציה דוהרת. אך ארה"ב ואנגליה סייעו לה כעבור שנים ספורות בסכומים גדולים, כך שלמעשה גרמניה לא שילמה פיצויים מאוצר המדינה שלה.

היבט אחר היה, שכתוצאה מיציאה זמנית של גרמניה ורוסיה ממשחק הכוחות בעולם, הפכה יפן לכח ימי, בעלת הצי השלישי בגדולו בעולם. היום כבר ידוע איזה הרס ונזק היא גרמה לארה"ב בפרל-הבור במה"ע השניה. האוכלוסיה ביפן גדלה בין 1914 - 1930 מ 50 מיליון ל 70 מילון. גם שם היתה התפתחות, שהובילה לבסוף במה"ע השניה להצטפותה לגרמניה.

באירופה הלך וגבר הרצון לשלום, שמצא את ביטויו בועידה לפירוק הנשק. רצון זה לא נשאר בגדר של דיבורים בלבד, אלא החל באמת תהליך של צמצום הנשק. המדינאים עשו מאמצים גדולים לקידום הנושא. אישית הייתי כ"כ מושפע מאווירה זו, שבחרתי לי כנושא להרצאה בבי"ס את "התקרבות בין גרמניה לבין צרפת". - בצורה סמויה שטר הצבא הגרמני, שהוגבל בהתוקף חוזה השלום למאה אלף חיילים, על כוחו ולא שקט על שטריו. העדיפו לקלוט לצבא-הקבע בעלי השכלה גבוהה. כשבאה שעת הכושר התברר, שצבא זה היה מורכב ברובו מקצינים בעלי פוטנציאל עצום, שידע תוך זמן קצוב להפוך כלי זה לעוצמה, שאף צבא אחר לא יכל לעמוד נגדו.

עם סיום מלה"ע הראשונה חוסל השלטון הקיסרי ובמקומו הוקמה רפובליקה. נקודת המוצא היתה בלתי מוצלחת, כי אנשי השלטון החדש, שלא היו אשמים בתבוסת גרמניה, נאלצו לחתום על תנאי-כניעה, שהשפילו את המדינה. החוגים הלאומנים לא סלחו על חתימה זו, שהיתה בעיניהם פגיעה בכבודה של גרמניה. בנוסף לכך טענו כלפי השטאל את הטענה המגוחכת של "תקיעת-סכין בגב האומה בעת המלחמה". כאמור העבירו את אשמת המפלה על שכמי-המדינאים של הרפובליקה הצעירה, שמתחילתה לא היתה לפי רוחם. באותה העת חזרו המוני חיילים משוחררים הביתה. הם מצאו את עולמם הקודם הרוס לחלוטין. הכל התערער. כ"כ פחדו מהמהפכה הרוסית, וחששו מ- עלית המפלגה הקומוניסטית, שהיתה בעיניהם יותר נאמנה לרוסיה, מאשר למולדתם הגרמנית. - שוב אביא תמונה שנחרתה בזכרוני מהרחוב הגרמני דאז. לא היתה דאגה הולטת לנכי-מלחמה. קרבנות מלחמה, שאיבדו יד או רגל, הסתובבו וביקשו נדבות. התרשמות זו אינה עוזבת אותי עד היום. (להבדיל הבדלה מוחלטת, אנחנו היום בי- שראל, שקמה בינתיים על רגליה, איננו מכירים גבול במילוי חובתנו ובמאמצינו לשקם כל נפגע מלחמה, שלחם למען המולדת).

משנת 1929 עד 1932/33 התערערה היציבות בחיי-הכלכלה בכל הארצות המ- תועשות. בבורסה בנ"י, שהיתה בעת ההיא האינדיקאטור לכלכלת העולם, הפסידו הון עתק בספולת ללא תקדים. חיי-הכלכלה המעורערים הביאו לחוסר עבודה הרסני. המ- וני בני אדם מצאו את עצמם בארה"ב ללא עבודה. באנגליה עלה מספר המובטלים ממליון ל3 מיליון. בגרמניה 10% מכח העבודה מצא את עצמו באותו המצב. בראש ארה"ב עמד נשיא, שלא היה מסוגל למצוא פתרון לבעיות הקשות. רק עליתו של רוזבלט ב 1932 הביאה לשינוי המצב. ללא ספק תרם חוסר העבודה בגרמניה לעלי- תו של היטלר לשלטון.

× × × ×

היטלר עולה לשלטון בגרמניה

בשנת 1925 נפטר הנשיא הסוציאל-דמוקרטי של גרמניה אברט.כשניא שני נבחר הינדנבורג,שהציל במח"ע הראשונה את הצבא הגרמני ממפלה צבאית בחזית המזרחית.ב 1932,למרות היותו סנילי למדי,ולא מעונין בכך,נבחר פעם שניה ברוב גדול לנשיא גרמניה.לבחירה זו היתה תוצאה ללוא תיקון,כאשר קרא ב 30 בינואר 1933 להיטלר להיות קנצלר (ראש ממשלה) של גרמניה.

בהתנגדות פנימית רבה אני נגש לכתב על היטלר.בבתי-כנסת היהודיים נוהגים ובפורים בזמן קריאת מגילת אסתר לרעוש כל פעם,שמשטיעים את שמו של המן, שרצה על-פי הסיפור להשמיד את כל היהודים.אך בכל זאת אני נאלץ במסגרת זו לכתוב עליו,היות ולהופעתו היתה השפעה רבה והרסנית על מהלך העיניניים במחצית הראשונה של המאה העשרים.אין להפריד בין גרמניה בפרט ואירופה בכלל מ1933 עד 1945 ובין אישיותו הפתלוגית והדמונית של היטלר.בכושר הדמגוגי בנאומיו הוא ידע לשלוט על המונים.בשנאתו המפלצת להיודים הוא האחראי הראשי,אם גם לא הבלעדי להירצחם של 6 מיליון יהודים ולרצח המוני של בני-עמים אחרים.חושבני,שמח אדם אינו מסוגל להבין מה זה רצח 6 מיליון בני אדם.אולי ניטיב להבין זאת,אם בעת קריאת עיתון אנו נתקלים במקרה רצח אכזרי אחד בלבד,שמעורר בנו סלידה עמוקה...- כפי שנראה,הוא לא הכיר בכל התחיבות חוזית והפר בלי היסוס כל הסכם למחרת חתימתו האישית.

אך נחזור פעם נוספת לפשע של רצח יהודים על פי עדות אחד הנוכחים.יאמר כאן,שבשיטה זו פעלו לפני ש"שיפרו" את ההשמדה של בני אנוש ע"י תאי-הגאזים.

"הלכנו ישר לחפירות.שם שמעתי בתדירות ירות.ממשאית ירדו גברים,נשים וילדים מכל הגילים.על פי פקודה של איש ס.ס.,שהחזיק בידו שוט-כלבים ושוט סוסים,הם הוכרחו להתפשט ולהניח את בגדיהם ואת נעליהם,את תחתוניהם ואת גופיותיהם במקומות לפי סדר.ראיתי שם 800-1000 זוגות נעליים.האנשים התפשטו בלי צעקות ובלי בכי.הם עמדו בקבוצות משפחתיות,ונפרדו זה מזה,והמתינו להוראתו של איש ס.ס.,שעמד ליד החפירה אף הוא עם שוט בידו.לא שמעתי כל אנחה או כל בקשת רחמים.שמתי לב למשפחה בת 8 אנשים,וביניהם אשה בעלת שער-שיבה, שהחזיקה על זרועה ילדה בת שנה.היא אמרה לה משהו ודגדגה אותה.הילדה צחקה בקול רם.הורי-הילדה הביטו עם דמעות בעיניהם.האב החזיק בידו ילד בן עשר, ודיבר אליו בשקט.הילד נלחם נגד דמעותיו.האב הצביע שמימה,ליטף את ראש הילד והשתדל להסביר לו משהו.אז נשמע קול איש ה-ס.ס. אל פקוגיו.אלה הפרידו 20

איש מהאסירים,והורו להם לגשת אל החפירה.ביניהם היתה גם המשפחה שעליה סי-
פרתי.אני נזכר בבת 20,רזה ובת שער שחור.כשעברה על-ידי היא הצביעה על עצ-
מה ואמרה "בת 23".הלכתי מסביב לעריסת החול והתגלה לפני קבר ענקי,שבו שכבו
בצפיפות איומה גופות זו על זו,ורק ראשיהם בלטו.מקדוחיהם של כמעט כל הקור-
בנות נדף דם.רבים עדיין התנועעו.אחדים הריסו זרועותיהם או סובבו את ראשי-
הם כדי להראות,שהם עוד בחיים...חיפשתי בעיניי את היורים.בקצי החפירה ישב
בנוחיות איש ס.ס.על ברכיו היתה מכונת יריה והוא עישן סיגריה.הערומים לח-
לוטין ירדו במדרגות שחפרו בקיר החפירה והחליקו מעל ראשי-השוכבים אל אותו
המקום,שסימן להם איש ה-ס.ס.הם נשכבו לפני המתים,ואחדים ליטפו כאלה,שעד-
יין היו בחיים ודיברו אליהם בשקט.א"כ שמעתי צרור יריות.הסתכלתי לתוך הח-
פירה.שם ראיתי גופות מתקפצות או שראשיהם נשכבו כבר בשקט בצמוד לגופם." *

הדיות או בר דעת יתקשה להבין באיזו קלות הצליח היטלר לשנות ע"י כיבו-
שיו את מפת אירופה ואת מהלך ענייני במדיניות בכל העולם.לצעשה הוא כתב
שחור על גבי לבן על תכניותיו בנידון בספרו "מ א ב ק י "
הוא נולד באוסטריה.רק סמוך לרצונו להיבחר לפרלמנט,רכש ע"י טריק את הנתי-
נות הגרמנית.בשנת 1923 רצה באמצעות "פוטש" לכבוש את השלטון.בנסיון זה
נכשל,והוא נידון ל 5 שנים מאסר.כבר אחרי שנה שוחרר מהכלא.באותה השנה הוא
יסד מחדש את המפלגה הנציונל-סוציאליטית.כמנהיג המפלגה החזקה ביותר הוא
נקרא ע"י נשיא המדינה להיות ראש ממשלה.תוך זמן קצר הוא חיסל את כל המפ-
לגות האחרות ובכך הביא לשליטה בלעדית של מפלגתו.עם פטירתו של הינדנבורג
באוגוסט 1934 הוא איחד את 2 התפקידים בידו.במשאל-עם קיבל אישור למעמד זה.
משום מה לא השתמש אף פעם בתואר "נשיא",אלא בכינוי "ה מ נ ה י ג".על פי
הקונסטיטוציה הויימארית נשבע הצבא עליה.הליך זה שונה ע"י השבעת כל חייל
לנאמנות למנהיג.לשבועה זו היו בהמשך תוצאות מרחיקות לכת בכל המערכת הצ-
באית,ובמיוחד במסגרת הקציונות הגבוהה.אי-לכך היה גם הגיון בהכנעתו לחלוטין
ובחיסולו המוחלט של היטלר,כי בכך כל חייל וכל קצין משבועת הנאמנות למנהיג.

אך נחזור לימי עליתו של היטלר לשלטון.ב 27 בפברואר 1933 עלה בית הפר-
למנט הגרמני REICHSTAG בלהבות.מעולם הצליחו להבהיר מי הצית אותו.אך הנאצים
ניצלו את האירוע למטרותיהם,בהיות כל פרלמנטריסם וכל תהליך דמוקראטי שנוא
עליהם.שר התעמולה שלהם ג ב ל ס קיבל משימה זאת על עצמו.

* מתוך ספר על היטלר מאת י.ס.פסט

על מנת להבין את חיסול המשטר הדמוקראטי אביא כאן סיסמה שהוחדרה בימים ההם בגרמניה:"אדולף היטלר הוא גרמניה וגרמניה היא אדולף היטלר".סיסמה זו,שהתקבלה תוך זמן קצר על רוב העם,סבטאת השלטת דיקטאטורה בלתי מוגבלת של היטלר ומפלגתו הנאצית בארצו.

כידוע היתה שינאת יהודים אחד הסעיפים העיקריים של הנאצים. שינאה זו מצאה ביטויה המאורגן הכמעט רשמי באחד באפריל 1933.יום זה חרוט היטב בזכרוני,למרות שעברו בינתיים יותר מ 55 שנה.עברתי ברחובות עיר הולדתי אופנבך.לתדהמתי גיליתי,שכל חלונות הראוה,שהיו בבעלות יהודית,סומנו בצבע בולט,שדרש מהציבור להימנע מקניה אצל יהודים.סיסמאות כמו "יהודים החוצה" או "גרמנים אל תקנו אצל יהודים"וכד' הועמדו במרכז"שבת הבויקוט"..(החרם) באותו היום הבנתי עד עומק לבי,שדרך חיי בגרמניה והזדהותי עם המדינה שבה נולדתי,באו לסיומן.החתך היה עמוק כמו שהזעזוע היה עמוק.הייתי אז בן 18. אוסיף כאן ש"שבת בויקוט" זה התנהל בכל רחבי גרמניה,ומסנה והלאה התנהל חיסול היהודים עם עליות וירידות עד להשמדתם במחנות ובמשרפות.ועוד אי-לוסטראציה מוחשית למתרחש באותו היום:לידידי-משפחתנו היתה חנות כלבו מצליחה במרכז העיר.בן המשפחה הוכרח במברשת שיניים לצחצח את צבע השמן,שבו ליכלכו בסיסמאות את המדרכה לפני החנות.הוא שכב שם על הבירכיים וההמון עמד סביבו.עד כדי כך חלה הידרדרות להוליגניות.

אירוע אחר בעל חשיבות לביסוס שלטונו של היטלר התרחש כשנה אחרי-כן. מאז עליתו של היטלר לשלטון נאבק הצבא הגרמני עם האירגון ס.א. של המפלגה הנאצית על העליונות בהשפעה במדינה.בתוך קבוצות הסער היו כל אלה שלחמו עם היטלר משנות ה -20.היטלר חשש מהתקוממות נגד מנהיגותו.ב 30 ביוני1934 חיסל כ 7000 בני אדם ללא משפט.במבצע זה ביסס סופית את מעמדו כמנהיג בלעדי לא רק במפלגתו,אלא גם בצבא הגרמני,שאף בו חוסלה אופוסיציה של גנרא-לים.קראו למבצע "הלילה של הסכינים הארוכים".ציון זה מבטא יותר מכל דבר אחר,לאיזו רמה תרבותית הגיעה מדינה זו ,שנחשבה מקודם למדינה הצועדת בראש "התרבות המערבית".

תת-

× × ×

ו ע י ד ת וַ א נ ס ה

לפני שאעבור לפרק אחר,שמאפשר להבין על קצה-המזלג את המתרש אחרי עליתו של היטלר לשלטון,עלי למסור על מפגש גורלי של כ 15 איש בוילה בוַאנסה שבאיזור ברלין.לועידה זו נקראו כל הגורמים,שיכלו במלוא הקיטור לבצע,וביסודיות,מר-ביתאת השמדת היהודים באירופה.המפגש התקיים ב 20.1. 1942 והיו בו מיוצגים משרד החוץ,הצבא,המפלגה וה-ס.ס.,ונציגי השולטים באזורים הכבושים.נזכור,שב-שנת 1942 הצבא הגרמני כבר נחל את כשלונותיו הראשונים ברוסיה,אחרי נצחונות כמעט בלתי מוגבלים במלחמתו באירופה המרכזית.הסטוריונים שואלים את עצמם, מדוע דווקא בשעה שהופיעו הסימנים הראשונים של מגבלות בנצחון במלחמה,נגשו לביצוע "הפתרון הסופי" ע"י השמדת כל היהודים,חצאי-יהודים או רבע יהודים וכד'.יש כאלה האומרים,שרצו בניצול אמצעי זה להשיג שינוי הקוו אצל בנות-הברית,שלהם נודע הדבר למרות כל הסודיות.אחרים ראו בזה המשך עיקבי של "נ-בואות היטלר,שצחקו עליו,אך הצחוק יעבור להם,והוא ישאר צודק בנבואותיו". מי היו בעצם מבצעי כל הפשעים הנוראים האלה,שידעו באופן "בירוקראטי ותעש-יתי" וללא רגש אנושי להוציא משימות אלו לפועל?בשנת 1930,הווה אומר 3 שנים לפני עליתו של היטלר לשלטון היה לנאצים רוב בארגוני הסטודנטים.בועידת וַא-נסה השתתפו 7 בעלי תואר דוקטוראט.ז.א. שביניהם היו רבים,שעדעו את נושאי-התרבות בגרמניה,כגון גֶטֶה וקַאנט.אי-לכך אין לומר,שרק פשוטי-העם היו מסוג-לים למעשי רצח בתאי הגאזים,להוביל בקרנות-בהמות של רכבת המוני בני אדם בצפיפות נוראה,שרבים מהם שבקו חיים עוד בדרך בגלל חנק,צמאון ודוחק.גם אין זה נכון לומר,שהצבא הגרמני לא ידע על הנעשה.הוא שיתף פעולה ללא הגבלה,וה-שתתפות נציגו בועידת וַאנסה מעידה על כך.בחזית לא יכלו לבצע שום דבר בלי ידיעת הקצינות הגרמנית הגבוהה,שהיתה ברובה בעלת השכלה אקדמאית.נסיונות גנטיים אכזריים ביותר בוצעו ע"י רופאים,ומעידים על כך,שהשכלה גבוהה איננה ערובה להגנה על זכויות האדם האלמנטאריים ביותר.לאן אכזריות זו יכלה להגיע יובהר מצעד המוות,בשעה שצבאות הברית התקרבו למחנות ההשמדה.לטישטוש הפשע-ים הוצאו בקור חורפי איום אלפים למצעד,שרובם לא יכלו לעמוד בו מפאת תת-תזונה.מי שנפל נשאר בדרך.אחרים נורו ללא רחמים.רק בואם של בנות הברית שינה את גורלם של הנשרדים.מדוע אלה לא מנעו את הסבל משך המלחמה היא שאלה עליה מתנהל ויכוח קשה.רוזבלט וצ'רצ'יל ידעו.מה מנע מהם להתערב...-?

* * *

כיבושיו של היטלר באירופה

לכוארה אפשר לשאול מדוע הכותרת "כיבושיו של היטלר" במקום "כיבושיה של גרמניה". למתעמק בנידון יתברר, שהיטלר היה הדוחף והגורם העיקרי (ביחד עם גירינג) לקוו התקיף. בנובמבר 1937 קיים היטלר ישיבה, שבה השתתפו גם שר החוץ וכם ראשי הצבא הגרמני. הם התנגדו לתכניות התוקפניות של היטלר. תוך זמן קצר סולקו מתנגדים אלה ממשרותיהם והוחלפו ע"י נאצים או נאמנים לו. יאמר כאן, דרך אגב, שביפאן קבע הקיסר מעל ראשי הצבא את הקוו התוקף ובאיטליה מוסוליני. הגנראל שעמד קודם לכן בראש הצבא הגרמני אמר עם סילוקו: "איש זה הוא הגורל של גרמניה, והגורל ילך איתו עד הסוף המר".

כפי שציינתי מקודם, התחייבה גרמניה על פי חוזה ורסיי לשמור על האיזור מעבר לריין, על גבול צרפת, על איזור ללא צבא. אחד מצעדי היטלר הראשונים היה הכנסת צבא לחבל זה. כבר אז התגלתה חולשתה של אנגליה, שלא היתה מוכנה לתגובה ולתמוך בצרפת בעצירת תוקפנות זו ואי-שמירה על חוזים תתומים. 9 חודשים אחרי עלית היטלר לשלטון עזבו הגרמנים את הועידה לפירוק הנשק ואת חבר-הלאומים, ואף הביאו לידיעת העמים האחרים שהם דורשים שוויון בנשק בכל התחומים. עד לפרוץ מלה"ע השניה נעשתה גרמניה בעלת הצבא היבשתי הגדול והמודרני בעולם, שברשותו הטנקים והמטוסים החדישים ביותר. כל זה התבצע, כאשר אנגליה וצרפת השתעשעו ברעיון פירוק הנשק ואף נתנו גושפנקה לחידוש ושוויון הצבא הגרמני.

ההשתלטות של היטלר על חלק גדול של אירופה החלה בעצם בכשלון הקנצלר של אוסטריה נרצח ע"י סוכני המפלגה הנאצית ביולי 1934 וקבוצה אחרת של סוכנים השתלטה על תחנת הראדיו הראשית והודיעה על התפטרות ממשלת דולפוס. אך בשלב זה הוכיחה עדיין אוסטריה כח עמידה ושר המשפטים החליף את הקנצלר שנרצח. הנ"ל חיפש במיוחד את תמיכת אנגליה וצרפת למען עצמאות ארצו. כשזה לא עלה בידו, הוא נאלץ בפברואר 1938 בצורה משפילה להיכנע לתנאיו של היטלר. באפריל אותה השנה אושרה במשאל עם ברוב של 99 אחוז הצטרפותה של אוסטריה (Anschluss) לריין הגרמני. היתה זאת המדינה האירופאית הראשונה שאיבדה את עצמאותה. צעדיו הבאים של היטלר בכיבושיו לא איחרו לבוא, היות והוא ראה, ששאר מדינות אירופה עוברות לסדר היום כמעט ללא תגובה.

* * *

היהודים הראשונים הגיעו לאוסטריה עם גדודי הרומאים,ונזכרים בשנת 906 בתקנות מכס,הוה אומר לפני אלפיים שנה.כמו בכל ארצות אירופה היו למעמד היהודים עליות וירידות,מלוות ברציחות וגירושים.היות והשליטים נזדקקו למלחמותיהם בכסף רב,השתמשו ביהודים,שבהיותם מיעוט,תמיד היו תלויים בהם, כמסניס של מערוכתיהם.כך הוטל עליהם כבר בשנת 1342 על פי המדגם במדינת בָּאיֶרן מס גולגולת.רציפות כלשהי ביישוב יהודי באוסטריה היה כנראה מאמצע המאה ה-17,למרות גירושים חלקיים,שבצדם היתה גם עליה של יהודים לעמדות חשובות בשדה הפיננסי, הרפואה והמסחר.הופיע גם מושג "יהודי החצר",שמידי פעם היצילו בכשרונם הפיננסי את אוצר המדינה המדולדל וגם את האצילות האוסטרית,שנעזרה לעתים ע"י נישואי-תערובת.בשנת 1860 נפקדו בווינה 6200 יהודים (2.2% מכלל האוכלוסיה);40,200-1870;(6.6%) 1900 - 175,000(8.6%). אחרי מלה"ע 1 ישבו כ 300,000 יהודים באוסטריה.רבבות פליטי-מלחמה מגאליציה ומבוקווינה השפעיו על הצביון הלאומי של קהילת וינה.

כשצורפה אוסטריה ב 1938 לרייך הגרמני,נמצאו בווינה,שבה חיו 80% מיהודי אוסטריה,170,000.היו בה 94 בתי-תפילה,ופעילות רבה בכל מוסדות-החיים. אנטישמיות פוליטית היתה כבר בשנות ה-90 של המאה הקודמת,כאשר עמד בראש העיר וינה אנטישמי מובהק,ודווקה הקיסר הגן על זכויות היהודים.מאד ייתכן שזרעי-האנטישמיות של היטלר נזרעו בו בצעירותו ע"י הספרות האנטישמית של הימים ההם בארץ מולדתו.בשנת 1935 היו בווינה 4500 בעלי מקצועות חופשיים יהודים, רופאים,עורכי-דין,אומנים וכד'.מאבות הציונות צריך להזכיר ראש ורא-שונה את הרצל ואת בּוּבֶר.אחרים שמוצאם מווינה הם גוסטב מאלר וקריזלר,ארנולד שינברג וְלִיהָאר בשדה המוסיקה.הננו להזכיר רק עוד שני אישים אחרים, שנאלצו לעזוב את מולדתם בתנאיים משפילים:סטיפאן צווייג וזיגמונד פראויד. אך אַל ייטעו שמות אלה.על-יד יישוב יהודי וותיק ומבוסס חיו לפחות 50% של עניים שרבים מהם הגיעו בשנות העשרים לאוסטריה,כאשר מדינה זו התדלדלה מעושרה וממעמדה ומצבה הכלכלי היה מעורער.עם כניסתו של היטלר לאוסטריה הוא מצא קרקע פורה להגשמת משימותיו האנטישמיות,והעם האוסטרי עלה בנאמנות הביצוע על הגרמנים.אביא כאן דוגמה:היהודים נושלו מדירותיהם ופשוט לא היה להם מקום מגורים.שכניהם הנוצרים,פתאום לא הכירום.יהודים שהצטופפו לפני הקונסוליות הזרות ע"מ לקבל ויזה,נלקחו מהתור ישר לשגרות ריכוז. כך הסתיים עוד פרק מפואר בתפוצות ישראל בדרך כה עצובה...-

צ'כוסלובקיה קמה כרפובליקה עצמאית בסיום מה"ע 1.כפי שמעידי השם היה העם הצ'כי והעם הסלובקי הבסיס הראשי של מדינה זו.אך היו בה מיעוטים רבים כגון הונגרים,פולנים,גרמנים,אוקראינים ועוד.בין כל המדינות החדשות שקמו אחרי מה"ע 1 היתה צ' המתעושת והדמוקרטית ביותר. בסיס לחוקתה משנת 1920 שימשה חוקת הרפובליקה הצרפתית השלישית.מדיניות החוץ נשענה מלכתחילה על צרפת נגד גרמניה ורוסיה.עם עליית היטלר נתקבלה יזמת צרפת לברית משולשת בהשתתפות רוסיה.אך הוסכם בחשאי עם בריטניה,שצ' לא תזדקק לסיוע הסובייטי בלא הסכמתה המוקדמת.

לאחר סיפוח אוסטריה לגרמניה תיכנן היטלר את פירוקה של צ'.גיוס חלקי של צבא צ' ב מאי 1983 הרתיע אף את היטלר,אך לנסיון תיווך בריטי,שהיה גורלי להמשך קיומה של צ'.באותה התקופה פלשו האיטלקים לחבש והיו מעונינים בתמיכת גרמניה.האחרונה היתה מוכנה לתמיכה כזאת בתנאי,שאיטליה תעמוד לצידה בהשתלטותה על צ'.מכאן צמח השורש,שהביא לבסוף לציר גרמניה-איטליה במה"ע 1 שאליו הצטרפה יותר מאוחר גם יפאן.כשלחץ המיעוט הגרמני בצ' הלך וגבר,פנו שגרירי-צרפת ואנגליה אל המשל הצ' והביעו את התקווה,שצ' תעשה את הכל ע"מ "לישב את השאלה".היטלר עקב היטב אחרי מאמציהן של שתי מעצמות המערב,ששללו את הצעת רוסיה לעמוד במשותף נגד כוונות הכיבוש של גרמניה.על התאלמות זאת מרוסיה שילמו שתי ארצות אלו בהמשך יקר מאד.היה כאן הזרע להחלפת שר החוץ הרוסי ליטבינוב ע"י מולטוב,שהביא לבסוף לחוזה מולטוב-ריבנטרופ,הידוע ל-שימצה.אך על זה יותר מאוחר.

כתוצאה מהלחץ האנגלי-צרפתי הסכימו הצ'כים לאוטונומיה אזורית על-פי דרישת המיעוט הגרמני בצ'.אך למעשה הגרמנים לא היו מעונינים בישוב משביע רצון,והעלו את תביעותיהם בעיקבות נכונותו של ראש ממשלת אנגליה לפגוש את היטלר בכל מקום שרק יידרש.החדשות הראשונות,שהשיגו את צ'מברלין בבואו למינכן היו:סיפוח חבל הסודטים המאוכלס בגרמנים לרייך הגרמני.הסטוריאון אנגלי ציטט את צ'מברלין בהתרשמותו מהיטלר:"התרשמתי,שלפני איש שאפשר לבטוח בכל מילה שהוא נותן".יאמר כאן,שהיסטוריונים של היום רואים בהיטלר את השקרן הגדול ביותר בתולדות האנושות.פה אנחנו נפגשים באחת מטעויותיו הגורליות של צ'מברלין.צרפת ואנגליה היו מוכנות "לשלום בכל מחיר" וויתרו על חלק ממדינת צ'כסלובקיה ללא התיעצות אתה.צעד זה הביא לגרמנים שחרור

של 25 דויזיות לטובות החזית המערבית ופתיחת הדרך לבלקאנים לפי אזהרתו של וינסטון צ'רצ'יל,שבזמן ההוא עדיין לא היה חבר בממשלת אנגליה.יי'אמר כאן לשם הדיוק שהיו 2 פגישות בין צ'מברלין לבין היטלר.מהפגישה השניה חזר צ'מברלין בדעה אחרת על היטלר באומרו:"הכלבון השפל ביותר...".

התוצאה המבהילה של סיפוחיו של היטלר היתה צירוף של 6.750.000 אוסטרים ושל 3.500.000 גרמנים סודטיים.בינתיים הספיקו הגרמנים לבנות קוו ביצורים Sigfried Line טול קוו הגנה צרפתי Maginot Line, הווה אומר שהתווסף פוטנציאל של 10 מילון תושבים פלוס קוו ביצורים חדיש ביותר.עם נפילתה של צ' להשפעתה הבלעדית של גרמניה נפלו לידיה אחד מספעלי תעשית-הנשק הגדולים ביותר בעולם,מפעלי סקודה,נוסף לציוד היוצא מהכלל של צבא צ'.מול קוו הביצורים של הגרמנים היה הקוו הצרפתי מיושב בצבא,שלא רצה בלחימה והקוו הסתיים בגבול מדינת בלגיה,שחלטה ורצתה להישאר נואיטרלית, למרות נסיונה במה"ע 1,שגם אז הגרמנים עקבו קוו ביצורים בדרכם לצרפת,בלי התחשבות ברצון הנאויטרליות של בלגיה.-

בשנת 1930 נמנו במפקד אוכלוסין בצ' 357 אלף יהודים.תרבותם ושפת הדיבור היום-יומי היו מושפעות מאזורי-המגורים שלהם.הם הוכרו כמיעות לאומית ושלחו נציגים נבחרים שלהם לפרלמנט הצ'כי,בשותפות עם מפלגות אחרות. צ' היתה בין שתי מה"ע ארץ ליברלית ביותר והיהודים זכו גם שם בפריחה תרבותית.יי'זכרו כאן רק שלשה שמות:פרנץ קפקה,פרנץ ורפל ומקס ברוד.גם בטוסיקה ובתאטרון היה חלקם רב.סיפוח אוסטריה לרייך הגרמני ב 1938 הגביר את האנטישמיות,לא רק בסודטים ובסלובקיה,אלא גם בקרב הצ'כים.כמו בגרמניה ובאוסטריה לא קראו היהודים את הספת-ההשתלשלות נכון,ולא נטלטו בזמן מהטופת למרות שהיתה זאת הארץ השלישית,שנפלה קרבן ליצריו של היטלר.לעומת זאת אפשר לשאול גם:מדוע הצטרכו יהודי ארץ זאת לחשוב על הגירה?רבים ישבו שם דורי דורות,אהבו את מולדתם והיו אזרחים נאמנים בכל נפשם.כהוכחה הסיפור הבא: ממשלת צ' פנתה לאזרחיה לתרום חד-פעמית לצרכי-הגנה.נאספו לאלתר 150 מילון כתר.כמחצית הסכום נתרם ע"י יהודים.יהודי עשיר תרם לבד 20 מ' כתר. כאותו הזמן ערך הקרן הקיימת מפעל תרומות שאליו תרם אותו היהודי שלש מאות אלף כתר בלבד.כה עמוק היתה הנאמנות של יהודי צ' למולדתם...-

הגירה ועידת אוויאן

מיד אחרי עליית הנאצים לשלטון, החלה הגירה של יהודים. היא אופיינה בשלשה שלבים. הגל הראשון החל מיד אחרי תפיסת השלטון בגרמניה. כשנשתתק במקצת ב-1934 הטרור הנאצי, ירד הדחף להגירה. הגל השני החל עם קבלת "חוקי נירנברג", שהיוו הבסיס התחוקתי לשלילת זכויות היהודים. הגל השלישי והמכריע התרחש אחרי "ליל הבדולח", כאשר נשמט כל בסיס לקיום מתחת לרגלי הקורבנות היהודיים. בתחילה יצאו 74% לארצות אירופאיות אחרות, מתוך תקוה שיוכלו תוך זמן סביר לחזור למולדתם. אך עם התבססות שלטון הנאצים, התחזקה ההגירה לארצות מעבר לים. קהילות רבות שמרו על קשר עם מהגריהן.

כאשר גבר זרם הפליטים בעקבות "האנשלום" של אוסטריה קרא נשיא ארה"ב לועידה של 33 מדינות, ביניהן כל ארצות דרום-אמריקה, אוסטרליה, ניו-זילנד וארצות סקנדינביה, על מנת לסייע ולארגן הגירת פליטים מטעמים מדיניים, דתיים או גזעיים. צעד זה נתקבל מצד ארגונים יהודיים כמעשה הוסני גדול. הוועידה כונסה באוויאן-לה-בין שבשוויץ ב 6 ביולי 1938. למעשה היו ארה"ב מעוניינות למנוע לחצים לשינוי חוקי-ההגירה המחמירים, שנתקבלה בשנת 1910. תרומתה של ארה"ב היתה, שהעמידה את כל המכסה השנתית לרשות פליטי גרמניה ואוסטריה. בזכות זאת הצליחו הורי וכל משפחת אשתי, משפחת ברוק, להגיע לאמריקה. אך ארה"ב לא הגדילה את זכות הכניסה לפליטים נוספים.

לפליטים עצמם לא ניתן להופיע לפני מליאת הוועידה. הותר לנציגיהם של הארגונים היהודיים מכל ארץ ואף להשמיע את דבריהם בשלוש דקות שהוקצבו לכל ארגון לפני ועדת משנה, ששמעה את טענותיהם רק ע"מ לצאת לידי חובה. הוועידה בילבד
ביקשה את מאמציה לפליטי אוסטריה וגרמניה, למרות שגם פליטי צ'כיה ורבים אחרים נזדקקו למוצא. תוצאות הוועידה הכזיבו את כל תקוות היהודים, שהאמינו בהצלת הנרדפים בעוד מועד.

ילדים רבים מצאו מפלט בקרב משפחות מקומיות. אלה שהגיעו לאנגליה היצילו את עורם. "פלשתינה" דאז נתנה מקלט לעשרות אלפים עד שמשלת בריטניה סגרה את שערי-הארץ ע"י מדיניות הספר הלבן, שבו נכנעה לטרור ערבי. בהמשך נגרם ע"י זה אסון גדול לנמלטים מאירופה, שרבים מהם טבעו במצולות הים. האם אפשר היה למצוא הצדקה יותר גדולה למדינה יהודית עצמאית עם זכות עליה לכל נצרך?!

הצעד האחרון לקראת מלחמת עולם שניה.

פולניה היתה המדינה הבאה בתור כיבושיו של היטלר. באביב 1939 בולטת אי-יכולתו של היטלר לעצור את הדינמיקה של עצמו בניגוד לאסטרטגיה המדודה בצעדיו הקודמים. התעמולה הנאצית אמרה: היטלר לא מתעין יותר. שבוע אחרי כניסת צבא גרמניה לפראג יצא היטלר על אניית-מלחמה לעיר מטל, שהיתה ברשות ליטה, ובה היה רוב גרמני. הליטאים נכנעו ללחציו, ובמרץ 1939 נתקבל שם כרגיל בהתלהבות גדולה. עכשיו החל הלחץ על פולניה. האמתלה היתה עיר הנמל דנציג שצורפה בזמנו לפולניה, ע"פ שיהיה למדינה זו מוצא לים. אך המטרה היתה למעשה פולניה עצמה, שבה היו נטיות אנטי-קומוניסטיות ואנטי-שמיות מובהקות.

צ'מברליין, ראש ממשלת אנגליה דאז, חזר מפגישתו עם היטלר בעיר מינכן באומרו: "אני מאמין בשלום בזמננו". אך הוא לא סבל שירמו אותו, והציב גבול לכיבושיו של היטלר ע"י עריבות משותפת עם צרפת לשלמות גבולותיה של פולניה.

בינתיים חלה התפתחות דרמאתית ע"י ברית בין רוסיה לבין גרמניה. הרוסים התאכזבו ממעצמות המערב ולא מסכו עליהן יותר, במיוחד משום שהעוצמה הבשתית של אנגליה היתה בשפל המדרגה. הם חששו, שבמקרה של מלחמה יצטרכו לשאת לבד את נטל המלחמה, שלקראתה אף הם לא היו מוכנים, במיוחד לאור טיהוריו של סטאלין בסגל הקצונה הגבוהה. היטלר היה כמובן ער למתרחש בין רוסיה, לבין אנגליה וצרפת. שני הדיקטאטורים לא הצטרכו להתחשב בדעת הקהל. סטאלין הפקיר את הקומוניסטים במערב והיטלר התגבר ללא היסוס על הסיסמאות האנטי-סוביאטיות, שבהן הבהיל את הציבור הגרמני. החלפת שר החוץ היהודי דימיטרוב ע"י מולטוב סללה את הדרך להידברות גרמנית-רוסית, שהביאה לחוזה אי-התקפה ביניהן ב22 באוגוסט. ב 25 באוגוסט 1939 הכריזה ממשלת בריטניה על התחיבות חוזית לשלמות פולניה.

ב 1.9.1939 פלשו הגרמנים לפולניה ובכך החלה מלחמת העולם השניה. תוך ימים הושמד עיקרו של צבא פ'. ב. 17.9 פלשו הרוסים ממזרח בטענה שפולניה חדלה להתקיים. ב. 19.9 נפלה ורשה בידי הגרמנים. הפולשים חילקו ביניהם את השלל ללא קשיים, משום שצבאות צרפת ואנגליה היו פסיביות לחלוטין בשלב זה.

* * *

מן הדין להרהר כאן על האסון שפקד את יהדות פולניה ועם זאת כל העם היהודי בפלישת הגרמנים לפולניה.